

НЕЗАБУТНІ ДНІ

ЗБІРКА СПОГАДІВ УЧАСНИКІВ БОРОТЬБИ
ЗА ВСТАНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ НА ОДЕЩИНІ
(БЕРЕЗЕНЬ 1917 — СІЧЕНЬ 1918)

ОДЕСЬКЕ ОБЛАСНЕ ВИДАВНИЦТВО
1957

ПЕРЕДМОВА

В 1957 році народи Радянського Союзу і все прогресивне людство відзначають 40-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції.

Сорок років тому робітничий клас в союзі з трудящим селянством під керівництвом Комуністичної партії на чолі з великим Леніним повалив владу поміщиків і капіталістів і встановив владу Рад. Жовтнева революція ознаменувала собою початок нової ери в житті людства — ери занепаду капіталізму і торжества комунізму.

В тезах Відділу пропаганди і агітації ЦК КПРС та Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС до сорокаріччя Великої Жовтневої соціалістичної революції (1917—1957) вказується: «Вірна великому марксистсько-ленінському вченню, непримиренна до будь-яких різновидностей ревізіонізму, опортунізму, догматизму і сектантства в робітничому русі, Комуністична партія підготувала робітничий клас і селянство Росії до рішучої боротьби за нове, соціалістичне життя, розробила стратегію і тактику революційної боротьби, безстрашно керувала цією боротьбою і забезпечила перемогу соціалістичної революції і побудову соціалістичного суспільства в нашій країні».

Вивчення історії Великої Жовтневої соціалістичної революції являє собою актуальне завдання. Успішно розв'язати це завдання можна тільки при умові великої попередньої роботи по виявленню документів та матеріалів і в тому числі спогадів активних учасників підготовки і проведення Великого Жовтня в окремих районах, містах та областях нашої Батьківщини.

Партійний архів Одеського обкому КП України зібрав понад 600 спогадів активних учасників Великої Жовтневої соціалістичної революції.

Подані в цьому збірнику розповіді — лише невелика частина зібраних спогадів учасників революційних подій, борців за перемогу Жовтня на Одещині.

Спогади розкривають важливі деталі минулого і до певної міри передають гаряче дихання революційної епохи. Тим самим вони сприятимуть докладнішому вивченню періоду боротьби за Радянську владу на Одещині, вихованню наших людей і особливо молоді на революційних прикладах минулого.

Підготовка і проведення Великої Жовтневої соціалістичної революції на Одещині, як і скрізь на Україні, були невід'ємною частиною єдиного процесу підготовки і проведення соціалістичної революції в усій країні. Учасники революційних подій поєднують свої спогади про боротьбу за Радянську владу в Одесі з подіями, що відбувалися в той час по всій країні. Разом з тим боротьба за перемогу соціалістичної революції на Україні, а також на Одещині, відбувалася в трудній і складній обстановці і мала деякі особливості, пов'язані з конкретною обстановкою на півдні України.

Робітники Одеси були жорстоко експлуатовані і за мізерну плату працювали по 10—13 годин на добу. Вони змушені були тулитися в халупах густонаселених окраїн міста—Молдаванки, Пересипу, Слобідки-Романівки та в припортових трущобах.

В селах Херсонської губернії, а також і в Одеському повіті, панували поміщики та куркулі, поневолюючи селян, прирікаючи їх на злидні, голод і вимирання. Тяжке становище робітників в Одесі та селян на селах погіршувалось їх політичною безправністю, поліцейськими утисками, всією системою деспотичного самодержавства.

Злиденне становище трудящих Одещини, як і всієї України та Росії, стало особливо нестерпним в роки першої світової імперіалістичної війни.

Перед 1917 роком Одещина була ареною запеклих класових боїв. В напруженій боротьбі з імперіалістичною буржуазією та її лакеями — меншовиками, есерами, бундівцями, українськими буржуазними націоналістами — більшовики Одеси спиралися насамперед на пересипських робітників і залізничників. На Пересипу — одному з найбільш промислових районів дореволюційної Одеси — була зосереджена велика кількість підприємств, організованого промислового пролетаріату, який перебував під більшовицьким впливом і брав активну участь в революційній боротьбі.

Робітники заводів РОПіТ («Российского общества пароходства и торговли» — тепер суднобудівно-судноремонтний завод), Гена (тепер завод ім. Жовтневої революції) та інших підприємств Пересипу йшли в перших рядах борців за владу Рад, були основним джерелом поповнення Червоної гвардії. На Пересипу 28 травня (10 червня) 1917 року був створений перший більшовицький райком партії.

Про авангардну роль робітників Пересипу в боротьбі за

перемогу соціалістичної революції в Одесі пишуть у своїх спогадах комуністи М. Л. Александрович — в минулому робітник заводу РОПіТ, Х. Ф. Скурський — робітник заводу Гена, І. М. Горшков, який працював в 1917 році в Одесі на Новоросійському машинобудівному заводі Вольфензона.

У спогадах М. Л. Александровича велика увага приділяється боротьбі більшовиків з меншовиками та іншими зрадниками революції на одному з найбільших заводів Одеси — на заводі РОПіТ.

В своїх спогадах Х. Ф. Скурський розповідає про складний і трудний шлях, який довелося пройти частині робітників заводу Гена, включаючи і автора спогадів, поки вони переконалися у зрадницькій політиці меншовиків, есерів та інших ворожих партій, поки вони усвідомили, що єдиним захисником інтересів робітничого класу є більшовицька партія. Бувши заступником голови завкому заводу Гена, Х. Ф. Скурський детально описує боротьбу робітників заводу з підприємцем за свої права, за контроль над виробництвом, за перемогу Радянської влади в Одесі. Він докладно висвітлює діяльність керівників Одеської більшовицької організації П. І. Старостіна, А. В. Трофимова, Ю. О. Гришкевича (Самбурського), М. І. Чижикова та інших.

У спогадах І. М. Горшкова образно і правдиво розповідається про роль більшовиків Одеси і, зокрема, П. І. Старостіна в організації та підготовці мас до збройного повстання, за перемогу Радянської влади в Одесі.

Записки Ф. П. Ачканова, І. Ф. Сазонова та М. М. Левицького-Лознецького висвітлюють ту велику роль, яку відіграли залізничники в період підготовки і проведення соціалістичної революції в Одесі.

Залізничний район був поряд з Пересипом одним з опорних пунктів більшовиків Одеси у боротьбі за владу Рад. В цьому районі існувала сильна більшовицька організація. Серед залізничників провідну роль відігравав більш ніж тритисячний колектив робітників Головних залізничних майстерень (тепер завод ім. Січневого повстання). 2(15) липня 1917 року на партійних зборах Одеського залізничного вузла був обраний районний комітет партії в складі П. Мізікевича, Ф. Ачканова, М. Гайсинського та інших. Більшовики Одеського залізничного вузла проводили велику агітаційну роботу серед робітників і службовців. На мітингах і зборах обговорювались найважливіші політичні події, викривалась політика буржуазного Тимчасового уряду і його агентури — меншовиків та есерів. Більшовики були організаторами Червоної гвардії на Одеському вузлі. Велику роль відіграли залізничники в січневих боях за перемогу Радянської влади в Одесі.

Член КПРС з 1903 року Ф. П. Ачканов брав активну участь у боротьбі за перемогу Радянської влади в Одесі. Він користувався великою пошаною і любов'ю серед більшовиків Одеси і трудящих-залізничників. По спогадах Ф. П. Ачканова читач зможе простежити, як створювалась і розвивалась Одеська більшовицька організація в 1917 році.

Деякий час після Лютневої буржуазно-демократичної революції в Одесі не було самостійної, оформленої більшовицької організації. Це пояснювалось тим, що ще задовго до лютого 1917 року царська жандармерія завдала серйозного удару Одеській соціал-демократичній організації. Багато більшовиків, у тому числі видатний діяч партії В. В. Воронський (який працював в Одесі під кличкою П. Орловський), були заарештовані і заслані, багато призвано на війну, а частина їх змушена була емігрувати за кордон. Незважаючи на це, прихильники В. І. Леніна, які залишилися в місті, активно продовжували роботу серед робітників.

В перші дні після Лютневої революції більшовики П. Заславський, Г. Ачканов, А. Трофимов, Ю. Гришкевич (Самбурський) та інші створили на ряді підприємств міста більшовицькі осередки.

Як в центрі, так і на місцях встановилося дві влади — Рад і Тимчасового уряду. Але так довго тривати не могло. В цих умовах треба було орієнтуватися по-новому. Саме таку орієнтацію і дав В. І. Ленін в своїх знаменитих Квітневих тезах.

24—29 квітня 1917 року в Петрограді відбулася VII (Квітнева) Всеросійська конференція більшовиків, рішення якої в найважливіших питаннях війни і революції мали величезне значення для більшовицьких організацій. Більшовики Одеси, всупереч рішення загальноміського комітету РСДРП, доручили Ф. А. Земіту поїхати на Квітневу конференцію. Повернувшись з Петрограда, Ф. А. Земіт в приміщенні комітету Дальницького райкому РСДРП зробив доповідь про рішення конференції. На цей час в Одесу повернулися з заслання та еміграції досвідчені більшовики, в тому числі П. Старостін, що значно зміцнило партійну організацію.

Більшовикам Одеси що день то ясніше ставало, що спільне перебування в одній соціал-демократичній організації з меншовиками далі стає неможливим, що треба рішуче поривати з ними, створювати самостійну більшовицьку організацію. 31 травня 1917 року відбулися перші збори більшовиків — членів Одеської організації РСДРП та делегатів обласного і фронтового з'їзду солдатських, матроських, офіцерських і робітничих представників (перший з'їзд Румчероду), які поділяли погляди «Правди». На зборах було вирішено створити всередині Одеської організації РСДРП фракцію більшовиків.

Це повинно було сприяти згуртуванню сил трудящих у боротьбі за перемогу соціалістичної революції. До організаційного бюро фракції були обрані П. Заславський, Г. Ачканов, А Трофимов, О. Хмельницький, Ф. Земіт та інші.

Більшовики Одеси прагнули широко поставити роботу серед трудящих, солдатів і матросів, випускали листівки, відозви, зміцнювали Червону гвардію. 19 червня фракція більшовиків зовсім відколосалась від Одеської організації РСДРП, утворивши самостійну більшовицьку організацію. До міського комітету більшовицької організації увійшли О. Хмельницький, П. Заславський, П. Мізікевич, П. Старостін, Г. Ачканов, Л. Ружер, Й. Кристаловський, Ф. Земіт та інші.

Оформлення більшовиків Одеси в самостійну більшовицьку організацію стало переломним моментом у боротьбі трудящих Одещини за владу Рад.

Ф. П. Ачканов, обраний до виконкому Румчероду, в своїх спогадах розказує, яку запеклу боротьбу проводили більшовики Одеси в Румчероді з меншовиками, есерами та буржуазними націоналістами, котрі спочатку мали там більшість.

Трудящі Одеси обрали Ф. П. Ачканова делегатом на II з'їзд Рад. Сторінки спогадів Ф. П. Ачканова про дні і події Жовтневого збройного повстання являють особливий інтерес. Ф. П. Ачканов згадує, як після II з'їзду Рад більшовики Одеси очолили боротьбу мас за встановлення Радянської влади в Одесі.

У спогадах І. Ф. Сазонова, члена КПРС з 1917 року, докладно розповідається про боротьбу робітників-залізничників Одеси за перемогу соціалістичної революції. І. Ф. Сазонов показує, як поступово і наполегливо завойовували більшовики маси і як більшовизувалися Ради. Вже перед травнем 1917 року з загального числа 30 членів Ради робітничих депутатів Залізничного району 19 були більшовики.

Поряд з Радами трудящі Одеси створювали профспілки. Об'єднуючись у профспілки, робітники ще наполегливіше розгортали боротьбу за поліпшення своїх матеріально-побутових умов. У боротьбі профспілок за права трудящих, за владу Рад авангардну роль відіграла профспілка залізничників, в роботі якої тов. Сазонов брав активну участь.

Спогади, опубліковані в збірнику, і, зокрема, спогади тов. Сазонова, свідчать про те, що під час організації Рад, профспілок, фабзавкомів, Червоної гвардії трудящі Одеси вже з перших днів революції були зв'язані з Петроградською і Московською Радами робітничих і солдатських депутатів, використовували великий досвід московських і петроградських робітників.

У спогадах І. Ф. Сазонова значне місце приділяється боротьбі Одеської Червоної гвардії і, зокрема, червоногвардій-

ців-залізничників з військами контрреволюційної Центральної ради, з якою блокувалися угодівські партії меншовиків, есерів, бундівців. Для пропаганди серед одурених гайдамаків при Одеському комітеті РСДРП(б) була створена Українська секція, до якої увійшли більшовики М. Матяш, солдат І. Скобло та інші. Одночасно більшовики розгорнули політичну та військово-технічну підготовку збройного повстання. Була посилена робота по озброєнню і навчанню Червоної гвардії.

Перед січевим повстанням 1918 року Червона гвардія мала в своїх рядах 2500 чоловік. На бік більшовиків перейшли солдати Ахтирського полку, 49-го запасного полку, моряки крейсера «Алмаз», броненосців «Синоп» і «Ростислав» та інші. Для керівництва підготовкою до повстання був створений Військово-революційний комітет м. Одеси.

Активний учасник революційного руху серед залізничників Одеси в 1917 році М. М. Левицький-Лознецький в своїх спогадах описує два епізоди, зв'язані з боротьбою червоногвардійців-залізничників за перемогу Радянської влади в Одесі. Він розповідає, як червоногвардійці здобували зброю та як вони боролися з військами контрреволюційної Центральної ради.

Значну революційну роботу провадила М. Т. Білоусова в 1917 році в Слобідському районі м. Одеси. Це був невеликий робітничий район міста. Працюючи в лікарні, тов. Білоусова була обрана членом Слобідської районної Ради робітничих депутатів. З інтересом читаються її спогади про участь трудящих Слобідки-Романівки в боротьбі за перемогу Радянської влади в Одесі.

Історичний VI з'їзд партії, що відбувався в Петрограді з 26 липня по 3 серпня 1917 року, в своїх рішеннях особливо підкреслив значення союзу робітничого класу та трудящого селянства, як вирішальної умови перемоги соціалістичної революції. Більшовики Одеси, виконуючи рішення VI з'їзду партії, посилили боротьбу з есерами, меншовиками та буржуазними націоналістами за селянські маси і, в першу чергу, за зміцнення союзу робітничого класу з трудящим селянством.

Одеський комітет РСДРП(б) надіслав в села Одеського повіту для організаційної та масово-політичної роботи велику групу більшовиків-агітаторів. Більшовики Одеси організували Ради на селах, роз'яснювали селянам ленінську аграрну програму, допомагали їм розв'язувати питання оренди та поділу землі.

На ґрунті боротьби за землю бували сутички між селянами та каральними загонами. Такі сутички відбувались особливо часто в Ананьївському та інших повітах Херсонської губернії.

У спогадах І. Д. Стрижака та Л. І. Савицького перекон-

ливо показаний процес завоювання селянських мас більшовиками.

Невід'ємною частиною роботи більшовиків Одеси по мобілізації мас для підготовки до збройного повстання була боротьба за завоювання на сторону робітничого класу солдатів і матросів.

В Одесі зосереджено було десятки тисяч солдатів і офіцерів, чимало військових кораблів Чорноморського флоту — крейсер «Алмаз», броненосці «Синоп», «Ростислав» та інші. Одеса разом з тим була близьким тилом Румунського фронту.

Щоб перетворити ці збройні сили в надійну опору революції, у багатьох військових частинах гарнізону створювались більшовицькі осередки. Особливо добре була поставлена політична робота в автомобільній, авіаційній, артилерійській та інших спеціальних частинах Одеського гарнізону, а також серед матросів військових кораблів, що перебували в порту.

Про участь солдатів гарнізону та матросів Чорноморського флоту в боротьбі за перемогу соціалістичної революції в Одесі розповідає колишній секретар партійного осередку більшовиків I-го авіаційного парку в Одесі І. І. Полевиков, солдат армійської автомобільної майстерні А. Д. Жуков-Кивко, моряк з крейсера «Алмаз» О. О. Клименко, моряк з броненосця «Ростислав» Т. Т. Кравценюк.

Спогади старих більшовиків, робітників підприємств Одеси, залізничників, солдатів і матросів Одеського гарнізону охоплюють період від Лютневої буржуазно-демократичної революції 1917 року до встановлення Радянської влади в Одесі в січні 1918 року.

АЧКАНОВ Федір Павлович,
член КПРС з 1903 року.

ЗА ВЛАДУ РАД

Повернення до Одеси

Це було наприкінці 1916 року. Я змушений був залишити Одесу, попереджений про те, що про мене справлялися жандарми. Тоді я працював слюсарем по установці токарних верстатів у невеликій майстерні. Цю майстерню створив мільйонер-цукрозаводчик для «учотчиків» — буржуазних синків, що уникали мобілізації в армію.

В майстерні «учотчики» обдирали на токарних верстатах стакани тридюймових артилерійських снарядів. Працювало «учотчиків» близько сотні. Для обслуговування верстатів у майстерні було 6—7 слюсарів і 3—4 кваліфікованих токарі. Якось один слюсар (не пам'ятаю, за який вчинок) був звільнений, і ми, 10 чоловік, застрайкували. «Завод» зупинився. Я і слюсар Воїнов очолили страйк. Тоді мене й попередили про те, що жандарми хочуть мене заарештувати.

Лютнева революція застала мене в Подільській губернії, де я працював на млині машиністом. Прочитавши там в газеті «Одесский листок» телеграму, надіслану Радою робітничих депутатів Одеських головних залізничних майстерень, в якій від імені робітників майстерень голова Державної Думи Родзянко був названий «визволителем від іга царського самодержавства», я вирішив негайно їхати в Одесу на підкріплення більшовиків майстерень. Майже перед самою поїздкою одержав від товаришів Мізікевича і Косарева телеграму, в якій йшлося про моє якнайшвидше повернення до майстерень.

Угодовський дурман

З перших днів Лютневої революції в Одесі були організовані окремі Ради — робітничих, солдатських, матроських та офіцерських депутатів. В Радах спочатку верховодили угодовці. Кого тільки не було в Одеській Раді робітничих депутатів? Меншовики, есери, бундівці, «серповці» (соціалістична єврейська партія), — всіх і не перелічити. Більшовиків у Радах було тоді дуже мало.

Значна частина робітників голосувала в березні за угодовців тому, що дрібнобуржуазна, ліберальна та ліквідаторська преса довгі роки посилено рекламувала «борців за обмеження самодержавства» — членів Державної Думи Керенського, Чхеїдзе, кадетів та октябристів — Мілюкова, Гучкова та інших.

Пам'ятаю боротьбу, яка розгорнулася в квітні навколо одної з багатьох спроб угодовців звести робітників на шлях підтримки буржуазного Тимчасового уряду. Міністр закордонних справ Тимчасового уряду Мілюков, догоджаючи іноземній буржуазії, послав союзникам телеграму про вірність Тимчасового уряду союзникам та про війну «до переможного кінця». Коли з одержаних телеграм стало відомо, що в результаті могутньої демонстрації протесту пітерських робітників 18—19 квітня міністри Мілюков і Гучков вийшли у відставку, в Раді робітничих депутатів майстерень обговорювалось питання про події в Петрограді. Незважаючи на протести більшовиків — членів Ради, меншовицько-есерівська більшість поставила на голосування і ухвалила ганебну резолюцію. «Від імені робітників» Рада просила Мілюкова і Гучкова не залишати своїх постів, і тільки після енергійного протесту більшовиків резолюція була переголосована і не прийнята.

Захопивши більшість в Радах, меншовики й есери намагались керувати всією діяльністю робітничих організацій. Пам'ятаю, з яким нахабством вели угодовці свою лінію. Залізничникам було надано право обрати на I Всеросійський з'їзд Рад одного делегата. На станції Одеса-Головна зібралася конференція представників станцій вузла і Головних майстерень. Було висунуто дві кандидатури — одна від майстерень, друга — від станції. А коли треба було приступати до виборів, токар майстерень есер Селеменьов вніс несподівану пропозицію. Він, мовляв, вважає, що кандидати перед голосуванням повинні розказати зборам про свої політичні погляди, або, як тоді казали, виявити своє «кредо». Коли виявилось, що кандидат від Головних майстерень — більшовик, угодовці зараз же поставили вимогу зробити перерву для наради фракцій.

Після перерви була висунута третя кандидатура — меншовика. Голоси поділились, і на з'їзд відносно більшістю був

обраний есер Трайчук. Цей факт міг статися тому, що тоді, в перші місяці, за есерами і меншовиками сліпо йшли не тільки службовці залізниці, але й частина робітників Головних майстерень.

Буржуазне охвістя

Особливо мерзенною була роль меншовиків. В перший день після повалення самодержавства вийшли з підпілля окремі соціал-демократи і групи, які існували на підприємствах. В нелегальних умовах меншовики й більшовики були формально зв'язані між собою. Після виходу з підпілля більшовики й меншовики механічно об'єдналися в одну соціал-демократичну організацію.

«Об'єднання», однак, не перешкодило меншовикам фактично блокуватися в Радах з усілякими оборонськими опортуністичними елементами — бундівцями, «серповцями», есерами та іншими. Так було в Одеській Раді. Таке ж становище існувало в створеному Румчероді—Виконкомі, який проводив політичну роботу серед військ Румунського фронту, екіпажів військових чорноморських кораблів, що стояли в Одеському порту, та організацій, які входили до складу губерній, що охоплювались Одеським військовим округом. В Румчероді, як і в Одеській Раді, також переважали дрібнобуржуазні партії меншовиків, есерів та бундівців.

Головою Одеської Ради був меншовик з «учотчиків» Гніденко. Завдяки есеро-меншовицькому виконкому міської Ради був відпущений на волю запеклий провокатор Михайлов, що заподіяв багато шкоди більшовицькій організації.

Було так...

З перших днів Лютневої революції виконком Одеської Ради організував з меншовиків, есерів та юристів-кадетів комісію для розгляду захоплених матеріалів царської охранки. Таким чином виявлено було кілька провокаторів, які діяли в дореволюційному партійному підпіллі. Серед них був і слюсар заводу РОПіТ Михайлов, що мав в охоранці кличку «Старик».

Михайлов багато років працював в Одесі. Він видавав себе за активіста, непогано балакав, що маскувало його зрадницьку діяльність і створювало йому навіть авторитет серед робітників. Михайлову настільки довіряли, що в роки реакції обрали заступником голови страхової лікарняної каси заводу РОПіТ.

І от провокатор доставлений на засідання виконкому Одеської Ради і комісії по розгляду справ охранки. Він плаче, кається, просить направити його на фронт «спокутувати провину». Члени виконкому розчулились і відпустили провока-

тора з миром. Але на фронт він не пішов, а заховався у Вознесенському повіті і продовжував свою мерзенну роботу в період денікінщини, виказуючи комуністів і партизанів.

В 1920 році Михайлов зумів пролізти в одну з сільрад головою. Восени 1921 року робітник-ропітовець, що працював по мобілізації в селах Вознесенського повіту, зустрів Михайлова і повідомив про нього в Одеську ЧК.

Провокатора судив 1 січня 1922 року ревтрибунал, який засідав у клубі на Московській вулиці. Свідками разом зі мною виступали старі учасники підпілля — Сапельников, Трофимов, Гришкевич, Рудницький. Виявилось, що Михайлов став провокатором одночасно із вступом у партію — в 1902 році.

Трудно описати обурення сотень присутніх, коли провокатор на суді перелічував імена вказаних ним за 20 років діячів партії. Зокрема виявилось, що провокатор навів охоранку на визначного діяча партії Шотмана, який прибув в Одесу в 1913 році. За ним почали стежити і після приїзду в Катеринослав Шотман був заарештований.

За вироком ревтрибуналу зрадник був розстріляний.

Більшовицький комітет

В об'єднаному комітеті соціал-демократів меншовики згуртувалися в сильну фракцію і провадили свою угодовську роботу в Радах та інших організаціях. Через те більшовикам Одеси доводилось вести самостійну лінію, часто не вважаючи на об'єднаний комітет.

В зв'язку з цим постало питання про об'єднання більшовиків, про створення фракції, здатної протистояти меншовикам.

Наші перші збори відбулися на Єлисаветинській вулиці (тепер вулиця Щепкіна), в квартирі Воронського. Присутніх було 8—10 чоловік. Від залізничників були присутні я і Мізікевич. Більш численні збори членів РСДРП(б) та деяких більшовиків-делегатів фронтового з'їзду відбулися у квітні в будинку фабриканта Фреліха (вул. Халтуріна, 1). Була заслухана доповідь більшовика тов. Земіта — делегата VII (Квітневої) конференції, обмінялися думками і вирішили посилити роботу в масах, щоб згуртувати розпорошені сили робітників і більшовизувати роботу Рад, профспілкових організацій.

Пора було розмежовуватись, остаточно поривати з меншовиками. Про це багато й запально говорили рядові більшовики-залізничники, пересипчани. На зборах, що відбувалися на

початку червня в училищі Лігіна, вирішили скликати загальні збори соціал-демократів.

Збори відбулися 19 червня. Серед учасників зборів було особливо багато більшовиків з Головних майстерень. Після довгих суперечок з меншовиками ми обрали президію, в якій переважали більшовики. Меншовики залишили збори. Ми обрали міський комітет, до якого увійшли Хмельницький, Воронський, Земіт, Г. Ачканов, Заславський, Мізікевич. Головою комітету був обраний Хмельницький, секретарем — Заславський.

Так оформилась в Одесі самостійна більшовицька організація. В цей час до нас приєдналися меншовики-інтернаціоналісти. Об'єднаний комітет видавав газету «Южный рабочий». Незважаючи на те, що меншовики залишились в меншості, вони відмовились передати більшовицькому комітетові газету і партійну касу. Довелося створювати свою газету. На той час, крім Воронського і Заславського, до Одеси прибули Старостін, Рузер, А. М. Макар, Юдовський та інші досвідчені партійці.

Були організовані Залізничний районний комітет, в якому переважали більшовики, профспілковий комітет залізничного вузла. До президії вузлового комітету увійшли Забудкін, Ачканов, Кристаловський, Мізікевич і секретарем—Захаров. Президія містилася на станції Одеса-Головна (вокзал) в так званих «царських кімнатах».

Військове навчання

Історія Одеської Червоної гвардії починається із створеної при виконкомі Ради секції громадської безпеки, яка згодом була перетворена в Червону гвардію. На чолі гвардії був Чижигов, начальником штабу — Кангун, членами — Томас, Володін, Слепов, Соколов, а згодом — як представники міського комітету були послані більшовики Григорій Ачканов та Осипов.

Червона гвардія зростала з кожним днем. Їй стало тісно у Воронцовському палаці, де містилась Одеська Рада. Тому штаб Червоної гвардії перейшов на Торгову вулицю (тепер — вул. Червоної гвардії).

В березні до Одеси приїхав октябрист Гучков, військовий міністр Тимчасового уряду. Есери і меншовики влаштували йому на пероні вокзалу урочисту зустріч. З вітальною промовою виступив робітник-мідник депо Одеса-Головна есер Василевський. Він заявив, що в місті поліції нема, а на залізниці є ще озброєні жандарми. Гучков відповів на це, що жандарми на залізниці потрібні для охорони та порядку. Наступного дня, після від'їзду Гучкова, робітники роззброїли жандармів. Була організована залізнична міліція на всіх станціях вузла і в майстернях.

В Залізничному районному партійному комітеті група членів партії вчилася військової справи. Керував навчанням Синенко, колишній унтер-офіцер. Збиралися для військових занять у приміщенні райпарткому на Госпітальній вулиці.

Група керівників Одеської Червоної гвардії. Перший ряд (зліва направо): І. Чигрин, М. Кангун, А. Трофимов («дід Трохим»), М. Чижиков; другий ряд, сидять (зліва направо): Г. Слепов, П. Зайцев, М. Милованов, Я. Володін, Б. Северний; стоять (зліва направо): С. Соколов, М. Скирко.

Група червоногвардійців при районному комітеті стала зародком залізничної Червоної гвардії Головних майстерень. Спочатку районна Червона гвардія боролася з бандитизмом, ліквідувала карні елементи, головним чином на Близьких Млинах.

Керувала нашою Червоною гвардією колегія в складі Безсонова, Крилова, Швеця, Павлова.

Липень—серпень

Після подій у Петрограді 3—5 липня меншовики й есери в Раді і Румчероді беззастережно підтримали Тимчасовий уряд. Похитнулись і деякі більшовики. Були й такі, котрі вважали, що Володимиру Іллічу слід з'явитися на суд, «реабілітувати» себе.

— В чому «реабілітувати»? Кому повинен товариш Ленін давати звіт?— обурювались рядові робітники-комуністи.

Трудящі Одеси гнівно протестували проти розстрілу демонстрації в Петрограді, контрреволюційної агітації та наклепу на більшовиків.

В дні корніловського заколоту до вузлового профспілкового комітету на станції Одеса-Головна, де я працював звільненим членом президії, з'явилося двоє, одягнених в цивільне. З їх виправки можна було одразу впізнати офіцерів.

«Гості» внесли провокаційну пропозицію: через те, мовляв, що трапляється все більше випадків дезертирства з фронту, а це загрожує нормальній роботі залізниць, треба для охорони залізниці організувати «зелену гвардію».

Хтось з членів комітету спитав прибулих:

— Причому тут вузловий комітет?

— Аякже,— відповів один з «цивільних»,— адже без вашої санкції ніщо на вузлі не робиться.

Ми категорично відмовились санкціонувати проект створення «зеленої гвардії». Для нас було ясно, що, готуючи перевезення контрреволюційних військ, генерал Щербачов (командуючий військами Румунського фронту) хоче забезпечити «порядок» на станціях з допомогою колишніх жандармів.

Більшовики-залізничники створили Ревком. Якщо і раніше ніякі розпорядження начальника Одеського відділу інженера Кареліна та його заступника інженера Сребницького не виконувались без санкції вузлового комітету, то Ревком фактично взяв весь рух по залізниці в свої руки. Разом з Радою робітничих депутатів Головних майстерень ми вжили заходів до посилення Червоної гвардії. З депутатів Ради, більшовиків, були виділені комісари і послані на вузлові станції Роздільну, Бірзулу (Котовськ), Помічну, Вознесенськ та інші. Комісари по прямому проводу інформували членів Ревкому про становище на вузлах і діставали директиви про зрив пересування контрреволюційних військ.

II Всеросійський з'їзд Рад

Настали вирішальні дні. З усіх кінців міста до виконкому Ради надходили резолюції з вимогою передати владу Радам, скинути Тимчасовий уряд. Відбулися перевибори Одеської Ради робітничих депутатів, що принесли серйозний успіх більшовикам. Наближались вибори на II Всеросійський з'їзд Рад. 11 жовтня в приміщенні Офіцерського зібрання (на кол. По-

ліцейському майдані) відбулися об'єднані збори робітничих, солдатських і матроських депутатів. Було обрано від Одеси 9 делегатів на з'їзд Рад: від робітників більшовики Старостін, Кристаловський, Ачканов Ф., меншовик Боркун та есер Милованов; від солдатів — більшовики Трюх, Машков та лівий есер, пізніше більшовик — Лазарев; від матросів — більшовик Попов.

Наша делегація прибула в Петроград 16(29) жовтня. Деякі одеські делегати були направлені більшовицькою фракцією з'їзду на заводи та у військові частини гарнізону для допомоги по організації збройного повстання.

25 жовтня відкрився з'їзд, на якому більшість належала більшовикам.

Меншовики і праві есери всіляко відтягали вибори президії, вносячи безліч «чергових» та «позачергових» заяв. Було ясно, що угодовці хочуть виграти час, сподіваючись на те, що Керенському вдасться організувати контрреволюційний виступ викликаних ним з фронту військових частин. Але маневр не вдався. Військові частини, що прибули з фронту, дізнавшись про збройне повстання робітників і гарнізону, послали свої делегації вітати з'їзд.

Пригадую характерну заяву офіцера, делегата одної з військових частин, який вітав з'їзд. Офіцер заявив, що солдати вимагають миру і більше не можуть залишатися в окопах.

Керенський намагався був зібрати під Петроград військові частини з віддалених фронтів. Так, з Румунського фронту була знята частина самокатчиків. Але вона перейшла на бік повсталого народу. На з'їзді делегати цієї частини також вітали Радянську владу.

Тут, на з'їзді, я вперше побачив і почув Володимира Ілліча. З'їзд зустрів вождя революції бурхливою овацією. Серед обраних з'їздом членів Всеросійського Центрального Виконавчого Комітету було три представники від Одеси — Старостін, Лазарев і Ф. Ачканов.

Листопадова демонстрація

Після з'їзду в міській аудиторії відбулися збори Ради депутатів. Петро Старостін зробив доповідь про II Всеросійський з'їзд, про Жовтневу революцію. Меншовики, есери, буржуазні націоналісти всіх мастей гостро виступили проти Радянської влади. Але збори вирішили вітати перемогу робітників і селян, готувати перехід влади до рук Рад.

З подій у першій половині листопада особливо пам'ятна організована більшовиками демонстрація, присвячена виборам

до Установчих зборів. Перед демонстрацією більшовики — робітники Головних майстерень озброїлись спеціальними трафаретами з заклик: «Голосуйте за список № 9» і малювали фарбою цей заклик на брукові, на тротуарах, навіть на папертях церков. У цій справі особливо відзначався полум'яний агітатор, більшовик П. Косарев.

Демонстрація, або, як тоді казали, маніфестація, пройшла організовано. Залізничний райком партії зібрав на Олексіївському майдані робітників Головних майстерень, депо Товарна, службовців станцій Одеса-Товарна та Одеса-Головна. Були проведені збори, потім ми пішли Степовою, Дальницькою та Балківською вулицями до Пересипу. По дорозі, як ручаї в річку, до походу вливалися робітники заводів Молдавського району. Коло Нарішкінського спуску ми об'єдналися з робітниками Пересипу, моряками порту. На Дерibasівській вулиці до демонстрації приєднались Ахтирський гусарський полк та інші військові частини.

Захоплення батареї

Буржуазні націоналісти нахабніли що день то більше. Особливо відзначались своєю нахабною поведінкою гайдамацький полковник Поплавко і офіцер Вербицький — організатори ряду сутичок між гайдамаками та загонами Червоної гвардії. 1-го грудня гайдамаки намагались роззброювати загони червоногвардійців, захопили вокзал, ст. Одеса-Головна і телефонну станцію. В місті почалися бої. Штаб Червоної гвардії перейшов на завод РОПіТ. Червона гвардія Залізничного району також була змушена перейти з Головних майстерень у порт.

Слід зазначити, що коли під час створення Залізничної Червоної гвардії бракувало зброї, то восени ми добре озброїлись. З допомогою працівника служби руху Галевського ми дізнавались про те, коли на станцію прибувають вагони із зброєю. Ночами вагони підвозили в майстерні, і зброя розвантажувалась.

Вночі проти 2 грудня, розставляючи караули та навантажуючи зброю в вагони для відправки в порт, ми одержали цікаве повідомлення: на станцію Одеса-Товарна прибула з фронту зенітна батарея з командою 60 солдатів при двох офіцерах. Вирішено було батарею вивезти в порт. До солдатів пішли більшовики-агітатори. Солдати в основному співчутливо поставились до пропозиції відправитись у порт, але офіцери запротестували, заявляючи: «Ми вже навоювались».

— Ніхто вас не кличе воювати, — запевняли більшовики. —

У порту, під прикриттям військових кораблів, вам буде спокійно стояти.

Поки тривали переговори, провадились маневри і вагони з батареєю були причеплені до спеціального поїзда, сформованого для відправки в порт.

Так ми вивезли зенітну батарею, яка відіграла свою роль під час січневих боїв в Одесі.

Поїздка в Петроград

3 грудня 1917 року Рада Народних Комісарів оголосила угодовський Румчерод розпущеним. 10 грудня в Одесі відкрився II з'їзд Румунського фронту, військового флоту і Одеського округу. Серед делегатів більшість належала більшовикам і лівим есерам.

Центральний Комітет партії прислав на допомогу одеським більшовикам для проведення з'їзду свого представника В. Володарського. Полум'яний трибун, який керував більшовицькою фракцією з'їзду, Володарський відіграв велику роль у розгромі меншовиків, есерів та буржуазних націоналістів. У своєму виступі посланець ЦК розказав делегатам про суть Жовтневої соціалістичної революції.

З'їзд обрав новий, більшовицький склад Румчероду, який став по суті органом Радянської влади в Одесі. Але фактично влада була в руках гайдамаків з їх переважаючою військовою силою. Вийшло так, що Радянська влада залишилась без матеріальних коштів, оскільки банк був під контролем військових частин гайдамаків. В зв'язку з таким становищем було вирішено звернутися за грошима в Петроград. З цією метою в Петроград були командировані два члени Румчероду — залізничники Шаханов і Ф. Ачканов.

В Києві Головний комітет Південно-західної залізниці, дізнавшись про мету нашої поїздки, також вирішив послати делегацію в Петроград.

В Петрограді ми пішли до Раднаркому. Нас прийняв тов. Горбунов — секретар В. І. Леніна. Вислухавши нашу делегацію, тов. Горбунов сказав, що хоч Володимир Ілліч дуже зайнятий, але незабаром прийме нас. Недовге перебування у вождя революції, враження, справлене на нас, залишиться в моєму серці до останнього зітхання.

Гроші ми благополучно доставили в Одесу і здали їх виконкомові Румчероду.

Вороги революції

В боротьбі за встановлення Радянської влади в Одесі разом з Червоною гвардією активну участь в боях брав тритисячний загін робітників Одеських Головних залізничних майстерень. Він прийняв на себе головний удар, оскільки залізничні майстерні знаходились у сусідстві з основними силами гайдамаків. Із казарм їх вибивав залізничний броневик за допомогою суднової артилерії лінкорів «Синоп» і «Ростислав». Стрільбу по телефону коректували з штабу залізничних майстерень. Після триденних кровопролитних боїв в Одесі 17 січня була встановлена Радянська влада.

Радянська влада перемогла в Одесі, але меншовики, есери та інші дрібнобуржуазні партії, особливо анархісти, продовжували свою підривну роботу, спекулювали на тодішніх труднощах. Угодовці, що стали на шлях боротьби з Радянською владою, особливо роздували труднощі, зв'язані з несвоечасною виплатою зарплати. Так, їм пощастило зібрати в малярному цеху Головних майстерень не тільки робітників, але і службовців всіх станцій вузла. Більшість службовців, особливо працівників служби руху, перебувала під впливом меншовиків та есерів. Співчутливо зустрічали службовці демагогічні промови угодовців, які намагалися очорнити Радянську владу. Але ось прийшов Петро Старостін. Його виступ, побудований на точному аналізі становища в країні і, зокрема, в Одесі, показав багатьом робітникам правильність лінії більшовиків та зрадницьку роль угодовців.

Окремо слід спинитися на одеських анархістах, які заподіяли чимало шкоди своїми антинародними діями. Резиденція анархістів містилася на вулиці Петра Великого. На чолі «організації» стояли Ушеров та «проповідник» безвладдя Ріт. В анархісти записалось багато безробітних, чимало було і карних злочинців. Головне, що спокусило безробітних, це були лозунги анархістів про негайну експропріацію майна буржуазії та розподіл його між членами «федерацій». Дійшло до того, що анархісти зажадали від своїх керівників негайного здійснення лозунга про експропріацію і відмовлялись навіть від роботи на підприємствах, коли їм її давали.

Карні злочинці з анархістів особливо розперезались незадовго до евакуації радянських органів в зв'язку з наближенням австро-німецьких окупантів, коли основні військові сили Румчероду билися на підступах до Одеси. В цей час у місті посилювались грабежі.

Активізували підривну діяльність перед евакуацією і меншовики та есери. Вони зібрали залізничників Одеського вузла і з помпою відрекомендували доставлену ними «бабусю від

російської революції» Брешко-Брешковську. Але нічого не вийшло із спроб угодовців захитати з допомогою «авторитету» старої есерки віру робітників у Радянську владу.

Ми залишаємо Одесу

Для того, щоб евакуація пройшла організовано, був створений Ревком, або, як його називали, Залізничний штаб. До нього увійшли більшовики Кристаловський, Мізікевич, Забудкін, Ачканов та есер — працівник служби руху Галевський.

Евакуація відбувалась успішно, незважаючи на натиск переважаючих сил окупантів. Два бронепоезди під командуванням робітника служби руху Мацька і робітника майстерень Молочкова стримували наступаючі кайзерівські війська. Друга частина червоногвардійців на чолі з Главацьким вийшла на колію в напрямку Одеса-Сортувальна — Колосівка — Миколаїв, щоб охороняти залізничні споруди.

За два дні до залишення Одеси в Ревкомі було одержано телеграфне повідомлення. Член Головного комітету Південно-західної залізниці повідомляв з Полтави, що він везе гроші для виплати залізничникам. Ревком відповів, що він евакуюється, і попросив доставити гроші в Севастополь. Проте вагон на другу ніч прибув до Одеси. Під охороною 10 чоловік була доставлена велика сума грошей. Есер-максималіст Гамзей почав поширювати чутки про гроші. Постала небезпека нападу анархістів.

Ревком звернувся до крайового Раднаркому, що містився у Воронцовському палаці. Працівник Раднаркому, що чергував тоді, відмовився прийняти гроші. Було вирішено негайно відправити вагон з грішми в порт під захист крейсера «Алмаз». В порту тюки з грішми були вивантажені, потім віднесені в каюту комісара крейсера Кондренка, де перебував і П. Старостін.

Евакуація пройшла успішно. Ешелони одеських залізничників добралися до Харкова. Одеський бронепоезд, робітники Головних майстерень відіграли чималу роль у боротьбі з кайзерівською сараною, що налетіла на Україну. Більшовики, які залишилися в Одеському підпіллі, незважаючи на протидію меншовиків та есерів, вели за собою робітників Головних майстерень. Незабаром запалала земля під ногами окупантів...

САЗОНОВ Іван Фролович,
член КПРС з 1917 року

„ІМЕНІ СІЧНЕВОГО ПОВСТАННЯ“

Напередодні...

У четвертого лютого 1917 року коло щитів з об'явами в паровозному, вагонному, ковальському, ливарному, котельному, столярному, модельному та інших цехах Головних майстерень Південно-західної залізниці зібралися сотні людей.

За розпорядженням начальника майстерень полковника Чиркунова були вивішені списки заробітку робітників за січень 1917 року. Приписка в кінці кожного списку повідомляла: «При нарахуванні заробітку не взята до уваги десятипроцентна надвишка на дорожнечу. Надвишка скасована з наказу начальника служби тяги залізниці».

— Страйкувати! Кидай роботу!

— Годі знущатися з нас!

Робітники сміливо вигукували ці лозунги, такі незвичайні в ті військові роки, коли з кожним із нас нещадно розправлялися за необережно сказане слово.

Понад дві тисячі робітників паровозного, котельного, ливарного і вагонного цехів заявили, що поки не буде відновлена надвишка, вони не приступлять до роботи.

Почались переговори з полковником Чиркуновим. В цехах з'явилася безліч жандармів. Провокатори, що пролізли в наші ряди, залякували військовим судом, сіяли невпевненість серед численних нових робітників, що не мали досвіду класової боротьби.

Іван Фролович Сазонов помер в Одесі 8 серпня 1957 року.

І все-таки страйкуючі перемогли. Під кінець дня Управління залізниці відновило надвишку на дорожнечу.

Так почались масові виступи робітників майстерень напередодні Лютневої революції.

Що ж являли собою Головні майстерні? Це було найпотужніше в Одесі підприємство по виготовленню пасажирських і товарних вагонів, бронепоїздів і снарядів, по капітальному ремонту паровозів і вагонів. У майстернях працювало тоді щось чотири тисячі чоловік.

Начальство весь час підкреслювало, що наші майстерні воєнізовані, отже робітники їх підпорядковані всім законам воєнного часу. Прийом на роботу супроводився складними процедурами. Жандарми пильно перевіряли «політичну благонадійність» кожного робітника, що ставав на роботу в майстерні. Він повинен був «сповідатися» у верховодів монархічної організації, створеної в майстернях. А після прийому численні провокатори ще «прощупували» новака, заводили з ним «крамольні» розмови.

Ще 1 вересня 1914 року були вислані в масовому порядку більшовики майстерень. Щоб держати робітників під постійним страхом, адміністрація за найменший прояв «вільнодумства» знімала «бунтівника» з броні й направляла до воїнського начальника.

Але ніяка сваволя, ніякі суворі заходи не допомогли. В масі робітників Головних майстерень жили революційні традиції боїв першої російської революції.

Ми застрайкували 4 лютого не випадково. В свідомості передових робітників майстерень давно вже назрівала думка про боротьбу за поліпшення матеріального становища, за зміну існуючого ладу. Щоденно перед роботою та під час обідньої перерви невеликі групи робітників читали газети й обговорювали становище в країні. Часто ми порівнювали тодішні ціни на продукти з довоєнними. Картопля, м'ясо, сало подорожчали в три рази, масло — в п'ять разів, хліб — у два рази.

Під час цих зустрічей ми раз у раз перечитували більшовицькі прокламації. Лозунги про перетворення імперіалістичної війни в громадянську та заклики до революції проникали в гуцу робітників.

У перші дні

28 лютого по залізничному телеграфу було одержано повідомлення про повалення царизму. У величезному приміщенні малярного цеху відбувся загальнозаводський мітинг. Вперше за кілька років зміг виступити перед тисячами робітників Павло Мізікевич — більшовик, який виріс на заводі.

1 березня значна частина робітників вийшла на демонстрацію. Разом з нами йшли залізничники Одеського вузла. Величезна колона з червоними прапорами пройшла Степовою і Прохоровською вулицями і через Велику Арнаутську дійшла до центра міста. Вперше за багато років залунали революційні пісні: «Варшавянка», «Смело, товарищи, в ногу». Демонстрація «майстерових» разом з службовцями станцій, робітниками депо, стрілочниками, кондукторами, зчіплювачами, мастильниками згуртувала залізничників на дальшу спільну боротьбу з буржуазією.

Незабаром почалися по цехах вибори до Ради робітничих депутатів майстерень. Обрано було 26 депутатів. Головою Ради став більшовик Забудкін. В складі виконкому нашої Ради були: П. Забудкін, П. Новиков, І. Сазонов, І. Ренгіч, С. Гладков, С. Кириленко, Д. Дахневич.

Ми ще не мали досвіду і навіть не знали, як поводитись з адміністрацією — вимагати чи просити. Поставили це питання на засідання Ради.

— У нас з адміністрацією зараз одна мета — зміцнювати революцію, воювати до переможного кінця. Ми повинні в усьому підтримувати адміністрацію, — говорили угодовці.

— Рада робітничих депутатів — це влада робітників, — твердили більшовики та співчуваючі їм депутати.

На засіданні було ухвалено: «Сміливо й енергійно наступати на адміністрацію. В разі опору вимагати зняття реакціонерів і заміни їх кваліфікованими робітниками».

Це рішення стало відоме всім залізничникам Одеського вузла (разом з Головними майстернями їх було близько десяти тисяч). Авторитет нашої Ради значно зріс, вона стала провідною організацією працівників транспорту.

До російських братів

Щоб вивчити досвід петроградських товаришів, у Пітер командували члена виконкому С. Гладкова, робітника механічного цеху.

Наш посланець був прикріплений до Смольненської Ради. За півтора місяця перебування в Петрограді Гладков був присутній на засіданнях Ради, знайомився з роботою її відділів і багато чого навчився.

Вислухавши докладний звіт Гладкова, ми устаткували агітаційний поїзд і направили його на всі станції, в майстерні, депо Одеського залізничного району. Група агітаторів провела велику роботу на периферії, популяризуючи і впроваджуючи досвід петроградців.

Проти угодовців

Поряд з організацією Ради і розгортанням її роботи активна діяльність проводилась по створенню профспілки залізничників. На установчий з'їзд по виборах Головного комітету Південно-західної залізниці були обрані делегати — один на п'ятсот виборців. Мені довелось поїхати в Київ на з'їзд разом з товаришами з майстерень. Одеська делегація відіграла велику роль у боротьбі із спробою кадетів та есерів захопити керівництво з'їздом: з шести членів президії — чотири були одесити.

У квітні повернулись до Одеси старі більшовики, що раніш працювали в майстернях, — Й. Кристаловський, Ф. Ачканов, Ю. Бланкенштейн та інші. Почалась запекла боротьба з меншовиками та есерами за вплив на маси. Перший бій більшовики дали в питанні про встановлення робітничого контролю над виробництвом. Угодовці стояли на тому, що в умовах воєнного часу, коли від залізниці залежить війна «до переможного кінця», робітничі організації не повинні займатися контролем, а повинні, мовляв, працювати краще й більше, «кувати перемогу».

Робітники підтримали більшовиків. Вплив нашої нечисленної організації значно зріс. Багато передових робітників вступило до партії більшовиків.

Уже в квітні, коли деякі робітники, особливо новачки, ще були сп'янілі від завойованої свободи, а багато з них вважали, що немає підстав для суперечок між партіями, ми з успіхом провели кампанію по відкликанню угодовців з Ради та заміні їх більшовиками і співчуваючими їм робітниками.

На початку травня наша Рада складалася з тридцяти депутатів. Серед них було 19 більшовиків, у тому числі — П. Забудкін, Ф. Ачканов, С. Кириленко, І. Сазонов, П. Новиков, П. Школенко, Н. Фролов, І. Ренгіч, П. Мізікевич, В. Безсонов, С. Шамарін, Д. Дахневич, П. Шаханов, Й. Кристаловський, Ю. Бланкенштейн, Петрунькін, Лебедев.

З травня керівна роль в Раді робітничих депутатів майстерень і в Залізничній районній Раді належала більшовикам.

Перше травня

Наближався день 1 Травня. Угодовці з Одеської Ради робітничих депутатів заявили, що Головні майстерні повинні працювати в цей день «на оборону». Мізікевич, Ачканов, Кристаловський і решта більшовиків-залізничників висміяли меншовицьку затію, нагадали робітникам, що навіть в роки реакції Головні майстерні страйкували в день пролетарського свята.

1 Травня 1917 року на демонстрацію вийшло близько десяти тисяч працівників транспорту разом з своїми сім'ями. За духовим оркестром, під прапорами й лозунгами, що закликали до боротьби за мир, за владу Рад, йшла дружина робітника Козлова з величезним букетом червоних троянд — символом революції. Понад 300 тисяч чоловік організовано проходили вулицями міста. Демонстрація тривала з 9 години ранку до 4 години дня. Увечері всі клуби підприємств і парки були заповнені робітниками.

Демонстрація 1 Травня 1917 року в Одесі.

Більшовики-залізничники широко розгортали масово-політичну роботу. Особливу увагу було звернуто на неорганізовані верстви населення та на жінок. Одної неділі був проведений мітинг для жінок залізничників. Зібралось більш як п'ятсот жінок. Перед ними виступили Кристаловський і Гайсинський. Вони роз'яснили жінкам їх права й обов'язки, розказали про лозунги партії більшовиків. Цей мітинг, після якого влаштовувались лекції, масові прогулянки за місто, мітинги-концерти, відіграв велику роль у викритті наклепницьких чуток, що їх поширювали кадети й угодовці про більшовиків.

Вплив зростає

Коли зважати на пресу того часу, виходить, що залізнична Червона гвардія була організована у нас в жовтні. Це не зовсім так. За рішенням партійного комітету і Ради робітничих депутатів майстерень уже в червні 1917 року була організована дружина з 300 робітників, якою командував Володимир Безсонов. Н. Гловацький, В. Павлов і Алексеєнко були обрані сотенними.

Мені, Безсонову і Швецю, як членам Ради, було доручено дістати зброю. В липні Румчерод виділив нам щось 200 берданок з патронами. Майже всі члени партії на чолі з партійним комітетом вступили в Червону гвардію. Серед робітників була проведена велика роз'яснювальна робота.

Після загальноміської конференції і розмежування більшовиків з меншовиками в липні була проведена залізнична партійна конференція. Ми обрали районний партійний комітет. До нього увійшли П. Мізікевич, М. Левицький-Лознецький, К. Непомнящий, Ф. Ачканов, П. Косарев, Е. Мочульський, В. Ткаленко та інші. Головою комітету був обраний П. Мізікевич, секретарем — М. Левицький-Лознецький.

Після обрання комітету агітаційно-пропагандистська робота в цехах поживавилась. Систематично поширювали більшовицьку літературу Петро Косарев, Микола Захаров, Василь Мороз, Василь Ткаленко, Іван Сербинов, Лев Гловацький, Антон Береза, Іван Жеребецький, Вітольд Василевський та інші товариші.

На з'їзді в Києві

Вплив більшовиків проявився і під час виборів на Другий з'їзд залізничників, який засідав у Києві, в будинку університету. В одеській делегації були більшовики Забудкін, Шаханов, Сазонов, Новиков, Непомнящий, Школенко, Василевський та інші. Проте більшість на з'їзді здобули угодовці. В цьому їм допомогло безпринципне блокування з буржуазними націоналістами.

Коли на з'їзд прибув «знаменитий» Дейч, лицемірство угодовців дійшло до крайньої межі. Сивий меншовик, кокетуючи званням «найстарішого соціал-демократа Росії», навмисно кволим голосом закликав делегатів підтримувати Тимчасовий уряд, голосувати за продовження війни «до переможного кінця».

Наша більшовицька фракція кілька днів вела боротьбу в питанні вироблення статуту «Спілки службовців і робітників Південно-західної залізниці».

Первісний проект, складений меншовиками, передбачав створення аполітичних вузькоцехових спілок. А ми вимагали створити спілки за територіальним принципом, з обов'язковою участю профспілки в політичній боротьбі, у встановленні робітничого контролю.

Як не хитрували меншовики, які не пропонували обтічні формулювання, орудуючи любимим словом угодовців — «демократизація», ми добилися свого. До статуту була включена формулювання про те, що спілка йде пліч-о-пліч, в нерозривному єднанні з Радою робітничих, селянських і солдатських депутатів.

Уроки корніловщини

В дні корніловського заколоту залізничники Південно-західної залізниці провели велику роботу по розгрому контрреволюції.

Значна група більшовиків Головних майстерень за рішенням Одеського Залізничного районного комітету партії і районної Ради була призначена комісарами на великі станції. Ми з Новиковим працювали на станції Знам'янка, Мізікевич і Кириленко — на станції Помічна, Фролов — на станції Бірзула (тепер — Котовськ). Керовані більшовиками, залізничники заганяли в тупики ешелони з «ударниками», військами «дикої дивізії», затримували подачу паровозів під состави, плутали пересування, щоб не пропускати на північ—до Петрограда й Москви ешелони з Дону й Кубані.

Після корніловського заколоту Залізничний районний комітет і районна Рада 22 вересня ухвалили постанову про те, щоб негайно взятися озброювати Червону гвардію Головних майстерень та всіх станцій. Була обрана комісія для боротьби з контрреволюцією. До неї увійшли Мізікевич, Ачканов, Безсонов і Ковальчук. Ми створили ревком Залізничного району, який контролював усі дії начальника Одеського району (відділення залізниці).

Начальником залізничної Червоної гвардії спочатку був обраний лівий есер Трайчук. Ми уповноважили його в екстремних випадках діяти самостійно, але обов'язково повідомляти президію Ревкому. Було вирішено, що всі питання по виступу Червоної гвардії розв'язуються радою, яка складалася з начальника гвардії і двох червоногвардійців. Спеціальним пунктом було передбачено, що «витрати по організації Червоної гвардії і труд червоногвардійців по виконанню свого обов'язку оплачуються Революційним комітетом».

Знов на з'їзді

...Нетерпляче ждали ми звісток з Петрограда. Там збирався II Всеросійський з'їзд Рад. 21 жовтня в Головних майстернях відбулися загальні збори робітників, майстрів, службовців. Це були, мабуть, чи не найчисленніші збори за весь час існування майстерень. Від імені 3500 робітників ми телеграфували в Петроград: «Збори шлють свій привіт, найкращі побажання з'їздові Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів як виразникам волі демократії і борцям за визволення пролетаріату від гніту буржуазії; вимагаємо передати всю владу Радам робітничих, солдатських і селянських депутатів».

Про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції я дізнався в Києві, де 27 жовтня відкрився третій делегатський з'їзд Південно-західної залізниці. Делеговані були на цей з'їзд Забудкін, Непомнящий, Школенко, Василевський, Новиков та інші.

Під час обговорення політичного моменту на з'їзді знову розгорнулася гостра політична боротьба між правою і лівою групами делегатів. Від імені «об'єднаних соціалістів», меншовиків, правих есерів, «народних соціалістів» та інших груп була запропонована резолюція, яка засуджувала захоплення влади більшовиками.

Ліву групу очолював працівник Південно-західної залізниці лівий есер Браун, згодом більшовик і визначний працівник транспорту. Від імені більшовицької фракції, лівих есерів, меншовиків-інтернаціоналістів Браун оголосив резолюцію про визнання ВЦВК і Ради Народних Комісарів, про негайне укладення миру, передачу всієї землі земельним комітетам, встановлення робітничого контролю над виробництвом.

Резолюція лівого блоку пройшла більшістю голосів.

За Радянську владу

Ми повернулися в Одесу на початку листопада. Становище в місті ставало все напруженішим. Єдиним фронтом виступали проти Радянської влади меншовики, праві есери, представники Центральної ради, контрреволюційне офіцерство Румунського фронту, юнкери.

Маси залізничників вітали новостворений Радянський уряд. Заклики Всеросійського виконавчого комітету залізниць («Викжель»), що став на шлях контрреволюції, про «нейтралітет» залізниць були відкинуті працівниками Південно-західної залізниці.

Становище на Одеському вузлі найкраще характеризують загальні збори робітників, службовців і майстрових на станції та в депо Одеса-Головна, що відбулись 10 листопада. Тільки один чоловік утримався від голосування, коли приймали резолюцію про необхідність укладення миру, передачу землі та живого й мертвого інвентаря земельним комітетам, про контроль над виробництвом, організацію громадських робіт, відкриття їдалень для безробітних і найбіднішого населення. Збори відзначили, що «все це може зробити тільки уряд з робітників, селян, солдатів і найбіднішого населення, а тому ми вимагаємо негайного переходу влади в Одесі до Рад робітничих, селянських і солдатських депутатів».

Збори також поставили вимогу, щоб продовольство було передано міському самоврядуванню. Це було потрібно через те, що спекулянти почали приховувати продовольчі і промислові товари, продаючи їх потім за високі ціни на ринку і створюючи тим самим великі труднощі для населення.

Було встановлено, що значна частина товарів прихована на станційних складах. Районна Рада робітничих депутатів виділила комісію з трьох членів Ради: Сазонова, Ренгіча і Гладкова. Ми легко виявили нехитру механіку спекулянтів: товари лежали на станціях як «бездокументні вантажі». Адміністрація станції, будучи в змові з спекулянтами, запевняла, що на вантажі нібито втрачені документи і через те вантажі лежать без руху «до вияснення».

Ми наполягали на тому, щоб продовольчі товари, мануфактура, шкіра та інші вантажі були передані міській Раді і транспортному споживчому товариству.

Як і більшовики Пересипу, порту, Слобідки, міських районів, ми посилено готувались до захоплення влади. Нам пощастило із зброєю. В майстерні були доставлені два таємно захоплені у гайдамаків вагони з гвинтівками, кулеметами й патронами. Озброївши свою Червону гвардію, решту зброї передали червоногвардійцям Молдаванського й Пересипського районів.

В грудні з фронту в майстерні прибув на ремонт бронепοїзд «Заамурець». Часто став бувати у нас полковник Поплавко та інші гайдамацькі верховоди, вимагаючи, щоб бронепοїзд був якнайшвидше відремонтований. Але ми вирішили випустити бронепοїзд тоді, коли він потрібний буде Червоній гвардії.

До початку повстання Червона гвардія залізничників мала бронепοїзд, два бронеавтомобілі, дві польові гармати, кулемети, гранати. Було у нас в середині січня більш як п'ятитисяч гвинтівок, значна кількість снарядів і патронів.

Всіма операціями в дні повстання керував Військово-революційний залізничний штаб. Головою штабу був Забудкін, членами — Алексеєнко і Мізікевич.

У бій!

Коли гайдамаки захопили 15 січня штаб округу і вокзал, Залізничний партійний комітет і Ревком дали вказівку терміново озброїти й вивести в бій робітників майстерень. Загук гудок, у малярному цеху зібрались робітники. Перед ними з запальною промовою виступив Павло Мізікевич. Відбулися такого роду збори і в інших цехах. В котельному цеху виступив Кириленко, в механічному — Гладков і Фролов, у вагонному — Бланкенштейн і Новиков, у паровозному — Ф. Ачканов, у ковальському — Тонкопрядов і Мізікевич, у ливарному — Сазонов.

Після зборів одразу закипіла робота. Сотні залізничників, не вважаючи на час, терміново закінчили ремонт бронепоезда, у Військово-революційному комітеті комплектували його команду. Командиром бронепоезда був призначений Капралов.

З трьох тисяч озброєних робітників більш як тисяча була відправлена на допомогу Червоній гвардії міста, а основна маса залізничників, використовуючи бронепоезд, автоброневики і дві гармати, повела наступ на курені, що були розташовані в районі станції Одеса-Мала.

Гайдамаки здаються

Знаючи, що гайдамаки деморалізовані артилерійським обстрілом і все дужчим наступом червоногвардійців, матросів і солдатів, ми послали в курені агітаторів-більшовиків В. Ткаленка і П. Косарева.

О першій годині ночі агітатори привели до нас у штаб делегатів від куренів, які просили припинити бойові дії. На нараді Ревкому вирішено було пред'явити гайдамакам такі умови капітуляції:

1. Обеззброїти й заарештувати своїх офіцерів.
2. Припинити негайно воєнні дії проти Червоної гвардії.
3. Зброю і головне військове майно передати Радам робітничих, солдатських і матроських депутатів.

Делегати від гайдамаків прийняли наші вимоги.

Мені було доручено в супроводі червоногвардійців доставити делегатів в Революційний комітет міста і, якщо потрібно буде, підписати від імені залізничників договір про капітуляцію.

Отъ Временнаго Революціоннаго Комитета Совѣтовъ ПРИ РУМЧЕРОДЪ.

Товарищи и граждане!

Братоубійственная война, вызванная провизіей контръ-революціонныхъ элементовъ прекращена.

Утраченные солдатами, рабочими и крестьянами полки объединены, къ которымъ они были привлечены и въ лицѣ делегации отъ всѣхъ управленческихъ частей признали справедливыми условия прекращенія военныхъ дѣйствій, выработанныя Временнымъ Революціоннымъ Комитетомъ.

Совѣтская власть въ ближайше дни, объединитъ весь трудящійся народъ Одессы, вступить въ свои полныя права.

Сейчасъ же Временный Революціонный Комитетъ призываетъ всѣхъ, всѣхъ, товарищи и граждане, приступать къ возстановленію нормальной жизни.

Съ своей стороны, Временный Революціонный Комитетъ приметъ самыя рѣшительныя мѣры къ водворенію порядка.

Обыски и аресты могутъ быть произведены только по распоряженію Революціоннаго Комитета. Всѣ грабители, мародеры, налетчики и т. д. обяжутся вѣсь всякаго закона и будутъ подвергаться безпощадному преслѣдованію.

Обыски усиленно всего трудового населенія подружатъ прочно жизнь нашей революціи надъ г. Одессой и да будетъ ей оплотомъ рабочихъ и крестьянской власти на югѣ.

Да здравствуетъ совѣтская власть!

Да здравствуетъ Союзъ Рабочихъ и Крестьянъ всѣхъ республикъ!

Да здравствуетъ международный социализмъ!

Одесса, 9 часовъ утра
17-го Яна 1918 г.

Під час переговорів у Ревкомі гайдамаки спочатку хитрували, пропонуючи відтягти питання про перемир'я на два дні. Ревком в ультимативній формі зажадав, щоб негайно були заарештовані керівники контрреволюції і звільнені взяті в полон червоногвардійці, матроси і солдати.

Солдатська частина делегації, погодившись з цим, запропонувала тут же, в Ревкомі, заарештувати офіцерів, що прибули з ними.

Члени Ревкому, які брали участь в переговорах, поставились до цієї пропозиції негативно, вважаючи, що арешт офіцерів-парламентерів може бути використаний з провокаційною метою.

Делегація одійшла в курені, щоб повідомити про вимоги Ревкому. Офіцери, звичайно, повідомили своїх товаришів про майбутній арешт, і вони розбіглися, хто куди міг. А рядові гайдамаки ухвалили пристати на всі умови Ревкому. В результаті був підписаний такий договір:

МИРНИЙ ДОГОВІР

1. Революційний комітет є єдиною владою, яка відає охороною і розпорядком у місті.

2. Всі громадські й державні установи охороняються виключно військовими частинами як морськими, так і сухопутними.

3. Залізничні станції і їх майно перебувають під охороною залізничників.

4. Заводи і фабрики, як добро, що належить трудящим масам, охороняються самими робітниками або червоногвардійцями, як вирішать фабрично-заводські комітети.

5. Охорона міста і безпека громадян цілком лежать на обов'язку Військово-революційного штабу, який для цього викликає військові частини як морські, так і сухопутні, а в разі потреби — червоногвардійців.

6. Морські й сухопутні частини, що призначають караул і патрулі, повинні бути змішані.

7. Всі частини як військові, так і червоногвардійські, що стоять на постах або виконують службу, повинні мати відповідні мандати від імені Військово-революційного комітету, а залізничники повинні мати мандати для виконання охорони в своїх районах від штабу залізничників.

8. Все технічне та бойове устаткування має бути негайно забране в свої частини.

9. В усіх куренях і взагалі в військових частинах, звідки дезертирували офіцери в зв'язку з провалом контрреволюційного задуму, негайно провести вибори для заміщення постів

як командних, так і для запровадження господарського порядку в частинах.

10. Негайно, зараз же провести вибори у Військово-революційний комітет для поповнення його всіма частинами військових сил Одеського гарнізону з розрахунку на двісті чоловік — один представник.

11. Всіма військовими силами, морськими й сухопутними, а також червоногвардійцями розпоряджається Військово-революційний комітет, і всі розпорядження інших установ вважаються недійсними.

12. Право реквізицій і обшуків належить частинам, які діють тільки з розпорядження Військово-революційного комітету. Всі інші реквізиції й обшуки вважаються незаконними, а тому по відношенню до них частини, які діють від імені Військово-революційного комітету, вживають належних заходів, аж до застосування зброї.

13. Тому що воєнні дії припинені, всім гайдамакам гарантується безборонне ходіння по місту для своїх особистих потреб, але для цього вони повинні мати мандати від своїх частин, сотенних або полкових, за підписом і печаттю частини, виданих сьогоднішнім числом, тобто 18 січня 1918 року. Всі ж видані до цього числа посвідчення вважаються недійсними, і якщо гайдамаки з'являтимуться з старими посвідченнями, вони будуть затримуватись до розгляду і вияснення, чому не замінені своєчасно мандати.

14. З сьогоднішнього числа за всіма довідками, в разі непорозуміння, як відносно провізії, фуражу, так і взагалі відносно всього потрібного для нормального життя частин, звертатися тільки до Військово-революційного комітету.

Договір підписали уповноважені:

1-го кінного гайдамацького полку — Компанієць.

1-го пластунського полку — Гладкий.

2-го пластунського полку — Безпальчук.

3-го пластунського полку — Музичук.

12-го Ахтирського полку — Власенко.

Болгарської команди — Кунетіс.

Від моряків — Власов, Бутенко.

Від залізничників — Сазонов.

18 січня 1918 року.

Єдине, про що просили делегати від гайдамаків, — не роззброювати частин. В повідомленні про переговори вказувалось: «Ця вимога українського солдата виконана революційним комітетом, бо вона відповідає лозунгові Радянської влади».

Уклавши мирний договір з солдатами, надавши їм рівні права з усіма революційними військами, з громадянами радян-

ської Одеси, керівники Військово-революційного комітету остаточно відірвали солдатів від зрадників українського народу.

Політика більшовиків у національному питанні виявилась винятково далекоглядною і правильною. Коли народ України повстав проти австро-німецьких окупантів, значна частина колишніх гайдамаків також включилась у боротьбу з іноземними загарбниками.

... В березні, коли довелося тимчасово залишити Одесу, Залізничний Революційний комітет постановив вивезти все озброєння, що було в розпорядженні Червоної гвардії.

10 березня в радянський Донбас був направлений залізничний состав з двома бронеавтомашинами, гарматами, снарядами, гранатами, кулеметами, гвинтівками.

Імена борців

Імена більшовиків-залізничників, які самовіддано боролись за здобуття й перемогу влади робітників і селян, повинні бути відомі молодому поколінню. Це Микола Захаров, Генадій Шефер, Петро Липовой, Василь Школа, Василь Ляховський, Семен Островський, Кирило Козіоло, Андрій Линченко, Семен Яковлев, Костянтин Крилов, Іван Гребень, Іван Бугров, Іван Харитонов, Петро Колесников, Микола Ворона та багато інших друзів-товаришів по спільній боротьбі.

Всі вони загартувались у запеклій боротьбі з меншовиками й есерами, виховали багатотисячний колектив робітників Головних майстерень в дусі більшовизму, беззаперечно й до кінця виконували всі завдання партійного комітету і Ради робітничих депутатів, із зброєю в руках боролися з ворогами народу.

Радянській владі—сорок років, але в пам'яті моїй, немов живий, стоїть образ одного з полум'яних більшовиків—Павла Петровича Мізікевича.

В 1901 році йому було п'ятнадцять років, коли він, син сімферопольського робітника, став на роботу в паровозний цех наших майстерень. У вісімнадцять років молодий слюсар, активний учасник революційних подій, вступив в ряди РСДРП.

«Наш Павлик»—так звали ми Мізікевича. Він завжди вражав своєю невичерпною енергією, рішучістю, невтомністю.

В тяжкі роки підпілля, в дні першої російської революції, в роки столипінської реакції Павло Петрович сміливо брався за найвідповідальніші і найважчі справи.

Робітнича Молдаванка високо цінила молодого революціонера, що сміливо бився на барикадах 1905 року, виступав проти чорносотенців в роки реакції.

В 1908 році Павла Петровича призвали в армію. Пам'я-

таю, він розказував, як трудно було вести пропаганду в казармах, в умовах палочної дисципліни і постійного шпигунства. Кмітливий солдат-більшовик зумів зв'язатися з цивільною партійною організацією. Він налагодив приставку листівок, більшовицької газети «Казарма» з допомогою зв'язкових-дівчат. Удаючи закоханих, що приходили до своїх «кавалерів», ці дівчата проникали у військове містечко і передавали Павлові матеріали більшовицької організації.

Навряд чи є потреба знов розказувати про його роботу в Головних майстернях після Лютневої революції. Адже все, або майже все, описане мною в спогадах, так чи інакше було зв'язано з ім'ям Павла Мізікевича.

Ще тоді, коли ми входили з меншовиками до об'єднаного комітету РСДРП (до початку липня 1917 року), Павло Петрович по кожному принциповому питанню виступав проти опортуністичної, оборонної політики угодовців. Він був одним з ініціаторів і керівників загальноміських зборів, на яких відбулося розмежування з меншовиками.

Тверезий політик, Мізікевич у перші місяці після революції зрозумів, що на значну частину населення, в тому числі й на робітників, певним чином впливають «гастролі» міністрів Тимчасового уряду. Запеклі політикани й делегати з Тимчасового уряду підлабузнювались до мас, намагалися приспати їх, зробити покірними виконавцями волі міжнародного імперіалізму і російських капіталістів у питанні продовження війни.

Павло Мізікевич завжди встигав на «урочисті» зустрічі, знаходив можливість зірвати машкару «свободолюбності», «демократичності», показати нутро міністрів-капіталістів і «соціалістів».

Так було під час приїзду військового міністра Гучкова, коли Мізікевич виступив з дотепною і в той же час гнівною промовою, що викривала заяву Гучкова «про военний час» і необхідність тримати жандармську охорону. Так було і під час приїзду в Одесу Керенського. Меншовики, есери та інші лакеї буржуазії, догоджаючи йому, розписалися в вірності Тимчасовому урядові. Мізікевич виступив на спеціальному мітингу і викрив контрреволюційний, антинародний характер Тимчасового уряду і його лідера, каменя на камені не залишив від політики «тимчасовців».

Відважним і сміливим ватажком трьох тисяч робітників-залізничників був Мізікевич в дні січневого повстання. Він з'являвся в найнебезпечніших, найвідповідальніших місцях боїв, ведучи за собою червоногвардійців.

В двадцятих числах січня Павло Петрович був призначений комендантом Одеського Залізничного району. Незважаючи на розруху, нестачу палива, транспорт працював майже

безперервно. Через Роздільну, Бірзулу (Котовськ), Знам'янку, Помічну проїжджали тисячі солдатів Південно-західного і Румунського фронтів. Це були ті солдати, що «голосували ногами» проти війни.

Після залишення Одеси велика група наших залізничників потрапила в Харків. Працюючи в харківському підпіллі, Павло Петрович був фактичним організатором і керівником страйку залізничників Харківського вузла. Німецькі окупанти і гетьманці визначили велику суму грошей за спіймання більшовика, але великий досвід підпільника допоміг йому вислизнути з рук численної шпигунської зграї.

Після визволення Одеси Мізікевич був призначений комендантом міста і порту. Становище в місті було дуже тяжке. На морі піратували французькі й англійські кораблі, захоплюючи судна з продовольством, по селах підвели голову куркулі. В самому місті безкарно орудували тисячі бандитів, зріла змова білогвардійців.

Павло Петрович багато зробив для наведення порядку в місті, для боротьби з контрреволюціонерами, бандитами, спекулянтами. Коли в кінці липня німецькі куркулі-колоністи з денікінською зброєю в руках зняли повстання, загрожуючи Одесі, Мізікевич очолив боротьбу з куркулями. 1 серпня 1919 року Павло Петрович виїхав у розвідку, був схоплений куркулями й по-звірячому замучений.

Жаль і гнів сповнили серця одеських робітників, коли вони дізнались про загибель Мізікевича. Повстання куркулів було рішуче і швидко придушене.

... Минає сорок літ з дня січневого повстання. Головні майстерні в роки перших п'ятирічок перетворились на великий крановий завод союзного значення. Тепер завод випускає такі потужні й досконалі крани, про які ми і мріяти не могли в тодішні часи. І ніби нагадуючи про славні дні боротьби за Радянську владу, на тисячах випущених кранів красується невелика табличка з маркою заводу — «Імені Січневого повстання».

АЛЕКСАНДРОВИЧ Микола Леонтійович,
член КПРС з 1917 року

„СВОЕЮ СОБСТВЕННОЙ РУКОЙ“

Угодовський дурман

Літо 1917 року. «Медовий місяць» буржуазно-демократичної революції затягнувся. Угодовці всіх гатунків і відтінків, здавалося, міцно захопили вплив у місті. Лідери меншовиків — професор Сухов, військові лікарі Трахтенберг і Мировицький, друкар Коробков та інші весь час виступають на зборах, мітингах. Вони говорять про те, що революція скінчилась, в країні панують «свобода, рівність і братерство», закликають до єднання всіх «громадян вільної Росії», до згуртування всіх класів для досягнення перемоги на фронті.

Трудно було нечисленним більшовикам боротися із згуртованою, підтримуваною Тимчасовим урядом армією угодовців. Пам'ятаю, наприклад, проведену меншовиками та есерами кампанію збору подарунків для діючої армії. Ще недавно, наприкінці 1916 року, серед робітників усе голосніше лунали протести проти довготривалої війни, проти злиднів, спричинених війною. Але ось сталася революція і під впливом демагогічної пропаганди про «захист революції» багато робітників жертвували останні копійки для закупівлі подарунків. Ми, більшовики заводу РОПіТ, не могли зірвати кампанію оборонців. Єдине, що нам вдалося, це провести делегатом комісії по врученню подарунків котельника Рудницького. Йому було доручено в'яснити настрої солдатів і, по можливості, вести серед них агітацію.

Нічим не гребували меншовики та есери в боротьбі з більшовиками, удавались до всіляких провокацій. На заводі РОПіТ адміністрація, при активній підтримці меншовиків та есерів, загрожувала нам, більшовикам, звільненням з роботи.

Угодовці мали опору серед новоспечених «робітників» воєнного часу. Дрібні і крупні торгівці, куркульські синки, власники невеликих ремісничих майстерень та інші, щоб не потрапити на фронт, влаштовувались на завод. Тодішнім законом броня надавалась тільки тим, хто працював на заводі до 1 серпня. Але за хабар багатьом удавалось обійти закон. У нас тоді часто вживалась приказка: «Святі отці-карбованці, молітесь богу за нас».

Розмежування

До травня 1917 року боротьба ускладнювалась тим, що на Пересипу, як і в усьому місті, існував об'єднаний комітет РСДРП. На початку травня з ініціативи більшовиків та групи ропітівців відбулися загальні збори пересипчан-членів РСДРП. Приміщення ілюзіону (кінотеатру) «Наука і мистецтво» (ріг Московської і Лісної) було повним-повне. Від нашого заводу в зборах брали участь: токарь Ю. Гришкевич (Самбурський), котельник В. Рудницький, столяр Карл Мангольд, модельники А. Агаларов, С. Таран, С. Коскін, котельники Г. Смагін, Д. Мельник, слюсар Н. Дубровін та інші.

Збори були дуже бурхливі. Запізнившись, виступали проти розмежування меншовики Коробков, Богданов, Мировицький, Ходоров, які називали нас розкольниками, «зрадниками справи революції».

Спокійно і впевнено відповідали меншовикам більшовицькі оратори Рудницький, Мангольд, Шнейдерман (Крайній), Гришкевич, Александров (Валентинов). Вони обвинувачували угодовців у тому, що ті своєю опортуністичною і оборонською політикою зраджують інтереси робітничого класу.

Відкрите голосування показало, що більшість — за виділення і створення самостійного комітету більшовиків. Після цього був обраний Пересипський районний комітет РСДРП(б).

Головою першого Пересипського комітету був М. Шнейдерман (Крайній) — студент, умілий пропагандист і організатор. В 1918 році, працюючи в Північно-Кавказькому крайовому комітеті партії, Крайній був розстріляний командуючим армією, зрадником Сорокіним.

Членами комітету були обрані Гришкевич (Самбурський), студент-пропагандист Жмудський, Александров, літній солдат Скобло, що прибув з фронту, Ганс Лемберг — більшовик з роти самокатчиків, від заводу РОПіТ Александрович. Від заводу Вікандер і Ларсон був обраний член партії з 1915 року Гіммельфарб. В комітеті я займався організаційною роботою і зв'язком з заводами.

Мітинги, диспути...

В той час стихійно виникали мітинги, збори, влаштовувані різними партіями та профспілками. Пересипський комітет РСДРП(б) намагався впливати на хід таких зборів. До цього ми залучали не тільки членів комітету, але і рядових більшовиків.

Добре запам'ятався один диспут у міській думі. В першій половині червня кадети організували диспут на тему про поточний момент. Часу було дуже мало, і райком вирішив залучити якнайбільше людей з заводу РОПіТ. Робітники прийшли прямо з заводу в «робі». Особливе враження на публіку справили робітники-котельники.

На диспуті виступив якийсь високопоставлений представник, що приїхав з Петрограда. Разом з ним меншовики, есери та інші нападали на більшовицьких ораторів. Але й ми їм не мовчали — влаштували справжню обструкцію опортуністам.

Більшовики все настійніше переходили в наступ. Вже 10 травня на загальних зборах ропітівців була ухвалена постановою бойкотувати буржуазні газети. 25 травня у нас відбулися спеціальні збори, які заслухали звіт члена виконкому Ради робітничих депутатів. Один по одному виступали більшовики-ропітівці, гостро критикували меншовиків та есерів за угодовську політику в виконкомі.

Збори відзначили, що діяльність виконкому не відповідає «переживаному нами історичному моменту, який вимагає від пролетаріату рішучої класової політики, а не політики вагання та кумівства з буржуазією».

Ропітівці першими в Одесі постановили відкликати своїх представників з Ради робітничих депутатів і обрали нових депутатів.

Незвані гості

Більшовики заводу РОПіТ використали гастролі столичних угодовців для викриття буржуазної політики Тимчасового уряду. Пам'ятаю, приїхав до нас член уряду кадет Вінавер. Коли один робітник теслярського цеху Бондарчук кинувся в обійми до кадета, залунали обурені вигуки на адресу Бондарчука: «Іуда!»

Вінавер просив робітників підтримати зусилля Тимчасового уряду в підготовці наступу на фронті. З відповіддю від імені робітників заводу виступив більшовик Юхим Гришкевич (Самбурський). Він поставив вимогу передати владу з'їздові Рад робітничих, селянських і солдатських депутатів. Залунали вигуки: «Правильно! Вся влада Радам!», «Мир хатам, війна палацам!», «Вимагаємо негайно припинити війну!»

Не забували нас і представники Цетральної ради. Не раз приходив проф. Чеховський і все твердив:

— Кожен з вас повинен спитати себе, хто він такий? Українець? Значить, нічого тут робити москалям.

А професорові кричали:

— Та тут же всі робітники! Наш лозунг — «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!», а ви за роз'єднання.

Велику увагу приділив Пересипський районний комітет підтримці створеної міським комітетом газети «Голос пролетарія». Райком ухвалив спеціальну постанову, яка зобов'язувала всіх більшовиків району провести масову роботу на підприємствах, збирати кошти в фонд газети. Щотижня в дні получок ми збирали гроші в цехах. Завдяки цьому був забезпечений безперервний щоденний вихід газети.

Провокатори діють

Після липневого виступу петроградських робітників та ліквідації двовладдя угодовці перейшли в наступ. Часто нам доводилось провадити свою агітаційну роботу в напівлегальних умовах. А коли ми заходили в суперечки з меншовицькими та есерівськими ораторами, то знахабнілі зрадники зривали мітинги, переривали виступи більшовиків. Угодовці не гребували ніякими мерзенними провокаціями.

Якось у заводській їдальні зібралися більшовики РОПіТу. Було також багато співчуваючих нам робітників. Член районного партійного комітету Александров доповів про липневі події в Петрограді. Товариші виступали й обурювались діями Тимчасового уряду.

Раптом з'явився загін озброєних матросів. Вони стали загрожувати зброєю, взивати нас контрреволюціонерами. Робітники, звичайно, обурились. Александров вискочив на стіл і гукнув:

— Товариші матроси! Послухайте, я вам розкажу, хто тут зібрався і про що ми говорили. Ви зрозумієте, що вас спровокували.

Після короткої, переконливої промови Александрова виступив Матяш. Скінчилось діло тим, що матроси стали просити пробачення, частина їх залишилась на зборах. Ідучи від нас, вони просили Александрова і Матяша прийти до них на кораблі.

Більшовики заводу

Заводові РОПіТ чимало допомагав Пересипський районний комітет більшовиків. Петро Старостін, Шнайдерман, Жмудський, Трофимов часто бували на заводі, виступали перед робітниками, скеровували діяльність заводських більшовиків. Протягом літа 1917 року заводська організація виросла за рахунок кращих передових робітників, висунула з свого середовища групу вожаків — сміливих і рішучих комуністів. Мені хочеться коротко розказати про декотрих із них.

Арменак Львович Агаларов (в дні підпілля — Уральцев) працював на заводі модельником. Він брав активну участь в діяльності заводського комітету, спочатку був його членом, а потім — головою. Як і інші завкоми металістів, наш профспілковий комітет чимало допоміг партійній організації в боротьбі за маси. Агаларов провадив непримиренну боротьбу із спробами меншовиків звести роботу спілки лише до дрібних економічних вимог та організації культурно-освітньої роботи. Під керівництвом Агаларова завком відіграв значну роль у підготовці до збройної боротьби. Роль Арменака Львовича в організації, зміцненні дисципліни та озброєнні загону Червоної гвардії трудно переоцінити. Під час австро-німецької окупації він брав участь у підпільній роботі, був членом нелегального Пересипсько-Слобідського райкому, належав до складу обласного комітету партії.

На квартирі Агаларова-Уральцева (Валіховський провулок, 6) часто відбувалися підпільні засідання районного комітету. Там же збирався актив заводу і Пересипу й одержував розпорядження та директиви областкому. В роки відбудови і реконструкції народного господарства Агаларов був на керівній роботі в органах ЧК і Міністерстві внутрішніх справ.

Юхим Осипович Гришкевич (з 1919 року — Самбурський) став на роботу на заводі РОПіТ в 1915 році токарем. Він прийшов на завод членом партії більшовиків. Після окупації Одеси кайзерівськими військами Гришкевич був членом підпільного райкому Пересипу. На квартирі Гришкевича (Московська, 17) часто засідав наш підпільний комітет. Сміливий, досвідчений організатор згуртовував підпільні організації в повітах Одещини, створював загони партизанів, які боролися з інтервентами, денікінцями, махновцями.

В 1920 році Гришкевич був призначений першим директором заводу РОПіТ. Потім він завідував комунальним відділом, був обраний головою виконкому Одеської міськради.

Слюсар-інструментальник Павло Горелов не відзначався особливими ораторськими чи організаторськими талантами.

Це був рядовий партії, готовий на перший заклик її віддати життя за справу робітничого класу. Коли була створена Червона гвардія, Горелов став кулеметником. В тяжкі роки підпілля на його квартирі, як він любив говорити, «під його відповідальність» проводились найважливіші наради обласного комітету, на яких виступали Смирнов-Ласточкін, Хворостін та інші.

Модельник Степан Григорович Коскін-Гавриков в дні австро-німецької окупації, англо-французької інтервенції, денікінщини запропонував свою квартиру для зберігання вибухових речовин, зброї, боеприпасів. Квартира Коскіна була явкою для вузької групи особливо законспірованих підпільників.

З початку літа 1917 року почала зростати партійна організація на заводі. Одні робітники приходили в районний комітет і заявляли про своє бажання стати більшовиками, інші записувались прямо в цехах, коли Рудницький та інші активісти проводили бесіди про роль партії — авангарду пролетаріату.

Неможливо перелічити всіх товаришів, з якими довелось йти пліч-о-пліч, боротися за перемогу соціалістичної революції. Багато було вбито в бою з гайдамаками, в битвах громадянської війни, багато вмерло в наступні роки, частина залишилась живі. Я вважаю своїм обов'язком згадати хоч би про частину більшовиків того періоду.

Загинув у бою з куркулями Петро Петренко, замучений денікінцями Олексій Богатов. Полягли смертю хоробрих в роки Великої Вітчизняної війни, загинули від рук фашистів у підпіллі Андрій Белоусов, Василь Ченцов, Григорій Грассі, Василь Яволовський.

Померли в різні роки Григорій Астахов, Михайло Петерс, Мусій Кибалко, Яків Мороз, Олексій Смецюк, Іван Марченко, Альберт Гессат, Андрій Курвель, Микола Дубровін, Микола Матяш, Захар Яковлев, Леонтій Пшибельський, Юрій Домбровський, Володимир Голубок, Іван Петров, Микола Кржевицький, Олексій Морозов, Наум Батхан, Арон Зігельман, Михайло Лихонін, Михайло Шкутов, Іван Попов, Андрій Анісімов, Микита Поздняков, Никифор Шаталов, Петро Поздняков.

Немало залишилося ще живих робітників — більшовиків заводу РОПіТ, активних учасників подій 1917 року.

Не всі з перелічених товаришів носили тоді в кишенях партійні квитки. Багато з них пізніше оформили своє перебування в партії. Але всі вони були повні рішучості йти за Леніним, за партією, брали активну участь у боротьбі за Радянську владу.

Червона гвардія

Один з найбільших підрозділів Червоної гвардії був на заводі РОПіТ. Він налічував близько 800 червоногвардійців. Серед них було чимало робітників інших заводів та фабрик, приписаних до нашого загону.

З котельного цеху в складі Червоної гвардії був 141 чоловік, з слюсарсько-механічного та токарно-складального — 67, модельного — 11, електростанції РОПіТу — 8, столярного — 18, теслярського — 13, мідно-котельного — 19, ковальського — 7, ливарного — 9, такелажного — 12, малярного — 4.

Ішли в загін робітники різного віку — від безвусих юнаків до сивих стариків. Бувало, що в Червону гвардію вступали цілими сім'ями. Ілля Григорович Сапельников, літній столяр, прийшов разом з синами — токарем Григорієм і слюсарем Миколою. Останній в роки громадянської війни був машиністом бронепоезда в бригаді Котовського. Вступила до лав Червоної гвардії сім'я робітника Виншеля. Прийшли до загону три

Сім'я Виншелів — батько і 6 синів, — яка в повному складі вступила до лав Червоної гвардії. Перший ряд (зліва направо): Олександр та Григорій Виншелі; другий ряд, сидять (зліва направо): Федір, Іван Йосипович Виншель, Михайло, стоять (зліва направо): Іван і Микола Виншелі.

брати Семенюки — Костянтин, Павло і Василь, три брати Цимбали—Павло, Тимофій і Василь. Стали червоногвардійцями брати Смагіни. Григорій — більшовик — був призначений сотенним, брав активну участь у підпіллі 1918—1920 рр., Іван—лівий есер — був відданий Радянській владі. Під час евакуації з Одеси Старостін доручив Івану Смагіну відправити в Москву велику суму грошей. Це доручення Смагін виконав. Проявили себе брати Сисмії — Володимир, Дмитро і Георгій. Більшовик Михайло Петерс привів з собою в загін брата Георгія. Георгій став півсотенним, потім брав активну участь у підпіллі 1918—1920 рр.

Начальником загону був призначений Григорій Лаврушин. Сотенними, півсотенними та десятниками обрали більшовиків Григорія Смагіна, Андрія Юренкова (він згодом працював у розвідці обласного підпільного комітету), Михайла Ягельського, Олександра Малика, Миколу Рачинського (тепер полковник Радянської Армії).

Активну роль у створенні загону при РОПіТі, як і в організації Червоної гвардії на підприємствах міста, відіграв керівник Червоної гвардії, а після грудня 1917 року — начальник Червоної гвардії, токарь судноремонтного заводу Ровенського — М. І. Чижиков.

Макар Іванович Чижиков

Чижикову в 1917 році було 23 роки. Уродженець м. Очакова, він з дитячих років, разом з батьком і братами, будував парусні дубки, плавав з вантажами в Одесу, Миколаїв, Херсон.

Любив згадувати Макар Іванович про те, як часто під кошиками з камбалою, бичками, скумбрією зберігалися великі партії прокламацій, що розсилалися з Одеси в інші міста.

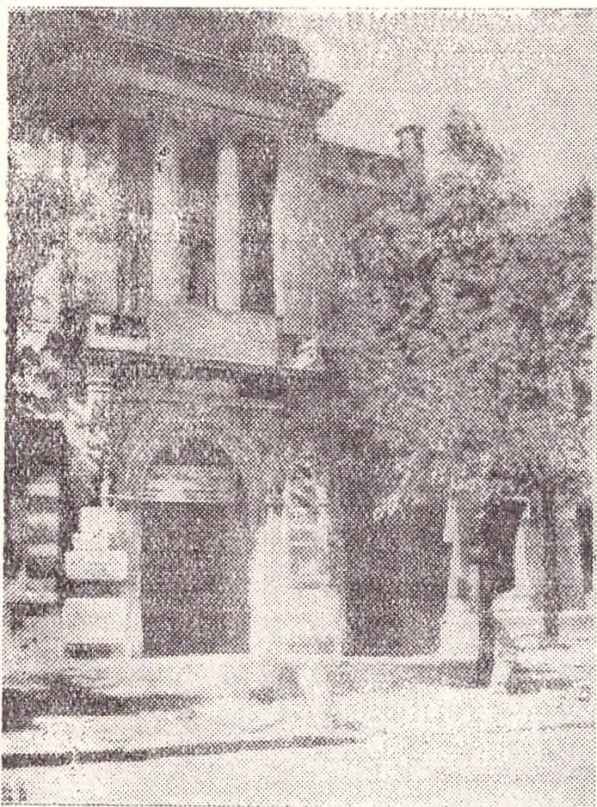
Вже в 1915 році до активного учасника Очаківського гуртка стали придивлятися жандарми. В поліцейських архівах зберігся такий запис: «Чижиков Макар, 21 рік, зросту вище середнього, кремезний, очі — карі, обличчя брите, але частіше — з вусами».

Молодий революціонер вживав різних способів боротьби з шпиками. В дні посиленого стеження він тижнями не сходив з дубка, що курсував з одного приморського міста до іншого.

Незадовго до Лютневої революції Макар Іванович став на роботу на Одеський завод Ровенського. Підпільники оцінили здібності Чижикова до конспірації, давали йому відповідальні доручення. Якось треба було відправити чемодан з револьверами до Миколаєва. На Одеському вокзалі кишіли шпики. Чижиков узяв з собою дружину. Шпики, незважаючи на пере-

одягання, затримали Чижикова. Очевидно, провокатор повідомив про чемодан із зброєю та прикмети переодягненого «паном» революціонера. Затриманого привели в жандармське відділення, відкрили чемодан. Там лежала одежа і бритва. Дружина Макара, Пелагія Василівна, давно вже сиділа в поїзді й успішно приставила чемодан до Миколаєва.

Одразу ж після організації при Одеській Раді секції громадської безпеки (робітничої міліції) Макар Іванович став комісаром міліції. В квітні, з вимоги більшовиків, робітнича міліція була реорганізована, на її базі почали зростати загони Червоної гвардії.

Будинок по вул. Торговій, 4, де в 1917 — 1918 рр. містився штаб Одеської Червоної гвардії.

Макар Іванович жив у будинку, в якому містився штаб гвардії. Коли б не приходили сотенні, начальники загонів, вони завжди діставали пораду і допомогу від свого начальника. Чижиков бував скрізь — відвідував заводи, фабрики, райони і підрайони Червоної гвардії, стежив за ходом навчання, за роботою загонів.

Макар Іванович відіграв значну роль в січневому повстанні. Коли почався вирішальний бій, він очолив колону червоногвардійців і матросів, що штурмували вокзал.

В 1919 році, під час боїв з петлюрівцями під станцією Попелюхи, Чижиков був тяжко поранений, захворів на тиф і помер в Житомирському госпіталі.

Захоплення зброї

Після організації загону ропітівців ми прийняли присягу на вірність Радам. Звичайно ця процедура відбувалась у дворі Воронцовського палацу. Присягу читали представники фракції більшовиків.

Підготовка і навчання в загоні проходили прискореними темпами, із зброєю. Інструкторів не бракувало, ми залучили до цієї справи колишніх фронтовиків. Постійним місцем строювого навчання був вугільний двір заводу, а стрільбу проводили на березі моря.

Влітку нам вдалося захопити речовий інтендантський склад, розташований недалеко від заводу. Там було багато обмундирування. Червоногвардійці-ропітівці одягнулися в форму захисного кольору. Збоку кожен носив котелок і баклажку, на спині — ранець. Спочатку на рукавах красувались червоні пов'язки з написом «С.—Д.» (Совет рабочих депутатов). Пізніше ми одержали з штабу Червоної гвардії металеві, овальної форми значки.

Пізно восени була розв'язана проблема озброєння загону. Ми весь час були тісно зв'язані з більшовиками Головних залізничних майстерень — Мізікевичем, Безсоновим та іншими. Вони повідомили, що у військові склади Румунського фронту завезено багато зброї.

Пересипський районний комітет дав завдання більшовицькій фракції завкому РОПіТ захопити склади зброї на Миколаївському шляху. Було виділено 10 надійних товаришів під керівництвом Агаларова. До складу групи входили Коскін, Мангольд, Дзікунов, а також два підлітки — Володя Чумаченко з модельного цеху і Коля Ніколаєв — з слюсарського.

Темної осінньої ночі на грузовику зробили першу вилазку. Біля складів ми вийшли з машини, залишивши в кабіні Володю і Колю. Підповзли аж до дверей і зняли охорону. Зайшли у величезне приміщення і, не світлячи світла, намацали високі штабелі ящиків з гвинтівками. Спорудивши підмости, ми з Коскіним обережно спустили важкі ящики. Раптом почули, що на шляху стріляють. Підбігши до своєї машини, залягли. Вдалині замайоріли силуети кінного роз'їзду гайдамаків. Але вони не стали з нами на бій і поїхали геть. Так ми дістали зброю.

Наш загін набув цілком бойового вигляду. На всіх червоногвардійцях був формений одяг, за плечем на ремені — гвинтівка. Командний склад був озброєний револьверами «наган» та польовими біноклями, здобутими на тих самих складах. Організували також кінну розвідку, озброєну карабінами. Крім трилінійних гвинтівок, у нас була й австрійська зброя, французькі тризарядки. Незабаром наш «арсенал» поповнився флотськими вінчестерами з крейсера «Память Меркурия».

Керівництво Червоної гвардії доручило нашому загоні охороняти завод, пересипські мости, гараж, у якому зберігалось обмундирування та продовольство, а також Воронцовський палац, де містилась Рада робітничих депутатів. Крім того, ропітівці патрулювали по місту.

Особливу увагу Пересипський районний комітет приділив охороні друкарні, де друкувався «Голос пролетарія». Друкарня містилася в будинку теперішньої комендатури міста (на проспекті Сталіна). На охорону друкарні ходили в наряд більшовики Коскін, Майоров та інші.

Наприкінці листопада обстановка ускладнилась. Сили контрреволюції готувались до виступу. Мені було доручено тримати зв'язок з штабом Червоної гвардії і Румчеродом. В штабі я часто зустрічався з більшовиками — головою ротно-го комітету самокатчиків, членом райпарткому Гансом Лембергом та офіцером-більшовиком з 49-го запасного полку Капраловим. Він користувався великою популярністю, був чудовим оратором. Контрреволюціонери, побоюючись впливу Капралова на солдатів гарнізону, по-зрадницькому вбили його.

Похорони офіцера-більшовика перетворились на велику демонстрацію. За труною йшли тисячі робітників Пересипу, Слобідки-Романівки, Молдаванки, загони червоногвардійців.

Коли на початку грудня гайдамаки і юнкери зробили спробу захопити місто, завод РОПіТ перетворився на військовий табір. Мало хто з робітників ходив додому після роботи. Штаб Червоної гвардії перемістився до нас. Охорона заводу була посилена. Коло головних воріт робітники викопали окопи, розставили кулемети.

Червоногвардійці перейшли в контрнаступ. Уже тоді, на початку грудня, можна було розбити курені гайдамаків та юнкерів, тому що озброєні були тисячі робітників міста. По-бойовому були настроєні моряки лінкора «Синоп», крейсера «Алмаз», які обіцяли підтримати нас артилерійським вогнем.

І знову на арену виступили угодовці. З допомогою так званого «перемир'я» вони дали можливість гайдамакам одійти на окраїну міста.

Грудень був використаний для посиленої агітації серед військ Центральної ради. Микола Матяш, літній солдат-фронтвик Скобло та інші агітатори провели велику роботу в куренях. Під час сутичок ми іноді захоплювали в полон гайдамаків. Багато з них впізнавали серед червоногвардійців знайомих, друзів. Часто можна було чути такі розмови:

— Якого тебе чорта понесло в курінь? Чого ти виступаєш проти робітників?

І гайдамака відповідав:

— Нас обдурювали, весь час казали, що проти народу виступають бандити, приїжджі головорізи, контрреволюціонери під ім'ям більшовиків, вони проти селян і робітників...

Після дружньої розмови з полоненими їх відпускали в курені. Розпропаговані гайдамаки залучали на сторону народу багатьох своїх одурених товаришів.

Мирна демонстрація

Становище робітників все гіршало. Ціни на продукти харчування та предмети першої потреби зросли вдвоє. Господарська розруха посилювалась. Спекулянти, приховуючи товари, роздували на ринку ціни. Багато капіталістів, передбачаючи неминучу перемогу Радянської влади, вивозили продукти й товари в країни Близького Сходу. Все це позначилось на реальній заробітній платі робітників. До того ж протягом листопада і грудня ропітівці взагалі не одержували заробітної плати.

Пересипський районний комітет партії схвалив ініціативу робітників РОПіТу по проведенню демонстрації протесту.

Демонстрація відбулась 3 січня 1918 року. Понад 3 тисячі робітників та службовців заводу з розгорнутим величезним червоним прапором Спілки металістів та лозунгами «Геть буржуазію!», «Вся влада Радам робітничих і селянських депутатів!» попрямували до міста. Ми йшли Наришкінським спуском в бік Воронцовського палацу. До нас вийшли представники Ради. Павло Мізікевич звернувся до нас з короткою промовою. Він говорив про те, що, поки в Одесі тримається влада Центральної ради, становище робітників не поліпшиться.

У відповідь на слова Мізікевича залунав одностайний вигук: «Геть Центральну раду!»

— Тільки в контакті з Радою Народних Комісарів,— продовжував Мізікевич,— можна буде врегулювати життя країни. Мізікевич ставив за приклад залізничників, які одержують гроші з Петрограда для виплати робітникам.

Колона демонстрантів пішла до Румчероду, що містився поруч з Радою. На балкон вийшов більшовик Юдовський — представник Румчероду. Він також заявив, що порядок буде встановлений, коли розіб'ємо контрреволюцію, коли Рада Народних Комісарів буде зв'язана з Одесою.

Серед демонстрантів все частіше лунали вигуки:

— Пішли до Поплавка! Геть зрадників!

Тут же, на майдані коло Румчероду, було обрано 5 делегатів. Разом з президією Виконкому вони повинні були виробити загальний план дій.

Через деякий час багатотисячна колона робітників підійшла до Англійського клубу (на розі вулиць Пушкінської і Ласточкина). Наші уповноважені зайшли в приміщення і зажадали, щоб виступили представники Центральної ради.

До демонстрантів вийшли Луценко і полковник Вербицький. Луценко щось патякав про труднощі, про те, що треба потерпіти, а Вербицький грубо заявив, що коли ми не розійдемось, він викличе кулеметників.

Більшовики насилу втримали робітників від розгрому Англійського клубу та зрадників, що засіли в ньому.

Це ще раз наочно показало навіть тим робітникам, котрі вагалися, що у всіх трудящих тільки один шлях — шлях боротьби за якнайшвидше встановлення Радянської влади.

Вирішальні збори

Надаючи великого значення заводіві РОПіТ і його згуртованій партійній організації, керівники Одеського комітету партії вирішили провести на заводі збори з приводу захоплення влади. Відомо, що напередодні січневих подій деякі більшовики вагалися і навіть прямо виступали проти збройного повстання. Для того, щоб вплинути на них, з ініціативи Петра Старостіна 4 січня 1918 року у нас були скликані збори-засідання представників заводів, армії і флоту.

Збори відбулися на території заводу, між ковальським і ливарним цехами. Крім ропітівців, прийшли представники заводу Белліно-Фендеріха, майстерень порту, заводів Гена, Ровенського, Співак-Співакова, Гаррісона та інших.

Самочинно, без запрошення з'явилися лідери угодовців: від меншовиків — професор Сухов, військовий лікар Мировицький, від есерів — Кулябко-Корецький.

Офіціальним питанням порядку денного була грошова криза в Одесі. Від більшовиків виступили Гришкевич, Рудницький, Агаларов і Александров. Проте їх виступи не досягли своєї мети — позначилась демагогічна промова Сухова, побудована на підтасованих фактах.

Але ось з'явився Петро Старостін. Становище одразу змінилося. Після виступу Старостіна меншовики змушені були зібратися до купи і лише споглядати дальший хід подій. Намагався був після Старостіна виступити меншовик Мировицький. Він повторив старий наклеп своїх «вождів» — Мартова, Абрамовича, Лібера, говорив, що безробіття і безгрошів'я — результат Жовтневої революції. Коли меншовик заявив, що більшовики високо злетіли, але незабаром упадуть і поламають собі ноги, Старостін кинув репліку: «А ви все життя плазуєте. Хто народився плазувати — літати не може». Гул схва-

лення залунав у натовпі. Меншовик одразу знітився і залишив трибуну.

Значну роль на зборах відіграв Григорій Ілліч Сапельников — учасник революційного руху з 1903 року. Його виступ на зборах на захист резолюції більшовиків відіграв роль додаткової ваги, що перетягла терези на наш бік. Збори постановили взяти владу в руки Ради. Для керівництва повстанням і його підготовкою був обраний Тимчасовий революційний комітет.

У бою

Ми, очевидці й учасники січневих боїв, ніколи не забудемо тих днів. Почалося з заводських гудків. В усіх кінцях міста — на Пересипу, Молдаванці, Чумці, Слобідці лунали уривчасті гудки, що зливалися з басовитим гулом військових і торговельних суден.

Звідусіль потяглися колони, окремі групи озброєних робітників, солдатів і матросів. Одні прямували в район Пушкінської, Канатної, Рішельєвської вулиць, другі — до Олександрівського проспекту, Преображенської та Новорибної вулиць. Наш загін пішов у бік Олександрівського саду (тепер парк ім. Т. Г. Шевченка).

Пригадуються епізоди боїв.

Швидко викопавши окопчики в саду, ми вели перестрілку з тилу. Виявилось, що з чотириповерхового будинку по Маразліївській вулиці стріляють прапорщики-білогвардійці.

Наші юні помічники Володя Чумаченко і Коля Ніколаєв побігли в двір будинку, звідки лунали постріли. Стежачи за білогвардійцями, старий солдат-фронтвик Іванов (зараз він працює на заводі ім. Жовтневої революції) влучним пострілом вцілів у білобрису голову, що висунулася з вікна. Три прапорщики, що лишилися живими, стали поратись коло свого вбитого товарища і нічого не бачили, що робиться навкруги.

— Руки вгору! — скомандували підлітки. Прапорщики здалися без опору.

— Приставили біляків! — відрепортував Володя Чумаченко, що конвоював трьох здорованів. — Куди їх дівати?

— На «Алмаз»! — наказав сотник.

— Єсть, на «Алмаз»! — відповіли підлітки, взяли гвинтівки напоготів і пішли з своїми полоненими, співаючи популярну в той час пісеньку:

Эх, яблочко,
Да куда котисься,
На «Алмаз» попадешь,
Не воротисься.

З Олександрівського саду ми разом з моряками пішли до юнкерського училища. Десь в районі вокзалу рвалися важкі

снаряди з «Синопа», «Ростислава» й «Алмаза». Ми пред'явили юнкерам і білим офіцерам ультиматум. Військові моряки зібрались коло воріт і хвірток. Раптом у дворі училища не знати звідки з'явилось кілька матросів і стали кричати:

— Хлопці, хлопці, за нами!

Військові моряки вбігли у двір. Але назустріч затарахкотіли кулемети з вікон. Багато загинуло тоді товаришів. Виявилось, що матроси, які з'явилися з воріт, були переодягнені в морську форму юнкерів.

Про цю мерзенну провокацію незабаром дізналися всі червоногвардійці. Багато юнкерів заплатило головами за кров моряків.

Бої з контрреволюцією завершилися нашою перемогою. Але далася вона нелегко. Через кілька днів трудящі Одеси ховали 117 героїв, що полягли в бою. Сотні тисяч робітників і членів сімей брали участь у похороні. Вони прийшли віддати останню шану полеглим за владу Рад.

Робітниче заводууправління

Після встановлення Радянської влади в Одесі завод РОПіТ був націоналізований. Ми обрали заводууправління, до якого увійшли токарі Сапельников і Діхтяренко, модельник Лагуткін, машиніст електростанції Лихонін, майстер електростанції Раскін та інші.

Головою заводууправління був обраний Сапельников. Незадовго до цього він повернувся з Петрограда, куди їздив з делегацією радитися про встановлення робітничого контролю. Володимир Ілліч прийняв делегацію, порадив зберегти технічний персонал.

— Ілліч говорив нам,—розказував Сапельников,—що треба вчитися у інженерів, не у всіх, а у лойяльних, учитися керувати виробництвом. А коли ми навчимося — стане легше.

За порадою Володимира Ілліча заводууправління залучило до роботи кращих інженерів.

Здавалося, що настала пора мирного життя. Проте користуватися плодами своїх перемог робітникам Одеси довелося недовго. Не встигли ми ще як слід розгорнути свою трудову, творчу діяльність, як стало відомо, що на Україну ринули окупанти. Знову треба було братися до зброї.

СКУРСЬКИЙ Хома Федорович,
член КПРС з 1919 року

У БОРОТЬБІ З КАПІТАЛІСТАМИ

Запитання генералові

Він зробив усе, цей обрусілий німець Йоган Ген, власник заводу на Пересипу, щоб створити у себе спокійну обстановку. Всі відповідальні і другорядні місця на виробництві і в конторі були зайняті членами чорносотенних організацій. Адміністративно-технічний персонал і «любимчики» з робітників могли купувати акції заводу. В особі «акціонерів» Ген мав опору для посилення експлуатації решти робітників. «Неблагодійних» вдалося позбутися на початку війни — їм не дали броні, і вони пішли на фронт.

Словом, все було «гаразд». Военних заказів вистачало, завод щоденно випускав по кілька вагонів стаканів для артилерійських снарядів, сокир, кирко-мотиг та ножиць для різання дротяних загороджень.

Якось наприкінці 1916 року Ген супроводив на збори «майстрових» генерала Холодовського — голову Військово-промислового комітету. Генерал закликав посилено працювати для якнайшвидшої перемоги над «супостатом», коли несподівано пролунало запитання:

— Коли скінчиться війна? Коли перестануть убивати робітників і селян?

Генерал оглянув величезну масу людей і спитав:

— А хто це сказав?— і, не діставши відповіді, продовжував:— Відповім на запитання. Війна скінчиться, коли ворог буде переможений.

І знову звідкілясь ззаду спокійний голос промовив:

— Правильно. Ми не сумніваємось, що коли вас знищать, тоді війни вже ніколи не буде.

В натовпі залунав схвальний гул. Генерал потупцювався на місці, перезирнувся з Геном і пішов до виходу.

Більшовицькі наставники

Наприкінці весни 1917 року повернулися з тюрем і заслання більшовики Старостін, Гришкевич (Самбурський) та інші. Розгорнулась політична й організаторська робота в масах.

З'явився свій актив і в Пересипському районі: Александрович, Журін, Биканов, Смагін-Кальсов та інші. На нашому заводі стали відомими більшовики Володін, Коротич, Чорнобров, Белобородов.

Піддавшись було демагогічній агітації есерів, я спочатку прилучився до лівих есерів, але незабаром зрозумів усю помилковість їх поглядів. У цьому мені допомогли більшовики Старостін, Трофимов («дід Трохим»), Гришкевич. Вони залучили мене до практичної революційної роботи на заводі Гена. Ніколи не забуду свого вчителя Петра Івановича Старостіна. Він не тільки давав мені завдання, але і вчив, як їх виконувати.

Працювати вісім годин

Незважаючи на те, що вже минуло кілька місяців після початку Лютневої революції, на заводі Гена все залишалось по-старому. Ми фактично працювали по дванадцять годин, крім однієї години на обід.

Старостін, Гришкевич, Трофимов доручили мені, заступникові голови заводського комітету, підготувати і пред'явити Гену вимогу про негайне впровадження восьмигодинного робочого дня.

В кабінет до начальства завком увійшов у повному складі. Прийшли голова Іванов, члени завкому Володін, брати Попови, Красний. Ми встановили строк—три дні, попередивши, що після цього строку впровадимо восьмигодинний робочий день самочинно.

Почалась уперта боротьба не тільки з Геном та його підручними, але і з меншовиками та есерами, що заповідали місця в Раді, міській управі, Військово-промислового комітеті.

На другий день після того, як ми пред'явили вимогу, були скликані загальні збори робітників, на які прибув Холодовський в супроводі есера-меншовицьких прибічників. «Гості» запропонували обрати представників від робітників для спільної наради з адміністрацією. Що, мовляв, ця нарада вирішить, те і стане обов'язковим для нас і для адміністрації.

Робітники заявили, що вони уповноважують завком виділити представників із свого складу. Хтось вніс дотепну пропозицію: «Для робітників буде обов'язковим навіть одностороннє розв'язання питання представниками завкому».

Після зборів у завком прийшли Трофимов і Старостін.

— Початок добрий,— сказав Старостін.— Треба держатися, не піддаватися ні на який обман. Комітет металістів ухвалив рішення підтримати вас. На вашій стороні — більшовицька частина Ради робітничих депутатів.

Це повідомлення нас підбадьорило. Ми готувалися дати бій на майбутніх переговорах, добре розуміючи, що завод Гена є одним з загонів усієї армії революційних робітників.

На нараді головний інженер заводу Гена повідомив, що адміністрація згодна впровадити восьмигодинний робочий день не раніш... як через два-три місяці. Він посилався на те, що треба перебудувати технологію та ін.

— А поки що,— бадьоро закликав інженер,— давайте разом працювати на користь революції, до повної перемоги над ворогом!

Але ми твердо відстоювали свій строк — три дні, а також додали, що вимагаємо скасування надурочних робіт і зрівняння зарплати жінок з чоловіками.

На захист капіталіста виступив представник виконкому Ради. Він почав нас залякувати: поки, мовляв, немає рішення Ради, ми не маємо права нічого робити, інакше відповідатимемо за законами революційного і воєнного часу.

Ми відповіли угодовцеві, що дванадцять тисяч робітників Пересипського району вимагають переобрання Ради, яка плентається в хвості подій.

Бачачи, що переговори ні до чого не приведуть, ми залишили нараду.

Адміністрація нічого не зробила для переходу на тризмінну роботу. А коли минув строк ультиматуму, завком дав гудок о п'ятій годині вечора і завод самочинно почав працювати по вісім годин.

Що підтримувало нашу рішучість? Чому нам вдалось на заводі, який протягом ряду довоєнних і воєнних років вважався «благонадійним», зламати упертість капіталіста? Тверде керівництво і допомога Пересипського районного комітету більшовиків і Спілки металістів. Робітники бачили, що більшовики району з ними, знали, що коли треба буде, нас підтримають інші підприємства.

Через кілька днів за нашим прикладом пішли заводи Пересипського і Портового районів — вони також перейшли на восьмигодинний робочий день.

Плуги замість снарядів

Лозунги більшовиків «Геть війну!», «Хай живе мир!» були палко сприйняті робітниками Одеси. Поступово у мене, як колишнього фронтовика, що знав, як мучаться люди в окопах, назріла думка про переведення заводу на виробництво мирної продукції — плугів.

Поділився цією думкою з Старостіним, Трофимовим. Вони схвалили пропозицію, але попередили, що треба добре підготувати робітників, виявити їх думку.

Для цього провели засідання завкому спільно з активом, на якому обговорили питання про перехід на випуск мирної продукції.

Робітники цілком схвалили нашу пропозицію. Інакше зустріли її Ген та десятки інших великих і малих «начальників» з Ради.

Вони категорично заперечували проти переходу на випуск мирної продукції.

Але ми не злякались. Нас підтримали більшовицькі фракції міської і районної Рад, Спілка металістів.

І знов до завкому надійшла просьба скликати загальні збори робітників, на які мали прибути генерал Холодовський та ще якісь там представники.

Генерал на зборах виступав дуже різко, закликав до патріотизму, говорив, що на заводі розвелися шпигуни, анархісти, які прагнуть використати довір'я «чесних російських людей». Генерал висловив надію, що робітники допоможуть довести війну до переможного кінця.

В цей час пролунав голос:

— Геть з трибуни!

Сотні робітників підтримали:

— Правильно! Геть війну!

Звісно, згоди на перехід до виробництва плугів нам не дали. Почалась запекла боротьба за здійснення вимоги робітників. Незабаром на вузлових дільницях почали псуватись преси, токарні, фрезерні, свердлильні верстати та інше устаткування. Першим зупинився великий гідравлічний прес, що давав болванки для стаканів артилерійських снарядів. Стала псуватись вагранка. Виробництво стаканів для артснарядів з кожним днем скорочувалось. Різко зменшився випуск сокир, киркомотиг та ножиць для різання дротяних загороджень.

Саботаж капіталіста

Завком звернувся до правління акціонерного товариства з попередженням. В листі були викладені вимоги про переведення заводу на виробництво плугів та інших сільськогоспо-

дарських машин, виплату належних робітникам і службовцям грошей, що їх адміністрація навмисно затримує.

Треба визнати, що тоді ми були дуже недосвідчені. Хоч на заводі й існувала комісія по контролю за виробництвом, але вона прогавила вміло замаскований саботаж з боку Гена. Поступово з заводу вивозились сировина і паливо, причому все це вивозилось нібито на другий, менший завод, розташований в районі Молдаванки. Нас хотіли поставити перед фактом відсутності сировини і палива і, таким чином, закрити завод.

Ми пізно розгадали цю тактику, коли на заводі вже залишився місячний запас вугілля і чавуну. Перевірка показала, що вивезені вантажі на другий завод не потрапили.

Щоб спровокувати робітників на страйк, адміністрація і далі затримувала виплату зароблених грошей.

Обстановка розпалилась до краю...

«Іжте пісок...»

Минав серпень. Я стояв коло тисків, поруч працював Красний. До нас підійшов молодик у робітничій блузі, якого я досі не зустрів на заводі, і схвильовано сказав:

— Ідіть швидше в ливарний цех, там готуються влаштувати щось страшне.

Ми з Красним поспішили в ливарний цех і побачили таку картину. Інженер цеху Брандт стоїть серед робітників. Один з них — Чорнобров — спитав:

— Коли буде видана заробітна плата?

Інженер відповів:

— Грошей нема, революція витратила всі гроші.

Чорнобров продовжував:

— Ви кажете, що немає грошей для виплати робітникам. Що ж ми повинні їсти?

Інженер, показавши на купу ливарного піску і засміявшись, сказав:

— Іжте пісок!

Хтось із робітників блискавично перекинув на голову інженера відро з розведеним графітом, а робітник Коротич швидко підкотив тачку. Брандт вмить опинився в тачці з відром на голові. Обурені робітники вивезли інженера за ворота і перекинули тачку в водостічну канаву, а потім спокійно розійшлись по своїх місцях.

Про цю подію ми негайно повідомили Старостіна. Він запропонував оформити протоколом завкому ці провокаційні дії адміністрації і надіслати його до Співки металістів, Ради робітничих депутатів, Військово-промислового комітету і зажадати, щоб одібрали завод у Гена.

В цей час адміністрація втекла з заводу, розпустивши

чутки, що вона побоюється розправи. Сколихнулось болото. В зворушливому єднанні загаласували меншовики, есери, кадети про «самосуд», вимагали показового суду над організаторами «виїзду з тачкою».

Робітники трималися стійко і впевнено. По всіх цехах були проведені збори. Робітники вирішили спокійно продовжувати роботу, додержувати виробничої дисципліни, працювати так, як на власному підприємстві. Скрізь одностайно ухвалювались рішення з вимогою одібрати завод у Гена.

Пролетарська підтримка

Нас підтримали більшовики Одеси. 13 серпня відбулося об'єднане засідання Виконавчого комітету Ради робітничих депутатів з представниками солдатських депутатів, Румчероду, Центрального бюро профспілок і Центрального робітничого комітету. На засіданні була ухвалена постанова:

«Хоч управління заводу протягом довгого часу всіляко провокувало робітників, бажаючи викликати їх на ексцеси та припинення роботи, і вживало заходів, щоб одібрати всі завоювання робітників, але тому, що завод важливий як для оборони, так і для всіх робітників-металістів міста, необхідно, згідно з рішенням зборів робітників заводу Гена від 2 червня, вжити всіх заходів до продовження робіт на заводі, про що довести до відома військових властей і центральних установ, а також заводської наради, якій запропонувати на підставі наданих їх прав вжити енергійних заходів для нормального продовження робіт на заводі, причому одночасно довести до відома голови Особливої наради по обороні держави про необхідність накладити секвестр на завод...»

Тоді ж була створена комісія з представників ряду організацій. Ця комісія повинна була виробити спільно з завкомом заходи для дальшого продовження нормальної роботи заводу.

Майстри в завкомі

Незважаючи на саботаж адміністрації, робітники вирішили продовжувати роботу. Майстри були розбещені подачками Гена, тому завком вирішив не звертатися до них з пропозицією залишатися на своїх місцях, і коли майстри самі не запропонують своїх послуг, то звільнити їх з заводу і висунути на їх місце досвідчених, грамотних робітників.

Через кілька днів до завкому прийшли майстри ливарного цеху — батьки й син Бровченки, слідом за ними — майстри ланцюгового, механічного, болтового та монтажного цехів: Торчинський, Васильєв, Вейс, Ярмакі, Грабовський, Лисенко

та Підлубний. Всі вони заявили, що залишаються з робітниками.

Згадується заява Підлубного. Кадровий робітник заводу, він висунувся завдяки кмітливості. Підлубний вніс багато пропозицій для поліпшення конструкцій плугів. Капіталіст за ці пропозиції платив копійки. А далі висунув Підлубного в майстри.

— Я винен перед робітниками,— заявив у завкомі Підлубний,— що записався в чорносотенний союз. Робітники знають, що я нікому зла не зробив. Але все ж вважаю себе морально винним перед робітниками і готовий будь-якою ціною спокутувати свою провину перед ними. Я працюватиму з усієї сили, в будь-яких умовах, щоб бути корисним заводові.

Справді, в роки відбудови і розширення підприємства за Радянської влади Підлубний немало зробив для раціоналізації виробництва. В 1925 році Ф. Е. Дзержинський розпорядився виплатити майстрові 5 тисяч карбованців премії за новий зразок кінного плуга.

Викликати в завком довелося тільки майстра гартівного цеху Амбросієва. Його вважали великим спеціалістом в гартівній справі, він мав на заводі ізольоване приміщення для зберігання в секреті хімічних сумішей, одержував заробітну плату цехового інженера.

Амбросієв завів був з нами розмову про те, що непевний, чи буде своєчасно одержувати заробітну плату. Потім він намагався влаштуватись на інший завод, але через кілька днів прийшов з повинною.

Ми запропонували майстрам продумати план перебудови і розстановки устаткування для переходу заводу на виробництво плугів, культиваторів та іншого сільськогосподарського інвентаря замість військової продукції.

Де взяти сировину і паливо?

Нам було ясно, що капіталісти й угодовці будують свої розрахунки на відсутності сировини і палива: вичерпаються запаси — і завод спиниться.

І знов допомогли більшовики. Старостін, Гришкевич і Александрович зв'язали нас з портовиками і залізничниками, у яких ми роздобули кілька вагонів чавуну в чушках, металевого лому і три вагони вугілля, призначеного для відправки в Румунію. Одночасно Старостін від імені міського комітету і Спілки металістів вручив нам листи до донбаських організацій з проською виділити вугілля і метал.

Загальні збори вирішили послати в Донбас робітника Саркіянца. Через кілька днів ми одержали від нього повідомлен-

ня, що заводів відвантажуються 12 вагонів вугілля і що відвантаження триватиме.

Підтримка донецьких більшовиків і профспілкових організацій підбадьорила наших робітників. Але на порядку денному стояло трудне питання: з яких джерел видати робітникам зарплату, якої вони не одержували більш як три місяці.

На підприємствах Одеси

В зв'язку з трудним становищем частина робітників залишила завод — в основному синки заможних селян, що працювали задля броні. Незважаючи на труднощі, на заводі залишився кадровий кістяк робітників, для яких підприємство давно вже стало рідною домівкою. Ми добували невеликі суми грошей, продаючи запасні частини до плугів, сівалок, ремонтуючи інвентар. Але цього було дуже мало.

«Захисники» трудящих — меншовики й есери не вгадали. Вони розгорнули на підприємствах Одеси шалену кампанію проти генівців, обвинувачуючи нас в усіх смертних гріхах. Не дивно, що робітники інших заводів стали надсилати до нас своїх представників. Наші брати по класу на місці переконувались, який підлий наклеп зводять на нас буржуазні прихвосні.

На пропозицію Старостіна завком виділив для роз'яснювальної роботи в місті Красного, Саркіянца і Скурського. Мені довелося виступати на заводі Белліно-Фендеріх. Коли я розказав про події на заводі Гена, меншовики обрушилися з брудними наклепами і лайкою на адресу наших робітників. Але ось почали виступати заводські більшовики. Відчувалось, що вони є справжніми керівниками робітників заводу, користуються великим авторитетом.

Майже дослівно пам'ятаю виступ відомого всьому Пересипу старого металіста Г. І. Сапельникова.

— Згадайте, товариші, якої ми погані думки були про робітників заводу Гена за те, що вони допустили у себе зростання чорносотенних організацій. Тоді, в революцію 1905—1907 років Ген взяв їх у лещата, а зараз йому це не вдається і не вдасться. Не ляяти треба робітників-генівців, а радіти за них, всіма силами допомагати їм. Нехай вони щось не так вчинили з інженером Брандтом, але треба зважити, що він знущався з людей. Якби вони навіть гірше вчинили з Брандтом, то й тоді ми не повинні були б судити їх. Ген утік, не заплативши їм зароблених грошей, залишивши завод без сировини й палива. Люди самі здобувають сировину і паливо і працюють далі без грошей. Я вважаю, що генівці проявляють героїзм у боротьбі з хитрим ворогом — капіталістом Геном. Вони застосу-

вали нову форму класової боротьби й непримиренності до свого гнобителя. Я пропоную всіма силами підтримати їх боротьбу.

Заводчик не здається

Ген перейшов у наступ. Він оголосив про свій намір зупинити завод на ремонт. Наш завком зажадав, щоб ремонт відбувався під його контролем. Ген категорично відмовився.

17 вересня 1917 року Старостін виступив з позачерговою заявою на засіданні Виконкому Ради депутатів. Він повідомив, що Ген не згодний з постановою робітничих організацій про проведення ремонту заводу під наглядом завкому. Тому що мета Гена була ясна, Спілка металістів вирішила не давати заводі потрібних людей для ремонту і оголосити місця на заводі під бойкотом.

Меншовики й есери запекло виступили проти цієї пропозиції.

Але минулись ті часи, коли угодовці верховодили, як хотіли, в Раді. Виконком ухвалив рішення всіляко підтримати бойкот, оголошений Геніві.

До нас приєднались службовці. Вони заявили, що залишаться з робітниками «аж до визнання заводоуправлінням авторитету заводського комітету».

Бойкот

Великим святом для нас був день 20 вересня, коли вийшла газета «Известия Одесского Совета рабочих депутатов» із спеціальною відозвою до робітників заводу Гена. В ній писалося:

«Товариші! Комісія з представників місцевих демократичних організацій, що стала на захист інтересів робітників заводу Гена, визнала за потрібне оголосити всі місця зазначеного заводу під бойкотом. Комісія змушена удатись до цього крайнього засобу, тому що підприємець, бажаючи зробити ремонт підприємства, рішуче висловився проти заводського комітету в теперішньому його складі і вимагає, щоб роботи відбувались без контролю комітету і без його втручання.

Цього ні в якому разі не можна допустити, інакше підприємець, набравши угодних йому робітників, може затягнути на довгий час ремонт і цим самим поставити інших товаришів з заводу Гена в безвихідне становище. Комісія готова послати потрібну кількість робочих рук для виконання ремонту, але при умові пильного нагляду заводського комітету в теперішньому його складі, що гарантує своєчасне закінчення робіт по ремонту.

Товариші! Закликаємо вас не піддаватися ні на які провокації. Без відома заводського комітету заводу Гена жодний робітник не має права стати на роботу.

Хто не скориться даній постанові комісії, той буде оголошений зрадником пролетарської справи. Той буде нещадно вигнаний з робітничого середовища.

Комісія представників:

Правління професійної спілки металістів і машинобудівельних робітників Херсонської губернії.

Виконавчий комітет Ради робітничих депутатів.

Центральне бюро.

Робітнича група Військово-промислового комітету».

Стійко трималися робітники. Час від часу надходили гроші відпрофорганізацій, зібрані серед робітників. Металісти м. Миколаєва зібрали п'ять тисяч карбованців на користь страйкуючих робітників.

Тяжко було. Дорожнеча зростала. Робітники голодували, але не відступили ні на крок.

«Продаж» заводу

Одного разу Військово-промисловий комітет запросив представників завкому.

Як тільки ми з Красним зайшли в комітет, нас поздоровили з перемогою.

— Ви добилися свого,— сказав працівник комітету.— Ген продав завод правлінню Всеросійського сільськогосподарського товариства. Цими днями приїде представник Товариства для керівництва заводом.

Нас ця звістка трохи здивувала, а Красний зараз же спитав:

— Як міг Ген продати завод, що належить робітникам? Яка буде форма управління заводом? Хто виплатить нам заборгованість по зарплаті і заплатить за куплені сировину й паливо?

Нам відповіли, що всі ці питання будуть розв'язані повноважним представником Товариства.

З комітету ми пішли до Старостіна. Уважно вислухавши нас, Петро Іванович порадив:

— Не докопуйтесь поки що до подробиць — проданий завод чи ні. Час покаже, що за цим приховується. Оберіть негайно на загальних зборах робітників заводу управління. Представника Товариства треба прийняти доброзичливо і ввести до складу заводу управління. Питання про заборгованість по зарплаті, сировині й паливу вирішите з ним в робочому порядку.

Всі фінансові і виробничі завдання будете вирішувати тільки на засіданнях заводууправління, ніякої одноосібної влади інженерові не давайте.

Увечері ми доповіли про все загальним зборам робітників. Було обрано заводууправління в складі Красного, Мясняєва, Люльченка і Скурського. П'яте місце залишили для майбутнього інженера. Він прибув через кілька днів. Здається, прізвище його було Іванов.

Іванов познайомився з заводом, поговорив з робітниками. В завкомі він признався, що боявся їхати на завод, але переконався, що люди тут хороші, працювати з ними можна. Вже одно те, що робітники довгий час трудяться без зарплати, говорить багато про що. Іванов обіцяв вжити заходів, щоб Ген найближчим часом виплатив заборгованість. Щодо зарплати, яка належить за час роботи без власника, то про це розмова буде окрема.

Інженер був обраний головою заводууправління. Розчулившись, Іванов на засіданні заводууправління несподівано заявив:

— Ген уже переказав гроші Товариству і цими днями зарплата буде видана.

Одночасно інженер пожалкував, що не може бути з нами постійно, бо перевантажений іншою роботою. Проте він охоче допомагатиме нам. Ця «одвертість» Іванова підтвердила наші підозріння, що завод Геном не проданий.

Одержана заборгованість по зарплаті піднесла настрій робітників. Правда, особливих змін після «переходу» в Сільськогосподарське товариство не сталося. До того ж політична обстановка загострювалась. Довелось нам особливу увагу приділити підготовці до майбутніх боїв. Попов-молодший організував навчання робітників поводженню з зброєю: гвинтівкою, кулеметом, ручними гранатами та револьверами.

В Раднаркомі

Протягом листопада робота на заводі не припинялась, хоч знов виникла двомісячна заборгованість по зарплаті. Ми вирішили на засіданні завкому послати по гроші в Петроград, звернутися особисто до голови Ради Народних Комісарів В. І. Леніна. Старостін і Гришкевич повідомили про наше рішення міський комітет партії. Комітет схвалив пропозицію завкому і вирішив до делегації заводу приєднати двох товаришів від комітету.

Поїхало нас у Петроград п'ять чоловік. Від заводу — Мясняєв, Люльченко, Скурський і двоє — від міському партії.

В Петрограді звернулись до коменданта Смольного. Нам сказали, щоб ми йшли в готель «Асторія», там нас розмістять.

Керуючий справами Раднаркому прийняв від нас доставлені додаткові матеріали про завод і повідомив, що питання буде розглянуте найближчим часом.

На третій день нас запросили на засідання Раднаркому. Даремно ми готувались до доповіді. За лічені хвилини суть просьби Одеського міського комітету і робітників заводу Гена виклав працівник Раднаркому. Інформація була така коротка, що я був подумав: «Пропало діло, даремно так далеко їхали».

Після інформації Володимир Ілліч спитав:

— Які будуть пропозиції?

Двоє з учасників засідання висловились за те, щоб задовольнити нашу просьбу, а третій заявив, що треба натискати на власника заводу — нехай виплатить заборгованість по зарплаті. Я не витримав і перебив товариша:

— Якого власника? Адже Ген — явний саботажник!

Ілліч швидко глянув на мене і на товариша, на його обличчі майнула ледве помітна усмішка. Ніби нічого й не сталося, Ілліч запитав:

— Отже, вирішили задовольнити? Голосую.

Всі проголосували «за». Раднарком вирішив видати заводі два мільйони карбованців і 236 тисяч карбованців застави, внесеної Геном для забезпечення виконання ним воєнного замовлення.

Ми подякували членам Раднаркому і вийшли в коридор. До нас підійшов працівник Управління справами:

— З вами буде розмовляти товариш Ленін, — сказав він і провів в одну з кімнат, попросивши заждати.

Незабутні поради Ілліча

Через кілька хвилин увійшов Володимир Ілліч. Ми встали, тепло поздоровались з Іллічем. Він запросив нас увійти в дальшу кімнату. Володимир Ілліч сказав, що про Одеський завод він знав задовго до нашого приїзду.

— Трудно вам... — тепло промовив Ілліч.

Ми відповіли, що тепер буде легше. Ленін повторив, що нам ще буде трудно, інженери пішли, але вони прийдуть, неодмінно прийдуть.

Повернувшись в готель, я записав усе сказане Леніним, і це назавжди залишилось у моїй пам'яті.

Ленін говорив, що у нас є неоціненний скарб — це робітники. З ними можна світ перевернути, і ми його перевернемо, обов'язково перевернемо, збудуємо новий, кращий. Трудно

керувати заводом, є ще якийсь острах, ми не звикли керувати підприємством. Але боятися не треба, головне — завжди бут^ь з робітниками, постійно бути в їх гуці. Вони завжди допоможуть, порадять, підкажуть. Робітники розумніші, практичніші, ніж ожиріла від неробства буржуазія. Треба тільки дорожити довір'ям робітників, виправдати його. Слід завжди пам'ятати про потреби робітничого класу, і він платитиме за це сторицею своїм трудом для суспільства. Треба цінити майстрів, що залишилися з робітниками, допомагати їм, контролювати їх. Сміливіше висувати майстрів з середовища грамотних робітників, їх потрібно буде нам все більше.

Окремо говорив Ілліч про продукцію нашого заводу, про те, що треба якнайшвидше почати випускати плуги та інші сільськогосподарські машини. Селянин-бідняк уже пішов завоювати собі землю, і він її з допомогою робітничого класу і під його керівництвом завоює. А робітник йому ще плуга дасть, електричного коня дасть і скаже: «На, візьми, розорюю свою рідну землю». От і міцний, незламний союз робітничого класу з найбіднішим селянством. До цього союзу потягнеться, обов'язково потягнеться ще й працьовитий, дбайливий хазяїн — середняк, і ніяка сила не зможе зламати цей союз.

На прощання Володимир Ілліч побажав нам і всім робітникам заводу великих успіхів, порадив познайомитися з містом, з життям робітників, солдатів — героїв Жовтня.

Ми вийшли від Володимира Ілліча, зігріті його теплою, товариською і разом з тим батьківською розмовою. Ми почували себе так, ніби одразу вирости на дві голови.

«Американці» і солдати

Через два дні прийшов товариш з Управління справами і повів на вокзал, у вагон другого класу, куди вже були навантажені гроші і сиділо троє чи четверо банківських працівників у хутряних шубах, шляпах, білих сорочках, з твердими накрохмаленими маніжками та комірцями. На нас банківські працівники справили враження справжнісіньких буржуїв. Ці панове нас також цурались, розмовляли знехотя або відмовчувались, коли їх про що-небудь питали.

Мясняєв, що працював електротехніком на заводі, запевнив нас, що йому вдасться залучити «буржуїв» до розмови. Він одягнув чисту білу сорочку з відкладним коміром, галстука і чорного піджачка, розчесав свою руду бороду і, поблискуючи золотим зубним протезом, завів розмову. Та хоч Мясняєв зовні перестав бути схожим на робітника, не допомогло і це «перелицювання». Працівники банку як води в рот набрали. Зате

перевтілення Мясняєва незабаром врятувало нас усіх разом з грішми від небезпеки.

Діло було так. Звичайно ми з Люльченком, одягнені в військове обмундирування, озброєні гвинтівками, охороняли вагон. Мясняєв нас підміняв. В дорозі на кожній станції були тисячі самодемобілізованих солдатів, що поспішали додому. Поїзди бралися з бою, вагони негайно обростали людьми.

Майже на кожній станції солдати намагались зайняти наш вагон, але їх удавалось одговорювати від цього наміру, запевняючи, що в вагоні їде мирна американська делегація. Інколи солдати просили дозволу подивитись у вікно на делегацію. Побачивши людей у шляпах і шубах, солдати зверталися до товаришів:

— Справді, хлопці, американці сидять!

На одній з великих вузлових станцій назбиралося тисяч з десять солдатів. Як тільки поїзд підійшов до перону, до вагона підскочив літній, але дуже меткий солдат і заглянув у вікно. Побачивши людей у шляпах і шубах, солдат загорлав:

— Хлопці! В вагоні буржуї, вони втікають, а ці зрадники,— він показав на мене і Люльченка,— їх охороняють! Бий їх!

Юрба ринула до вагона. Створилось дуже неприємне становище, треба було діяти сміливо, швидко й рішуче.

Відчинивши двері вагона і тримаючи гвинтівку напоготові, я крикнув на весь голос:

— Товариші! Заждіть, не піддавайтесь на провокацію!

Використавши хвилину тиші, я виступив з промовою про те, що треба якнайшвидше укласти мир, що в вагоні перебуває американська мирна делегація, яка прямує через Одесу в Париж.

З юрби залунав вигук:

— Покажи нам хоч одного американця, ми на нього подивимось!

Зміркувавши, що нас можуть виручити золотий протез Мясняєва, я сказав, що зараз приведу американця, тільки щоб його не лякали.

Заходжу в вагон. Працівники банку сидять бліді, перелякані на смерть. Миттю знявши шляпу з голови одного з чиновників і надівши на голову Мясняєва, я сказав йому рішучим тоном:

— Ходімо зараз же. Станеш за моєю спиною в дверях вагона, усміхнешся і якою хочеш незрозумілою мовою говори, що на язик набіжить, тільки частіше додавай російське—мир.

Мясняєв зміркував, що це єдиний спосіб уникнути небезпеки. Ми вийшли. Я став на приступці, а Мясняєв у дверях

вагона. «Американець» зняв шляпу, широко усміхнувся і став голосно кричати:

— Олрайт, олрайт... Мир... мир... Гоут, гоут... Мир... Рус...

А літній солдат, призвідник усієї цієї історії, невгавав:

— Нехай скаже що-небудь по-російськи!

В цей час підходить дебелий, поважний солдат і, звертаючись до мене, каже:

— Ти, чоловіче, одведи цього американця в вагон, а то він застудиться.— Потім повернувся до літнього солдата і різко сказав: — А ти, дурновертий, іди відциль, а то шкаралупи від тебе не залишиться... Правильно, хлопці, я кажу?— спитав наш заступник.

Йому крикнули: «Правильно!»

— Так от, хлопці, підійдіть до мене чоловік з десять з гвинтівками, постоїмо коло вагона, постережемо делегацію, поки поїзд одійде.

Решту дороги до Одеси ми проїхали благополучно.

Замовлення селян

Прибувши на завод, ми доповіли загальним зборам робітників про результати поїздки, про розмову з Володимиром Іллічем, про його поради робітникам — якнайшвидше почати випускати плуги і цим всемірно зміцнювати союз робітників і селян.

Трудно переказати словами те революційне піднесення, трудовий ентузіазм і радість робітників заводу, коли вони усвідомили, що з допомогою партії більшовиків перемогли після тривалої боротьби запеклого ворога свого — Гена.

Щоб забезпечити збут плугів біднякам і середнякам, завком наприкінці грудня 1917 року зв'язався з Радою селянських депутатів Одеського повіту. Так наш завод перейшов на випуск мирної продукції.

ГОРШКОВ Ілля Маріусович

ВІН ВИЙШОВ З НАРОДУ

Токар з Пітера

Незадовго перед першою російською революцією я працював в Одесі на Новоросійському машинобудівному заводі Вольфензона. Одного разу у нас з'явився новий токар, високий на зріст, з маленькими руськими вусами. Йому було, мабуть, років двадцять. Спочатку новий робітник був дуже стриманий, але незабаром він швидко освоївся в робітничому колективі. Молодий робітник став з'являтися і в нашому слюсарському цеху. З обережних натяків ми зрозуміли, що перед нами — одnodумець, чоловік, який прагне знищити самодержавство. Це був Петро Іванович Старостін.

Якось Петро Старостін прямо запропонував мені, вісімнадцятирічному хлопцеві, допомогти організації. Я погодився: на завдання Старостіна не раз розклеював на стінах будинків і телеграфних стовпах прокламації. Старостін розвинув бурхливу діяльність по створенню профспілки металістів. Він спирався на великий актив молодих безпартійних робітників Пересипу.

Спілка металістів в роки першої російської революції була своєрідним центром, базою для організації інших спілок. Петро Старостін також створив профспілку суднових механіків і машиністів, активно працював серед мукомолів, пекарів, швейників.

Часто розмовляв з нами розвинутий, грамотний петербурзький токар. Ми дізналися з розповідей Старостіна, що він, молодий робітник, який палко бажав поліпшити становище робітничого класу, піддався був на демагогічні лозунги поапровокатора Гапона. Опам'ятався він і багато таких під куля-

ми коло Зимового палацу. Старостін був одним з багатьох петербурзьких робітників, які у відповідь на розстріл тисяч людей почали будувати барикади. «Після 9 січня,— говорив нам Старостін,— я знайшов єдино правильний шлях». І ми розуміли, про який шлях говорить голова Спілки металістів.

В 1908 році Старостін зник. Спочатку ми думали, що його заарештували, але незабаром стало відомо, що наш керівник змушений був виїхати з Одеси, рятуючись від арешту.

Повернення в Одесу

Тільки в 1917 році, коли Петро Іванович повернувся до міста й одразу поринув у революційну роботу, мені вдалося дізнатись про його життя після 1908 року. Старостін виїхав тоді в Київ, працював у партійній «техніці». Під час перевезення шрифтів його вислідили шпиги. Більшовик був засланий в Іркутський край на вічне поселення.

Тричі втівав Старостін із заслання і, «як невинуватий», був ув'язнений в іркутський «Централ», звідки його визволила Лютнева революція. Він міг виїхати в Петроград або в Одесу, але Старостін розумів, що і там, в далекому, відірваному від центра Східному Сибіру, непочатий край роботи по організації робітничого класу для боротьби з золотопромисловою буржуазією. Робітники Іркутська обрали Старостіна до Ради робітничих депутатів, і тільки після наполегливої просьби одеських робітників, які пам'ятали свого вожака, він переїхав в Одесу.

В 1917 році я працював на заводі по виробництву аеропланів, власником якого був багатий капіталіст, директор Облікового банку Артур Анатра. У нас на заводі було повним-повно меншовиків, есерів та бундівців. Серед них виділявся «слюсар» (він став ним в 1914 році, щоб одержати броню), запеклий меншовик Гніденко. До цього він встиг побувати в багатьох дрібнобуржуазних партіях. Кандидатура Гніденка якнайкраще влаштовувала угодовців, і вони висунули його в 1917 році головою Одеської Ради робітничих депутатів.

Одразу ж після приїзду в Одесу Старостін взявся за організацію Спілки металістів, яка стала найбільшою більшовицькою профспілкою. Нашою спілкою керував не тільки досвідчений профспілковий працівник, але й марксистськи грамотний лєнінець.

Виселення трактирщика

Майже все, що я пам'ятаю про 1917 рік, так чи інакше зв'язано з Старостіним.

До організації Спілки металістів Петро Іванович залучив

велику групу робітників з різних заводів, багатьох з них він знав ще з часів першої російської революції.

Спілці потрібне було приміщення. Щоб дістати його, ми пішли в Одеську Раду робітничих депутатів. Гніденко чемно прийняв нашу групу. Ми розказали просьбу металістів: видати мандат на приміщення для профспілки в районі Пересипу, де були зосереджені металозаводи. Ми навіть вказали Гніденкові приміщення — трактир Васильєва на Церковній вулиці.

— Зараз ніколи цим займатися, — відповів Гніденко. — Треба краще подумати, як підтримати фронт.

— Кінчати війну треба! — сказав хтось із нас.

— Нахапались ви більшовицьких лозунгів і говорите дурниці! — скипів Гніденко. — Треба батьківщину захищати.

— Що ж, голови свої класти, щоб буржуї мільйони наживали? — обурено загомоніли мі. — Ех, Гніденко, Гніденко, а ще голова Ради робітничих депутатів...

— Я вам казав, що не туди йдете, — сказав Старостін, вислухавши про наші відвідини Гніденка. — Поки в Раді меншовики та есери, вони ніколи не підтримають робітників. По-революційному треба діяти. Пішли.

Прийшли ми в трактир Васильєва. «Сам» власник, Василь Іванович, знайомий кожному з нас з малих літ, пив чай з лимоном. Швидко підійшов до нього Старостін і сказав:

— Пане Васильєв, ім'ям революційного народу приміщення трактира переходить в розпорядження Спілки металістів. І щоб до ранку ви забрали весь посуд. Меблі залишіть.

— Та що ти, Христос з тобою, невже очманів? Та як це можна! Я цілий вік трудився, і раптом — забирайся звідси! Та я на тебе в Думу, в Раду поскаржусь, і тебе, анцихриста, знову запроторять туди, звідки ти з'явився! — кричав трактирщик.

— Не хочеш по-доброму вибратись — гірше буде. Після роботи прийдуть генівці, і я скажу їм, щоб викинули все на вулицю, — коротко відповів Старостін і вийшов з трактира.

Десь о шостій годині вечора з сотня генівців підходила до трактира. Переляканий трактирщик швидко вивіз свій посуд. Так Спілка дістала своє приміщення.

Доповідь про VI з'їзд

Кооптований після приїзду з Іркутська у Виконком Пересипської Ради депутатів, обраний потім членом Виконкому Одеської Ради, Старостін разом з Г. Ачкановим, Трофимовим та іншими більшовиками відстоював інтереси робітників. Старостін за багато років роботи в партії навчився громити угодовців, ламати їх опір. Перекопаний революціонер, він розумів, що маси завжди підтримають більшовиків. Пам'ятаю (я тоді

був обраний робітниками заводу до Ради замість відкликаного депутата-меншовика) запальні суперечки з приводу монархістів. Більшовики вимагали арешту верховодів контрреволюції, а Гніденко та його друзі щось бубоніли про «демократію», «свободу», відмовлялись ухвалити рішення про арешт.

І от виступив Старостін. Від імені більшовицької фракції він заявив:

— Якщо Рада не вживе рішучих заходів, ми введемо на вулицю Червону гвардію і робітники самі розправляться з монархістами.

Тільки тоді було ухвалено рішення про арешт ряду відомих контрреволюціонерів.

В останніх числах серпня 1917 року в приміщенні Спілки металістів відбувалися делегатські збори. Головував Яків Володін. На порядку денному стояло питання «Про збирання членських внесків». Насправді ж йшлося зовсім про інше.

Володін надав слово Старостіну. Той почав говорити про збирання членських внесків, поглядаючи на двері, де стояв більшовик Ексле. Очевидно діставши знак, Старостін раптом зробив різкий поворот, почав розказувати про VI з'їзд партії. Ми дізнались про політичне й економічне становище країни, про рішення з'їзду, який прийняв ленінську установку на підготовку збройного повстання, почули Маніфест з'їзду.

Ми озброюємось

Свій виступ доповідач закінчив так: треба озброюватись і готуватись до майбутніх боїв з буржуазією.

Через духоту довелось відчинити вікна. Раптом залунали вигуки хлопчаків—продавців газет: «Повстання генерала Корнілова!», «Повстання придушено робітниками Петрограда!» Багато учасників зборів вибігли і стали назахват брати газети. Старостін негайно оголосив збори закритими, але попросив не розходитись. Почалось голосне читання газет.

— Дуже можливо,— сказав Старостін,— що й у нас об'явиться який-небудь Корнілов. Треба сьогодні ж дістати зброю.

— Де ж її взяти? — залунало з усіх боків.

— Тут вона, поруч,— відповів Старостін.— Тільки давайте діяти організовано. Виходьте і ставайте в шеренги.

Усі построїлись. Попереду — Старостін, Володін, Красний, Чижиков, Ексле. Чижиков скомандував: «Кроком руш!» Близько двохсот п'ятдесяти делегатів-металістів строем пішли до млина Анатри, де містився склад зброї. Чижиков сміливо підійшов до вартового, що стояв коло воріт. Тому що повз вартового весь час проходили сотні людей, він нічого не зацідо-зрів. Наставивши револьвер на вартового, Чижиков крикнув:

«Кидай зброю!» Ми одразу вдерлися в караульне приміщення. П'ятнадцять солдатів підняли руки вгору. Знайшли чергового офіцера-капітана. Той без опору відчинив двері складу.

Володін, Чижиков і Красний стали видавати кожному по гвинтівці і по п'ять обойм патронів, а секретар профспілки Ладженський записував прізвища. Старостін, взявши з собою п'ять озброєних робітників, завів усіх вартових у приміщення і замкнув їх там. По дорозі до складу обрізали телефонні проводи.

Чижиков знову построїв нас. Старостін виступив з короткою промовою. Він говорив про те, що повстання Корнілова — сигнал для всіх контрреволюціонерів. Обов'язок кожного робітника — оберігати завойовані революцією права. Старостін запропонував не розходитись по домівках, а організовано вирушити в штаб Червоної гвардії і лишатись там до окремого розпорядження.

З піснею «Смело, товарищи, в ногу» вирушили на Торгову, № 4, в штаб і залишалися там з тиждень. Жонатим їжу носили жінки й діти, холостим — матері, сестри, брати.

У складальному цеху

Великою радістю для робітників була звістка про Жовтневу соціалістичну революцію. Але сильний ще був вплив угодницьких партій, міцні були збройні сили буржуазії — юнкери і, особливо, гайдамаки. Більшовики бували на заводах, роз'яснювали робітникам суть і завдання пролетарської революції. Пам'ятаю, одного разу підходить до мого верстата Петро Старостін, який недавно повернувся з Петрограда. Привітавшись, він сказав:

— Пройдись, Ілля, по цехах, скажи, щоб збирались всі сюди, в складальний.

Таке ж завдання було дано кільком іншим робітникам. Незабаром в цеху зібралось понад дві тисячі чоловік.

Відкілясь про збори довідався Гніденко. Він мобілізував усю свою «гвардію» — голову завкому есера Павлова, голову кооперативу меншовика Хусіда, члена Одеської Ради меншовика Коробкова та інших.

Після гострого бойового виступу Старостіна, що розказав про перемогу пітерських робітників, стали говорити угодовці. Вони всіляко намагались опорочити Раду Народних Комісарів. Старостін знову вийшов на трибуну. Ми зустріли його оплесками. Ніколи не забуду його слів: «Товариші, наш вождь Володимир Ілліч Ленін вчить нас не випускати зброї з рук, поки ворог не буде розгромлений. Готуйтеся до майбутніх

боїв, недалеко вже той час, коли пролетарі Одеси підуть за прикладом своїх пітерських братів. Хай живе соціалістична революція! Ура, товариші!»

Могутнє тисячоголосе «ура» прокотилось по величезному складальному цеху.

Буржуї готують голод

Середина грудня 1917 року. Одеські капіталісти, передбачаючи неминучу перемогу робітників, вирішили втілити план, запропонований мільйонером Рябушинським,— задушити «кістлявою рукою голоду» революцію. Почалось посилене вивезення готової продукції і сировини в порт для відправлення в Константинополь. Так, «Чорноморське товариство олійні Кунероль» вивезло з Пересипського заводу щось двісті тисяч пудів льняної олії і насіння. «Акціонерне товариство Лібавської олійні» відправило сто тисяч пудів кокосового масла. З халвичної фабрики Дуварджоглу вивезли сімдесят п'ять тисяч пудів халви і десять вагонів цукру. Анатра вивіз двісті тисяч пудів борошна. Банкирський дім Ксідіаса навантажив пароплав пшениці.

Більшовики звернулися до народу з закликом не допускати відправки продовольства за кордон. Робітники стали чинити перешкоди «експортові». Так, на тютюновій фабриці робітники замкнули ворота. Власник підприємства Попов викликав гайдамаків, які застосували зброю. На ковбасній фабриці Дубініна також сталася сутичка з гайдамаками. Коли на цукровому заводі «Степанівське товариство» відмовились вивозити цукор, хазяїн викликав військовий загін. Хтось з робітників подзвонив у штаб Червоної гвардії. З'явилися червоногвардійці на чолі з Чижикивим і прогнали варту.

Але подекуди робітники йшли на поводу в угодовців. Меншовики прямо заявляли: «Кожен має право розпоряджатися своєю власністю так, як йому хочеться. І взагалі — яке нам діло, куди вивозять товари? Нам аби як слід платили за роботу». І коли власник консервної фабрики Фальцфейн добре заплатив робітникам, вони вивезли п'ять вагонів рибних і два вагони фруктових консервів. З жерстяної фабрики «Жако» перевезли в порт два вагони жерсті.

Якось в середині грудня мене викликав Старостін. Я прийшов у Спілку металістів і застав там Андрія Васильовича Трофимова. Він сказав мені:

— Старостін на заводі Фендеріха, просив, щоб ти заждав.

Прийшов Старостін і одразу звернувся до мене:

— Ти працював на Заставі? Вантажників звідти знаєш?

— Декого знаю,— відповів я.— А в чому річ?

— Розумієш, гади-буржуї відчують, що їм незабаром

доведеться втікати, і вивозять хліб. Треба негайно припинити вивезення, а то через місяць будемо голодувати. Зрозумів?

— Цілком.

— Візьми з собою з цеху кількох червоногвардійців, піди до вантажників і умов їх, щоб не вантажили зерна.

Пішло нас п'ятеро: столяр Галібаба, маляр Слободський, робітник Гриша Полдюйма, коваль Агафонов і я. Добралися ми трамваем на другу Заставу. Коло амбарів Ашкеназі витягнувся величезний состав порожніх вагонів. Вантажники приладнують трапи. Питаю:

— Хлопці, куди пшеницю вантажите?

— А ти звідки взявся? — замість відповіді похмуро каже вантажник.

— Ми з Червоної гвардії.

Потім став роз'яснювати, що буржуї з злочинною метою вантажать хліб, щоб робітники голодували.

— Ми ці пісні чули, — відповідають вантажники, — забирайся, не заважай працювати.

Довелося піти далі, до дальших «ліній», де також стояли вагони. На щастя, зустрівся знайомий вантажник, колишній телеграфіст Сашко. Я коротко розказав, у чому річ.

Повернулись ми до вантажників, котрі прогнали нас. «Телеграфіст» їм сказав:

— Хлопці, я тільки що з телеграфу. Прийшла телеграма від Петлюри. А в ній — наказ буржуям вивезти хліб, щоб робітники голодували. Кидай, хлопці, вантажити!

Без ніяких заперечень вантажники залишили роботу.

Підійшли ми до амбарів «Російсько-Азіатського банку». Сашко гукнув:

— Не набридло на буржуїв спину гнути? Кидай роботу! На сьомій лінії всі вже покидали. Буржуї цим зерном турецьких кабанів хочуть відгодувати, а ми голодуватимемо.

— Ти чого народ бунтуєш! — накинувся на Сашка прикажчик. — Зерно це йде на млин Інбера, для населення.

— Помовч, холуй буржуйський! Кому ти очі замилюєш? Млин Інбера на Прохоровській вулиці, а тут що пишеться на вагонах? — «Порт. Закорд. гавань».

Втрутились і ми, пояснили вантажникам, в чому річ, і вони покинули роботу. І так було на всій «лінії».

Поки ми діяли на Заставі, белліно-фендеріхівці на чолі з Красним розагітували вантажників на Пересипу і в порту. Зерно лишилося в Одесі...

*БІЛОУСОВА Марія Тимофіївна,
член КПРС з 1919 року*

НА ЧЕРВОНІЙ СЛОБІДЦІ

Початок путі

Мені ще не минуло шістнадцяти років, коли в Феодосії, на тютюновій фабриці Стамболі вибухнув страйк. Робітниці вимагали невеликої прибавки до зарплати і щоб хазяїн збільшив кількість відтулин для виходу тютюнового пилу. Уявіть собі велике, з низькою стелею приміщення, в якому тісно сидять одна коло одної сотні дівчат і сортують тютюнове листя. Пил такий густий, що в приміщенні і вдень світить електрика. Цей пил осідає на одязі, на волоссі, в легенях. Дівчата-сортувальниці переважно молоді, але обличчя їх змарнілі. Така доля робітників була на кожному капіталістичному підприємстві.

Під час страйку робітниці трималися твердо, часто збиралися на мітинги. Я тоді ще мало що розуміла, але виступала на мітингу, говорила про пил, який шкодить нашому здоров'ю, про те, що на свій мізерний заробіток лише двічі на тиждень можемо купити «м'яса для собак», що працюємо від світання до смеркання.

Через сімнадцять днів фабрикант здався. Але коли загудок і робітниці стали сходитись на фабрику, мене і ще кількох дівчат у ворота не пустили. Нам сказали:

— Зайдіть спочатку в контору.

Я зайшла в кабінет управителя. Крім нього, там сидів жандармський ротмістр і якийсь вертлявий тип в цивільному.

— Ого, яка молода!— сказав жандарм.

— Молода та рання,— докинув цивільний.

— Чому мене не пускають на фабрику, а сказали зайти сюди?— спитала я.

— Авжеж, сюди, сюди, голубонько, — з глуфом відповів жандарм.— Ти — крамолка.

— Ні, я Білоусова. І ніколи не була ніякою Крамолкою. І батьки мої Білоусови.

Так я відповіла, бо вважала, що «Крамолка» — це прізвище.

Вони всі Perezирнулися і нагадали мені про виступ на мітингу страйкарів.

— Даю тобі двадцять чотири години для виїзду з міста,— сказав жандарм.— Молись богу, що ти неповнолітня, а то швендяла б по етапу.

Але з міста я не виїхала. Робітники зібрали для мене тридцять карбованців. А далі влаштувалась санітаркою в інфекційну лікарню — там головний лікар співчував соціал-демократам і приймав звільнених із фабрики.

Працювала в лікарні менше року. Якось в одній палаті зібралося кілька солдатів, які вже видужували. Почали говорити про фронт. Один солдат розказав, що коли ховали кількох убитих офіцерів, полковий піп пошкодував: «Жаль офіцерів, хіба мало отієї солдатні!» Я пристала до розмови і сказала:

— Виходить, самі попи благословляють на знищення людей.

Незабаром прийшов городовик і одвів мене в поліцію, де продержали два тижні. Але головний лікар поклопотався, і мене випустили.

Десь в середині 1916 року головного лікаря звільнили. Після цього в лікарню прийшло кілька якихось «чинів», а серед них і «знайомий» мій жандарм. Вони переглянули список співробітників, і кілька чоловік було звільнено. Тепер уже остаточно звільнили й мене.

Довелося негайно виїжджати з Феодосії. Я звернулась до друзів-робітників за порадою. Один з них дав мені два листи. Пам'ятаю, один з них був адресований в Москву до якогось Ігнат'єва. Розшукати його треба було на мануфактурній фабриці в набивному цеху. Другий був адресований в Одесу, на Слобідку, А. В. Трофимову. Я вирішила поїхати в Одесу.

Зустріч

Через деякий час я пішла до Трофимова. Його не було вдома. Жінка його зустріла мене насторожено.

— А нащо вам мій чоловік? Звідки ви його знаєте?

— Привезла йому листа з Феодосії,— простодушно відповіла я.

— У нього нема в Феодосії ні рідні, ні знайомих,— відказала Трофимова.

Листа вона у мене не взяла і сказала зайти через кілька днів.

Другим разом я застала Трофимова.

— Ви пан Трофимов?

— Я, тільки не пан, а Андрій Васильович.

— Ось вам лист з Феодосії.

— З Феодосії? Я нікого там не знаю і ніяких листів мені не треба,— відповів Трофимов. Потім він розпитав, де я працюю, звідки приїхала і... випровадив мене.

Вийшла я з слізьми на очах. Однак будь-що вирішила вручити листа адресатові.

Кінець кінцем мені це вдалося. Трофимов, певно, зв'язався з Феодосією, і коли я згодом прийшла до нього знову, він зустрів мене вже більш привітно. Взяв листа, прочитав при мені і сказав:

— Добре. Заходь до нас. Тут говориться, щоб я за тобою наглядав, як батько.

Коли стало відомо, що скинули царя, я насамперед побігла до Трофимова. Він сказав мені:

— Ну от, сталося, нарешті, дочко. Тепер ми з тобою вільні. Ніхто тебе до попа не поведе, не штовхатимуть жандарми.

На мітингу в народній школі вперше почула, як Трофимов виступав перед масами. Він дістав слово після багатьох ораторів, що на всі способи вихваляли свободу для всіх, про те, щоб продовжувати війну. Андрій Васильович закликав трудящих єднатися для захисту своїх інтересів. Він радив прислухатися до тих, «хто хоче блага для трудящого люду», хто допоможе селянам одержати землю, а робітникам — фабрики і заводи, хто прагне миру між народами.

Ми — за більшовиків

В Слобідському районі жили переважно робітники. Тут було менше ремісників, ніж у Міському та Олександрівському районах, майже не було буржуазних і дрібнобуржуазних елементів. Через те Слобідський район один із перших пішов за більшовиками. Вже на виборах до Одеської Ради робітничих депутатів більш як третина обраних від Слобідки були більшовики або співчуваючі їм безпартійні робітники.

Засилля меншовиків в міських організаціях і особливо в Міському й Олександрівському районах ускладнювало роботу серед трудящих на Слобідці. Наприклад, ми порушили питання про створення профспілки працівників установ і під-

приємств міської управи, але меншовики повернули діло так, що замість профспілки були створені паритетні комісії. Я була обрана до такої комісії в Новгородській лікарні й на власні очі переконалася в беспорядності цього органу. Будь-яке питання, зв'язане з поліпшенням становища рядових працівників, повисало в повітрі. Представники адміністрації, що входили до паритетної комісії, провалювали всі наші пропозиції.

Але життя вимагало свого. Заробітна плата залишалася на рівні довоєнного часу, а продукти подорожчали в три-чотири рази. Трудящі поставили вимогу про надвишку на дорожнечу. Міські власті спочатку відмовились задовольнити наші вимоги. Ми вирішили страйкувати. Обслуговуючий персонал двох палат не вийшов на роботу. Але ми розуміли, що не можна залишати хворих без догляду. Більшовики Слобідки так і поставили питання — треба залишити на роботі лише тих, хто безпосередньо обслуговує хворих.

Підтримка великого загону працівників лікарень створила більшовикам популярність і авторитет.

З ініціативи працівників лікарні велике приміщення гуртожитку було перетворене на клуб Слобідки. В цьому клубі і в так званій Народній аудиторії збиралась наша більшовицька група або, як ми її називали, фракція, влаштовувались мітинги, збори.

Слобідська фракція

Я вступила до більшовицької фракції одразу ж після того як мене обрали до районної Ради. Пам'ятаю, як непримиренно ставився керівник більшовицької фракції Трофимов до всіх хитких товаришів, які не мали принципіальної думки. Належав до нашої фракції М. І. Романовський, що був колись обраний ходаком до Державної думи. В 1917 році його політичні погляди були непевні. То він виступав як есер, то казав, що цілком перебуває на платформі більшовиків. Трофимов, Крем'янський і Ф. Ачканов приперли Романовського, як кажуть, до стіни: «Не крути, говори прямо, хто ти?» Романовський замість прямої відповіді вигукнув: «Хай живе Третій Інтернаціонал!»

Навіть такий визначний працівник, як Красний, що пройшов каторгу, рахувався з Трофимовим і визнавав свої окремі хиби. Пам'ятаю, як на нараді в квартирі Андрія Васильовича «Дід» заявив:

— Коли ти вже назвав себе Красним, тобто червоним, то будь червоним до кінця.

Хоч цими словами Трофимов ясно натякав на колишні анархістські захоплення Красного, той не образився і відповів:

— Згодний з тобою, що я не зовсім правильно виступив на зборах. Треба було мене поправити.

Трофимов і Ачканов уміло керували групою більшовиків Слобідки. В нашій групі особливо вирізнялась Ольга Шишкіна, член партії з 1905 року, бойовий пропагандист і агітатор, активний учасник підпілля 1918—1919 років. Скромна більшовичка Марія Данилівна Веле провадила велику роботу серед жінок на Слобідці, а в роки австро-німецької окупації, інтервенції та денікінщини була «хазяйкою» явки. У неї переховувалось багато підпільників. Ніколи не забути світлого образу морячки Поліни Петрової, розстріляної білогвардійцями. Хіба перелічиш, пригадаєш усіх, з ким доводилось працювати вкупі, виконуючи буденну, але разом з тим і відповідальну роботу по об'єднанню мас навколо партії більшовиків.

Буденна робота

Жити на Слобідці ставало все тяжче. Настала дорожнеча, забуяла спекуляція, розперезались декласовані елементи. Використовуючи продажність міліції, створеної при кадетсько-есерівському Громадському комітеті, безкарно орудувала банда злодіїв і грабіжників на чолі з якимось Краснопоясовим. Бандити вдиралися до робітників у квартири, забирали останні пожитки, вбивали тих, котрі опиралися.

Трофимов і Хворостін поставили питання про негайну ліквідацію бандитської зграї. Проти злодіїв і бандитів було піднято все населення. За бандою стежили, поступово виловлювали окремих учасників. Нарешті пощастило виявити квартиру, в якій переховувався Краснопоясов. Хоч як ми одговорювали Трофимова, він пішов із загоном в засаду, кажучи: «Нехай робітники знають, що більшовики завжди і в усьому з ними».

Запеклий бандит, зачувши, що над ним нависла загроза, хотів ушитись, але був оточений і знищений.

Після ліквідації банди Краснопоясова робітники говорили есерам:

— Як же так, ви тепер маєте владу, весь час вихваляєтесь своїм героїзмом, відданістю народові, а не могли врятувати нас від звичайних бандитів. Мабуть так, що ні ми вам, ні ви нам не потрібні.

Ось чому есерів стали називати на Слобідці «ні те ні се».

В Червоній гвардії

Коли більшовики Одеси створювали Червону гвардію, ми почали організовувати і свою сотню на Слобідці. Приймали в сотню звичайним голосуванням, але перед тим пильно переві-

ряли вступаючих — ходили на місце їхньої роботи, розпитували людей.

Сотенним був призначений Матвій Скибко, півсотенним — Леонтій Пшибельський. У слобідської гвардії незабаром з'явилися мотоцикл та вантажні автомашини. Під керівництвом Пшибельського слобідські червоногвардійці та бойова дружина молоді зробили наскок на склади зброї, що містилися в будівлях теперішньої суконної фабрики. Нишком знятий був вартовий коло воріт. Червоногвардійці і дружинники обережно підійшли до барака, в якому містилися солдати. Крім вартового, вони всі спали. Сонних солдатів зігнали в одне приміщення, а потім майже цілу ніч вивозили зброю в штаб Червоної гвардії.

Група одеських червоногвардійців. Крайній зліва—А. В. Трофимов («дід Трохим»).

Коли Румчерод одержав з Румунського фронту кілька санітарних машин, одна з них була передана на Слобідку. Я, Наташа Лагуткіна і ще одна більшовичка, Аня, прийняли цю машину. Нам також видали «про всяк випадок» гвинтівки.

Під час боїв, вмістивши перев'язаних поранених в машину і відправивши її в порт, ми залишилися з червоногвардійцями.

Почалася стрільба. Я також вирішила вистрілити, але не притиснула гвинтівки до плеча, і мене так штовхнуло, що я впала. Залунали крики: «Марусю вбило!» І довго потім ще то-

вариші з сміхом нагадували мені про мій перший «ратний подвиг»...

Стояв у нас на Слобідці Ахтирський гусарський полк. Його прислали з фронту реакціонери, щоб створити в Одесі міцний кулак для придушення більшовиків. Старостін, Матяш, Трофимов, наша молодь безупинно провадили серед гусарів агітацію, і завдяки цьому ахтирці вже до середини листопада майже цілком перейшли на бік більшовиків. Гусари взяли також активну участь в незабутній мирній маніфестації 21 листопада.

Більшовики ретельно готувалися до неї. Меншовики й есери, щоб зірвати виступ революційних робітників, солдатів і матросів, вдалися до шантажу. Для участі в маніфестації з лікарень відпускали людей, а головний лікар Старої лікарні (тепер — інфекційна, на вул. Пастера) викликав міліцію, яка заарештувала Якушечкіна й Галушкіна, що були виділені на маніфестацію. Бачачи загальне обурення персоналу, міліція звільнила заарештованих.

Слобідська колона приєдналася до Пересипської. На грузовику розвівався великий червоний прапор з написом: «Вся влада Радам робітничих, солдатських і селянських депутатів». Десятки людей несли плакати з революційними лозунгами. Добре пам'ятаю один із них: «Хай живе друг народу Ленін!» За нами йшли Молдаванський і Залізничний райони з оркестрами. На чолі нашої колони йшов струнний оркестр, створений наприкінці літа за ініціативою т. Матяша.

Коли ми вийшли в місто і добрались до Миколаївського (тепер — Приморського) бульвару, серце забилося дужче: кругом солдати, військові моряки, наїжачилась штиками Червона гвардія.

Коли ми мали виходити з колоною, дівчата принесли величезний букет троянд і сказали:

— Віддай, Марусю, найкращому бойовому більшовикові.

Ось, нарешті, площа коло Думи. Стоїть кілька автомобілів. Серед членів Ради і міського комітету партії — Андрій Васильович Трофимов. Я підійшла до нього і, хвилюючись, передала букет від імені персоналу лікарні...

ПАВЛОВ-БАРЯТИНСЬКИЙ Микола Петрович

У ВИРІШАЛЬНІ ДНІ

З флоту — в піхоту

Вибухом міни розвернуло корму міноносця «Лейтенант Пушин». Судно перебувало в районі сильної течії в Чорному морі, яку болгари називають «чортовою». З усією команди врятувалось тільки чотири матроси. Повернувшись у Севастополь, ми почали плавати на крейсері «Пам'ять Меркурия».

Сталося так, що я наговорив грубих слів командуючому флотом Колчаку. Це був хитрий і жорстокий адмірал, він нещадно гнітив усяку вільну думку на флоті. Пам'ятаючи уроки повстання на «Потемкине» і «Очакове», він сотнями списував з флоту матросів і надсилав їх у діючу армію.

І не минути б мені військово-морського суду, коли б не вважався «мучеником»: я був одним з чотирьох врятованих матросів з затопленого «Лейтенанта Пушина». Тільки тому командування обмежилось тим, що мене списали з крейсера й відправили на Румунський фронт. З погонів у мене зняли нашивки старшого унтер-офіцера і я став ефрейтором 366-го піхотного Ворохтенського полку.

Фронт був відірваний від основних промислових і культурних центрів країни, через те солдати дізналися про повалення царизму та про Лютневу революцію не відразу. Незабаром почалися вибори солдатських комітетів. Я весь час прагнув повернутися у флот і звернувся з цим до командира дивізії. Мене відпустили.

На крейсері «Пам'ять Меркурия»

Через кілька днів мені пощастило в Коломиї сісти на поїзд, і я приїхав до Одеси. Моряки транспортного флоту допомогли дістати бушлат і форменку, і я згодом опинився на палубі

«Памяти Меркурия». Незабаром команда обрала мене членом судового комітету і делегатом від нашого крейсера в Центрофлот.

Обстановка в Чорноморському флоті в 1917 році була складна: крім меншовиків та есерів у Севастополі було чимало українських буржуазних націоналістів. На крейсері «Память Меркурия» значна частина команди підпала під їхній вплив. Після липневих подій під тиском офіцерів судовий комітет було переобрано. Мене і старшого унтер-офіцера Озеряна забалотували. Головою комітету став націоналіст Курило, який стояв за війну «до переможного кінця».

Під час боїв у липні 1917 року під Констанцою я був поранений і звільнений з флоту. Прибувши в Одесу, з'явився в Румчерод і встановив зв'язок з його військовою секцією.

Відвідувачі телеграфу

До призову у флот в 1909 році я працював на Одеському центральному телеграфі. Повернувшись додому, подав начальникові Одеського поштово-телеграфного округу генералові Цемноловському заяву про відновлення на колишній роботі. Але генерал пригадав, що в 1908 році мене за участь у страйку було вислано в Березівку під нагляд поліції, і категорично відмовився поновити на роботі. В цю справу втрутився Румчерод, і генералові Цемноловському довелося видати наказ «про призначення Павлова молодшим техніком Одеського телеграфу».

Працюючи в військовій секції Румчероду поновленого складу, я підтримував зв'язок з Пересипським районним комітетом партії, з більшовиками Трофимовим, Томасом, Матяшем, Агаларовим (Уральцевим).

Одним з найважливіших доручень секції Румчероду був нагляд за телеграфними переговорами верховодів місцевих націоналістів з Центральною радою. Ці переговори здебільшого провадили полковник Поплавко—комісар Центральної ради і командуючий гайдамацькими куренями Півдня, а також Луценко—голова Одеської Української ради і «Просвіти».

З інструментом в руках, ніби для ремонту устаткування, я копирсався коло апарата Бодо і підслухував усе, що передавав Поплавко в Київ. Прийшовши перший раз, полковник здивувався:

— Що цьому матросові потрібно коло апарата?

— Це наш старий робітник, демобілізований з флоту,— за спокоїв Поплавка начальник зміни.

Ми не могли контролювати тільки першу зміну, але з допомогою надійних товаришів налагодили діло так, що всі теле-

графісти переказували нам зміст переговорів. Таким чином Румчерод був добре поінформований про задуми та дислокацію гайдамацьких куренів.

Серед телеграфістів

Кілька слів про центральний телеграф. Начальником його був генерал Маєвський. Значна частина чиновників пошти і телеграфу була незадоволена революцією, бо працівники зв'язку перебували в привілейованому становищі. В урочисті дні ці «верхи» чиновництва виглядали дуже пишно: мундир з блискучими гудзиками, погони, кашкет з кокардою, при боці шпага. Революція позбавляла цих чиновників і пишноти і привілеїв, їм не хотілось «рівності» з «низами» — розсильними, листоношами та ін. Але серед «низів» — телеграфістів — було чимало людей, які сприймали нашу агітацію, допомагали більшовикам. Саме на них ми і спирались.

На пропозицію голови міського комітету більшовиків т. Хмельницького на Центральному поштамті й телеграфі була створена група більшовиків.

В гайдамацькому курені

Крім роботи на телеграфі, я виконував і інші завдання військової секції Румчероду. Пам'ятаю, як з матросом Кондренком ходили на 3-ю станцію Великого Фонтану в гайдамацькі курені. Керівник більшовиків крейсера «Алмаз» умів знаходити спільну мову з солдатськими масами. З напруженою увагою слухали рядові гайдамаки його розмови про те, як їх хочуть використати в боротьбі проти простого народу.

Серед гайдамаків було чимало карних злочинців, колишніх поліцейських та жандармів. Але більшість їх складалася з одурених націоналістами солдатів царської армії. У вирішальні дні січневого повстання багато куренів відмовились виступити проти робітників і селян.

«Принчипеса Марія»

Великі надії поклала Центральна рада на румунську військову ескадру, яка стояла в Одеській гавані, сподіваючись з допомогою військових моряків розправитись з трудящими міста. Проте румунські військові моряки, перебуваючи в тісних стосунках з чорноморцями, підпали під їхній вплив.

Одного разу, коли я прийшов у Румчерод, щоб передати

відомості про чергові переговори Поплавка з Центральною радою, мене познайомили з головою «Верховної колегії по боротьбі з румунською олігархією». Кривошеїн, що був тоді у Румчероді, запропонував мені:

— Ходімо з нами в порт до румунів. Їх треба загітувати.

Ми пішли в порт і піднялись на палубу крейсера «Принципеса Марія». Це був флагман румунської флотилії. Швидко зібралася вся команда. Голова «Верховної колегії», сам румун, виступив перед моряками, а потім перекладав їм наші промови. Ми закликали румунів зробити зі своїм королем те саме, що зробили російські робітники, селяни й матроси зі своїм царем.

Мітинг пройшов з піднесенням. Румунські моряки негайно вигнали з корабля чотирьох найбільш реакційних офіцерів. Матроси заявили, що в майбутніх боях за встановлення Радянської влади в Одесі вони триматимуть «співчутливий нейтралітет».

Незабаром стало відомо і про прямі революційні виступи на деяких румунських кораблях. Недалеко від Одеси команда королівського монітора викинула за борт ненависних офіцерів, піднесла червоний прапор і прибула до Ізмаїла, де була організована демонстрація під лозунгами: «Хай живе радянська Румунія!», «Геть буржуазію!»

На всіх румунських кораблях в Одесі й Севастополі були створені ради моряків.

Зняти жовто-блакитний прапор!

На телеграфі, як ніде, відчувався пульс революційних подій. Місто за містом, губернія за губернією повідомляли про встановлення влади робітників і селян. Настав момент вирішальних боїв і в Одесі.

Керівники військової секції Румчероду Кривошеїн і Кондренко вжили заходів, щоб посилити склад Одеської ескадри. Внаслідок переговорів з Центрофлотом Чорного моря в Одесу були направлені броненосець «Ростислав» і крейсер «Память Меркурия». Коли останній прийшов в Одесу, Поплавко і Луценко вирішили схилити матросів на свій бік. В результаті демагогії і погроз їм вдалося піднести на «Памяти Меркурия» жовто-блакитний прапор.

Коли про це стало відомо в Румчероді, на крейсер пішли більшовики Кондренко, Кривошеїн, Михайлов і Томас. Кілька годин тривав бурхливий мітинг, і матроси вирішили оголосити нейтралітет. На щоглі замайорів червоний прапор.

Петлюрівці переодягаються

Хоч в Одесі сконцентровані були великі сили контрреволюції, а Поплавкові вдалося сформувати нові полки, в тому числі й «козацько-запорозький», відчувалось, що верховоди гайдамаків втратили свою колишню певність і нервують:

Незадовго до повстання Поплавко з'явився на телеграф у цивільному одязі. Ми вирішили не дати полковникові переговорити з Києвом. Механік Аухтер непомітно роз'єднав провід, і апарати Бодо перестали працювати. Я заявив, що лінія пошкоджена. Поплавко трохи покрутився і зник. Про те, що він приходив переодягненим, я повідомив у Румчерод.

Група військової секції по розкладу гайдамаків одразу використала цей факт. Наші товариші пояснили гайдамакам, що офіцери переодягаються в цивільний одяг для того, щоб залишити їх напризволяще. Це, звичайно, не могло не позначитись на настрої гайдамаків.

Вожаки матросів

8 січня, з ініціативи т. Юдовського, в палаці колишнього головнокомандуючого Одеським військовим округом Каульбарса відбулася секретна нарада, на якій головував т. Кривошеїн. На нараді були Кондренко, матрос І. Чумаченко, Лазарєв, солдат Михайлов (повішений під час австро-німецької окупації), Чижиков, Петро Старостін, всього щось п'ятнадцять чоловік. Ми обговорювали питання про розробку плану повстання і про день виступу проти Центральної ради.

Головуючий на нараді Кривошеїн назвав об'єкти, які треба було захопити з самого початку повстання: штаб військового округу, вокзал Одеса-Головна, поштамт і телеграф, телефонну станцію на Грецькій площі і банк. День повстання Кривошеїн пропонував встановити 11 січня, в четвер. Проти цього дня заперечувало кілька товаришів. Я, зокрема, пропонував почати повстання вночі — в суботу проти неділі. В той час чергувала моя зміна, отже, ми могли легко обеззброїти гайдамацький караул. До того ж в штабі округу щосуботи влаштовувались бали, на які офіцери відлучалися з частин, а це чимало важило для успіху повстання. Мене підтримав Кондренко.

— Нам треба все ретельно підготувати, побувати в куренях,— говорив він.— Вплинемо більшовицьким словом на одурених солдатів-гайдамаків. Треба з допомогою пропаганди добитися, щоб було якнайменше пролито крові.

Нарада вирішила почати повстання в ніч з 13 на 14 січня. Відповідальність за захоплення штабу округу та вокзалу була

покладена на Кривошеїна, банку, казначейства, телефонної станції — на Кондренка. Я повинен був забезпечити захоплення поштамту й телеграфу.

Захоплення телеграфу

Після наради я зв'язався з штабом Червоної гвардії. З тт. Чижиковим, Земітом і Зедітом ми домовилися, що червоногвардійці підійдуть до циркових воріт з Садової і ждатимуть нашого сигналу. На той час ми обеззброїмо зовнішніх вартових на Садовій, у вестибюлі й апаратній, а потім разом з червоногвардійцями можна буде обеззброїти команду караулу, яка містилася в підвалі головного будинку телеграфу з боку Садової. Домовились, що операцію почнемо рівно о дванадцятій годині ночі.

Без п'яти хвилин дванадцять в караульне приміщення до гайдамаків, щоб забавити їх балачками, був посланий Белякевич. Бобков, Чернік, Лукашин, Белявський, Жолобов і я, розділившись на дві групи, вийшли на Садову. Вартові нічого не підозрівали, тому що всі ми були в відомчій формі. Підійшовши до них, пригрозили їм зброєю і забрали гвинтівки. Друга група обеззброїла караул коло апаратної. Залишалося справитись з караулом у підвалі, де було більш як півсотні гайдамаків.

Коли підійшли червоногвардійці, ми вскочили в підвал і, піднявши гранати, крикнули до гайдамаків, що сиділи на нарах (більшість їх спала): «Лягай!» Через якусь хвилину шістдесят гвинтівок, що стояли в пірамідах, опинились у наших руках. Потім були обеззброєні пости на Коблевській вулиці.

Ми зайшли з червоногвардійцями в зал телеграфу і я поздоровив зміну з переходом влади до Рад.

Одразу ж була передана по всіх проводах «в циркулярному порядку» телеграма т. Юдовського про те, що влада в Одесі перейшла до Рад. Окрема телеграма була надіслана в Москву голові Раднаркому В. І. Леніну.

Збори працівників зв'язку

Другого дня в залі центрального поштамту відбулися загальноміські збори, на яких було присутніх близько чотирьох тисяч працівників зв'язку. Ми мали обрати революційну Раду Одеського поштово-телеграфного округу зв'язку, що повинна була замінити окружний комітет зв'язку, очолюваний меншовиками Ніколаєвим і Ухатим.

Учасники зборів підтримали більшовиків і одностайно проголосували за революційну Раду. Комісаром поштово-телеграфного округу був призначений Григорій Ачканов, а комісаром поштамту — Лихачов.

Настрій працівників зв'язку і їх ставлення до Радянської влади характеризує резолюція «про політичний момент»:

«Комітет центральної Одеської телеграфної контори визнає тільки владу Рад робітничих, селянських, солдатських і матроських депутатів як у центрі, так і на місцях. Телеграфні працівники, як плоть від плоті трудового народу, йдуть по шляху до інтернаціональної соціальної революції. Вітаємо Раду Народних Комісарів Петрограда і Секретаріат Народної Ради (так називався Радянський уряд України.—М. П.-Б.) за енергійну боротьбу з контрреволюцією. Вітаємо славних і стійких бійців, що б'ються на кордонах Радянської республіки з зовнішнім ворогом. Ми, телеграфні працівники Одеської центральної контори, закликаємо весь український трудовий народ поєднатися разом з великоруським пролетаріатом і провадити нещадну боротьбу як з російською, так і з українською буржуазією на поглиблення пролетарської революції».

В понеділок, 14 січня, гайдамаки, опам'ятавшись після першої поразки, стали наступати на вокзал і штаб округу.

Становище на телеграфі було напружене. На місці залишалась тільки зміна відомчої охорони. Через деякий час прибув Старостін і вжив оперативних заходів. Охорону телеграфу взяв на себе загін матросів з трьома кулеметами, потім надійшли червоногвардійці. Щоб годувати чергових телеграфістів, яким не можна було залишати своїх постів, довелось реквізувати продукти в найближчих магазинах.

Поразка військ Центральної ради в Одесі порушила плани імперіалістів, що мріяли про перетворення Одеси на плацдарм для боротьби з Радянською владою на Півдні.

Телеграма В. І. Леніна

24 січня газети повідомили про нахабну заяву генерала боярської Румунії Браштенау. Цей знахабнілий вояка заявив: «Українську Раду ми підтримаємо. Поразка її в Одесі, ясна річ, надзвичайно неприємний факт, але наші війська вже послані в Одесу. Бендери повинні сьогодні впасти, за ними Тирасполь, а тоді вже черга за Одесою, і її візьмемо. Тоді покажемо більшовикам, що й з нами треба рахуватися».

Для боротьби з інтервентами Румчерод почав формувати Народно-соціалістичну гвардію.

Зв'язок з Москвою ми підтримували безперервно. Одного разу, в середині лютого 1918 року, Москва викликала до провода начальника телеграфу. Це бувало в особливо важливих випадках. Я підійшов до апарата Бодо й чітко промовив: «Комісар Павлов коло апарата». Москва попередила, що зараз передаватиметься телеграма від товариша Леніна і що я особисто повинен негайно забезпечити доставку її адресатам.

Ось текст цієї телеграми, адресованої в копіях голові Румчероду Юдовському, головнокомандуючому Муравйову, «Верховній колегії по боротьбі з румунською олігархією» і В. А. Антонову-Овсеєнку:

«В зв'язку з серйозністю становища на Російсько-румунському фронті і необхідністю екстреної підтримки революційних загонів Бессарабії головнокомандуючий Муравйов і його Північна армія передаються в розпорядження Румунської Верховної Колегії. Ми ні хвилину не сумніваємося, що доблесні герої звільнення Києва виконають свій революційний обов'язок. Ленін».

Наступ окупантів

Почався наступ австро-німецьких окупантів. Мені було запропоновано сформувати групу зв'язку. З кількома товаришами і механіком Леоновим я був призначений в поїзд Муравйова. Наша група військ вела бої з окупантами на дільниці Бірзула—Слобідка. Коло Кіцканського лісу було розбито щось сім австро-німецьких батальйонів.

Обслуговуючи зв'язком штаб Муравйова, я придивився до цього колишнього полковника царської армії, лівого есера. Він був дуже брутальний і властолюбний, любив вихвалитися своїми военними талантами й заслугами. З історії громадянської війни відомо, що під час заколоту лівих есерів Муравйов зрадив народ, намагався повернути армії Східного фронту на Москву, самочинно послав телеграму про те, що він оголошує війну Німеччині. Авантюра Муравйова була швидко ліквідована. Більшовики Симбірська (Ульяновська), коли Муравйов намагався захопити Раду, знищили цього зрадника.

Напередодні залишення Одеси відбувався окружний з'їзд поштово-телеграфних працівників. Часу було дуже мало, а належало створити органи, які могли б в умовах окупації проводити політику захисту зв'язківців. Угодовці готові були подовгу базикати про всякі дрібниці, тим самим ллючи воду на млин ворога. Ми вирішили покінчити з «говорильнею». Газета «Одесский листок» так писала про це:

«В зал зібрання несподівано з'являється комісар телеграфу Павлов в супроводі озброєних матросів і заявляє, що він

уповноважений комісаром Румчероду тов. Ачкановим заявити про негайне дообрання в Окружний поштово-телеграфний комітет ще 10 членів для провадження справ округу, тому в зв'язку з тривожним часом засідання з'їзду доведеться припинити...»

В комітет були обрані віддані справі товариші, які непогано справились з своїми завданнями під час окупації.

Ми мали вирішити і ще одне питання. Працівники зв'язку досить довгий час не одержували зарплати. Представники Радянської влади вважали за свій обов'язок виплатити людям всі належні їм гроші. З цією метою звернулися до Румчероду. Звідти нам відповіли, що з десяти мільйонів карбованців контрибуції, що їх мала внести одеська буржуазія, два мільйони виділяється пошті і телеграфу. Але одержати ці гроші у капіталістів Ашкеназі, Ксідіаса і Хаїса було нелегко: буржуї сподівалися, що не сьогодні-завтра прийдуть їх друзі — окупанти. Але як тільки «запросили» цих добродіїв на «Алмаз», гроші з'явилися одразу. Зв'язківці одержали свій заробіток за всі три місяці.

СТРИЖАК Іван Дмитрович,
член КПРС з 1918 року

ІМ'ЯМ РЕВОЛЮЦІЇ

Лютнева революція застала мене в 46-му запасному полку, який стояв в Одесі. Я працював у збройовій майстерні, тому мені легше було підтримувати зв'язок з містом і брати активну участь в революціонізуванні полку.

Солдати обрали мене до полкового комітету і до Одеської Ради депутатів, де була утворена селянська секція. Мені, селянинові-біднякові, уродженцеві села Іванівки, Романо-Балківської волості, Ананьївського повіту, особливо до душі була робота в цій секції.

Ще в 1905—1906 роках створена в Іванівці група розповсюджувала серед батраків і бідняків заборонену літературу. Наростання революційного руху в країні активізувало селян, посилило ненависть до поміщиків, що володіли родючими землями Причорномор'я. З 17 тисяч десятин орних земель в Романо-Балківській волості п'ятнадцятьом поміщикам належало 13 200, а на 700 селянських дворів припадало лише 3 800 десятин. В селі Іванівці, наприклад, 150 селянських дворів мали 600 десятин, але з них 200 належали чотирнадцятьом куркульським господарствам. Багато бідняцьких господарств мали лише по півдесятини.

Щоб звести кінці з кінцями, селяни змушені були за високу плату орендувати землю в поміщиків. Земля, як правило, здавалася в оренду на один рік, тому орендарі не мали змоги провадити більш-менш культурний обробіток землі і сіяти озимину. Через те землю рік у рік засівали ярими культурами, переважно ячменем. Отже, не дивно, що врожай рідко коли був вищий, ніж 8—9 центнерів.

Нашій групі вдалося в 1906 році зв'язатись з ливарником

елисаветградського заводу Ельворті (тепер Кіровоградський завод «Червона зірка») Т. М. Гуляницьким, який переховувався в селі Щасливці, і домовитися з ним про спільні дії проти поміщиків. І от у розпалі жнив і молотьби все завмерло на полях поміщиків Келлера і Докторовича. На млині Добровольського, де я тоді працював, явочним порядком був впроваджений восьмигодинний робочий день. А восени запалали поміщицькі скирти соломи й сіна, були спалені маєтки братів Корб, Гольдштейна, Добровольського, Докторовича, Шубовича, Лопати...

Селянська секція

В селянській секції Ради депутатів у нас було широке поле діяльності. Селяни зверталися до свого союзника — до робітників за допомогою. До Одеської Ради прибували ходаки, надходили листи не тільки з Херсонської губернії, а й з Бессарабії, Поділля, з окремих районів Волині, де були розташовані частини Румунського фронту.

В одному з повідомлень секції говорилося:

«Найближчими днями селянська секція здійснить ряд видань для селян. Безперервно формуються нові й нові загани. Потрібні агітатори і пропагандисти, які знають селянський побут і роботу серед селян. Селянська секція закликає бажаючих взяти на себе таку роботу. Потрібна рекомендація двох осіб, відомих Раді робітничих депутатів, і, звичайно, відповідний світогляд...»

Селянська секція Ради відправляла десятки «летючих загонів» на села. Так називалися групи агітаторів, які могли відповісти на хвилюючі селян питання.

Душею селянської секції був більшовик Андрій Васильович Трофимов, або, як його з любов'ю називали в місті, «дід Трохим». Досвідчений пропагандист і талановитий організатор, Трофимов за короткий час зумів налагодити міцний зв'язок з селом. За березень місяць 1917 року з Одеси на село було надіслано щось шістдесят «летючих загонів». Агітатори з міста проводили по селах сходи, залучали до громадського життя жінок-селянок. З допомогою агітаторів створювались сільські комітети. «Летючі загани» активно втручалися в укладання орендних договорів, оберігаючи селян від сваволі поміщиків.

На початку квітня 1917 року селянська секція Ради скликала Одеський обласний селянський з'їзд. На з'їзді було близько двох тисяч делегатів від Херсонської, Подільської та Бессарабської губерній.

Яких тільки питань не було на порядку денному з'їзду! І про війну, і про автономію України, і про ставлення до Тим-

часового уряду, і про органи місцевого самоврядування, і про створення селянської спілки—всього й не перелічити. Не було тільки одного, найголовнішого питання, яке особливо хвилювало селян,— про землю.

Але більшовицькі делегати наполягли, щоб це питання було поставлено на порядок денний. І воно було поставлено.

Трудно описати, що діялось в залі, коли, включивши питання про землю, президія надала слово доповідачеві — кадетові. Суть його виступу полягала в тому, що землю селяни одержать... за викуп, а ціни на неї встановлять власники-поміщики.

Заява кадета вплинула, як вибух бомби. В залі залунали вигуки обурення, деякі делегати підбігли до трибуни, щоб стягти з неї доповідача.

На допомогу кадетові поспішили есери. Сяк-так заспокоївши зал обіцянкою зробити заяву про землю, есери повідомили, що доповідач, мовляв, сказав неправильно: селяни одержать землю безплатно, треба тільки трохи заждати — поки будуть скликані Установчі збори.

Слід зазначити, що в той час багато селян ішло ще за есерами. Ось чому есери, підтримані меншовиками, зуміли протягти на з'їзді свою резолюцію — про довір'я Тимчасовому урядові, про війну «до переможного кінця» та ін. Та як не хитрували угодовці, як не старались провалити голосування, головою Селянської спілки був обраний висунений нашою секцією більшовик Трофимов.

Боротьба за землю

... Настав липень. Для організації і зміцнення революційної влади на місцях Одеська Рада направила в села групу депутатів. Я виїхав на батьківщину — в Романо-Балківську волость і потрапив саме в розпал підготовки виборів до волосної земської управи.

В нашій волості мені вдалося зв'язатись з революційно настроєними товаришами. Серед них були Іван Кулик, який ще в 1905 році очолював у Романовій Балці підпільну групу, Артем Тула та інші. Ми перетворили підготовку до виборів управи в політичну кампанію, спрямовану проти поміщиків.

На численних мітингах і зборах, що проводились в усіх селах волості, ми роз'яснювали селянам порядок демократичних виборів. А головне, піднімали бідноту й батраків на боротьбу за створення революційної влади на місцях, за конфіскацію поміщицьких земель.

Настали вибори. Мене обрали головою Романо-Балківської волосної управи. Малоземелля основної маси селян і поряд—

величезні масиви поміщицької землі розпалили класову боротьбу на селі. Під впливом ідей більшовицької партії конфіскація поміщицьких земель стала у найбіднішого селянства головною і найпершою справою.

В серпні наставав час сіяти озимі хліба, але в поміщицьких маєтках не провадилось ніякої підготовчої роботи, земля лежала неорана.

Ми вирішили організувати сівбу, для чого скликали волосну нараду, на якій були присутні всі члени земської управи і всі поміщики волості. Бачачи, що поміщики саботують сівбу озимини, ми запропонували примусово забрати гулящі землі і передати їх селянам для посіву.

Поміщики знахабніли в зв'язку з розгулом реакції й обуршились на мене, Кулика й Тулу з погрозами. Пам'ятаю, один з поміщиків, потрясаючи кулаком, читав якусь статтю з «Речи»—органу кадетів—про те, що всі Ради й комітети мають бути закриті, що порушення законів буде каратися судом і т. д.

За пропозицію про відібрання землі голосувало тільки троє, решта ж, злякавшись погроз та перебуваючи під впливом куркулів, проголосувала проти.

Виселяємо поміщиків

Щоб не зв'язувати собі рук, ми з Куликом вийшли із складу управи. Наша група провела збори в Романовій Балці, Іванівці і Грушівці. На цих зборах біднота і фронтовики, що повернулись після поранень додому, подолали куркульський опір і ухвалили відібрати у поміщиків всю землю та в першу чергу наділити нею безземельних і малоземельних.

Для цього на зборах був обраний Романо-Балківський земельний комітет під моїм головуванням, а членами були Іван Кулик і Артем Тула.

Так на початку вересня в Романо-Балківській волості стало ніби дві влади—земська управа, що підпала під вплив поміщиків та куркулів, і земельний комітет, створений революційним шляхом для здійснення заходів, поставлених партією більшовиків в ході підготовки до революції.

Земельний комітет зайняв під свій штаб будинок поміщика Докторовича. В усі маєтки були послані комісари з мандатами земельного комітету, в яких було сказано, що «ім'ям революції право поміщика на землю і маєток скасовується». В усіх селах створені були земельні комітети, обов'язком яких було розподіляти поміщицькі землі між селянами.

За короткий час комісари з допомогою наймитів, що пра-

цювали в маєтках, виселили, власне «вивозили», поміщиків. На підводи укладались найнеобхідніші речі, посуд, потрібні на перший час продукти, і все це разом з сім'єю вивозилось на станцію для дальшої подорожі, як казали селяни,—«під три вітри».

Сільські земельні комітети успішно виконали своє завдання. Вже в середині вересня всі поміщицькі землі були розподілені, і селяни почали обробляти їх і сіяти.

З'їзд в Ананьєві

Злякавшись зростання селянських виступів проти поміщиків, намагаючись уберегти поміщицькі маєтки від селян, повітова земельна управа скликала наприкінці вересня повітову нараду — так званий з'їзд. Верховодили на ньому есери й земські діячі на чолі з повітовим агрономом Продановим.

На з'їзді я познайомився з І. Скуртулом, Пресновим, М. Задніпрямим, В. Рутковським, Конжею та іншими революційно настроєними товаришами. Увечері в гуртожитку ми погоджували свої виступи, а вдень агітували делегатів-селян, доводячи їм, що необхідно повністю захопити поміщицькі маєтки.

Обстановка в той час була дуже складна, і ми не могли встановити зв'язку з іншими партійними організаціями. Єдиним джерелом інформації тоді, напередодні Жовтневої соціалістичної революції, була партійна газета, яку ми діставали на залізничній станції. Проте наша більшовицька організація все більш поширювала свій вплив. Результатом цього впливу був провал повітової наради. А делегати її — селяни роз'їхались на місця з прагненням повністю конфіскувати поміщицькі землі.

Хазяїни землі

Щодня надходили звістки про захоплення маєтків і поділ земель. Часто організаторами цих революційних акцій були одеські робітники, які роз'їхались по селах в зв'язку з тим, що зупинились деякі підприємства, а також фронтовики.

Під керівництвом солдата-більшовика Л. Савицького, що повернувся в своє село Щасливку, селяни прогнали старосту, розігнали земську управу. Створений був комітет, який розподілив поміж незаможними селянами поміщицьку землю, інвентар і насіння. В селі Катеринівці солдати й матроси, що повернулися з фронту, створили солдатський комітет. Куркулі були вигнані з волосної управи, їх примусили внести контрибуцію, яку комітет використав на громадські потреби. Комітет також розділив поміщицьку землю й інвентар.

Селяни відчули себе повноправними хазяїнами землі. Якщо влітку 1917 року селяни в деяких місцях самочинно розбирали поміщицький інвентар по домівках, то тепер землю й інвентар розподіляли організовано. В листопаді інститут комісарів, що їх обирали на сходах, дістав права громадянства. Його функції регламентувались спеціальною постановою Ради депутатів. Комісари повинні були організувати охорону майна, не допускати його псування, а також стежити за тим, щоб власники або орендарі маєтків нікому його не передавали.

Деякі поміщики чинили запеклий опір конфіскації їх маєтків. Коли до поміщика Реміха прийшли члени сільського земельного комітету описувати інвентар, він відкрив стрільбу і вбив кількох селян. Ця ж доля спіткала й самого Реміха.

Контрреволюція все більше переходила в наступ. 10 листопада повітова земська управа, змовившись з 38-м кавалерійським полком, що належав до військ Центральної ради, розіграла Раду робітничих, солдатських і селянських депутатів Ананьївського повіту, а приміщення її було опечатане.

В той же час лютували гайдамацькі каральні загони, що розправлялися з селянами, які захопили землю. Але селяни стійко боронилися, вступали в бій з карателями.

Карателі

Становище змінилось на гірше, коли повіт був окупований кайзерівськими німецькими військами. Почались масові арешти. Більшовики були оголошені поза законом. Всіх, хто брав участь в революційних організаціях або був запідозрений поміщиками в захопленні маєтків, розстрілювали на місці або висилали в Німеччину. На села накладали неймовірно тяжку контрибуцію. У селян забирали худобу, птицю, хліб, одягу.

Влада в повіті перейшла до повітового старости поміщика Іпатія Корби, а в волостях — до волосних старшин-куркулів, призначених повітовим старостою.

29 травня вночі в Романову Балку наскочив каральний загін, схопив мого товариша по революційній роботі, члена волосного земельного комітету Івана Кулика. Він загинув на місці від руки поміщика Никифора Лопати.

На світанку 30 травня каральний загін наскочив на село Іванівку, де я переховувався у батьків. Коли батько, що вартував у подвір'ї, розбудив мене, німці вже оточили село. Я вибіг на вигін, вскочив у випадкову підводу якогось селянина й ліг у ящик. Підвода помалу прямувала в степ. Німці чомусь не звернули уваги на цю неквапну підводу. Виїхавши в степ, до вечора ховався в хлібах. Коли смеркло, прийшов назад

додому, а звіди вночі переправився через Буг у село Семенівку.

В Семенівці залишатись було небезпечно. Разом з Іваном Кіндратовичем Степанком, матросом-потьомкінцем, що повернувся з царської каторги, ми виїхали через нейтральну зону в Росію.

Настав новий період в моєму житті — період збройної боротьби з ворогами Радянської влади.

САВИЦЬКИЙ Лука Юстимович,
член КПРС з 1924 року

НЕРУШИМИЙ СОЮЗ

Разом з російськими братами

Разом з десятками тисяч селян і робітників мене в 1914 році призвали в царську армію. Служив у Петрограді у вантажному взводі першої запасної автороти. Наша військова частина містилася в робітничому районі Петрограда, біля Крюкового каналу. Авторота обслуговувала Обуховський, хімічний, гарматний та інші великі заводи. Солдати мали стосунки з передовими робітниками, студентами, інтелігенцією.

26 лютого 1917 року солдати нашого підрозділу брали участь в демонстрації робітників Путиловського заводу. Ми стояли в строю коло машин, коли до нас наблизилась колона робітників — кілька тисяч чоловік. Робітники запропонували приєднатися до походу. Незважаючи на присутність офіцерів, кілька сот робітників, при нашій мовчазній згоді, сіли в машини і самі викотили їх на Садову вулицю. Ми зайняли свої місця коло руля і рушили далі в складі демонстрантів. З кузовів машин виступали більшовики, які закликали до повалення самодержавства.

Повернулися в частину пізно вночі з великими трофеями: машини були заповнені різноманітною зброєю—від шабел до кулеметів.

Поблизу нашої частини знаходилась так звана Литовська тюрма, в якій сиділи політичні в'язні, головним чином жінки. Команда військових шоферів, що прибула на машинах, зажадала від варті, щоб в'язнів було звільнено. Це не допомогло. Не допоміг і обстріл тюрми — залізні ворота не відчинялися. Тоді ми розігнали вантажну машину, і вона з усієї

сили увігналася в ворота. Двері злетіли з завісів. Відібравши ключі, ми повідкривали камери і випустили в'язнів.

На початку травня в палаці Кшесинської, де містилася військова організація більшовиків, я одержав від Миколи Ілліча Подвойського завдання — роз'яснювати знамениті лєнінські Квітневі тези, які дали нашій партії і народові програму переходу до соціалістичної революції.

У вересні позиції меншовиків та есерів в нашій частині були остаточно підірвані. В усіх підрозділах солдати виганяли угодовців з комітетів і обирали більшовиків та їх прихильників. В той час мене обрали головою солдатського комітету вантажного взводу першої запасної автороти. Солдатський комітет по суті був господарем підрозділу.

У вересні 1917 року я прибув у відпустку до рідної Щасливки з командировкою Петроградської Ради селянських депутатів. В посвідченні вказувалось, що мені доручено організувати земельний та інші комітети Ради селянських депутатів в Херсонській губернії, втілювати в життя постанови Ради з правом усувати всілякі непорозуміння в земельному питанні. Закінчувалось посвідчення так: «Рада просить товаришів — селян і всіх громадян, які співчують справі організації селянства, всіляко сприяти делегатам Ради».

Мені дали також праці В.І. Леніна, більшовицьку літературу та листівки. Я зв'язався з селянами, які знали мене раніш по спільній роботі у поміщиків ще до військової служби. Найактивніше поширювали привезену літературу Г. Г. Федоров, І. В. Шишко, В. Г. Мак, Д. С. Баранов та інші.

В цей час в селах Одещини, як і скрізь на Україні, відбувалася гостра класова боротьба. Незважаючи на Лютневу буржуазно-демократичну революцію, на селі майже все залишалось по-старому. Так само у волосному земстві та в земельному комітеті засідали багатії, підтримувані есерами. Не було вирішено питання про землю. Проте революційні звістки з пролетарських центрів, успішна боротьба з поміщиками вселяли віру в остаточну перемогу над експлуататорами. Мені нелегко було тоді розлучатися з рідними місцями, але кликав революційний Петроград.

За кілька днів до Жовтневого штурму в нашу частину прибула телефонограма генерального штабу, в якій була вимога відправити в розпорядження Зимового палацу 50 вантажних автомашин.

Комітет скликав загальні збори, які постановили не виконувати наказів генерального штабу, а виконувати тільки розпорядження Всеросійської Ради робітничих, солдатських і селянських депутатів.

Незважаючи на погрози генерального штабу, він не одер-

жав жодної автомашини, тому що рухомий склад автотранспортної частини виконував революційні завдання.

На моїй машині товариші Подвойський і Невський розвозили паролі проти ночі на 25 жовтня. Солдати автороти разом з матросами 2-го Балтійського флотського екіпажу роззброювали юнкерів, які захопили бронемашини в Михайловському манежі, зайняли телефонну станцію.

Знову я приїхав у Щасливку вже після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції з мандатом іногороднього відділу Всеросійського Центрального Виконавчого Комітету Рад робітничих і солдатських депутатів. В мандаті говорилося, що я командуюся в Херсонську губернію для роз'яснення останніх подій та зміцнення Радянської влади на місцях. Цей мандат, підписаний Яковом Михайловичем Свердловим і Володимиром Дмитровичем Бонч-Бруевичем, зберігся у мене й досі. Я знову привіз з собою більшовицькі брошури, газети, листівки, які у мене швидко розібрали односельці. Ось текст мого мандата:

**ВСЕРОССИЙСКИЙ ЦЕНТРАЛЬНЫЙ
ИСПОЛНИТЕЛЬНЫЙ КОМИТЕТ
СОВЕТОВ
РАБОЧИХ И СОЛДАТСКИХ
ДЕПУТАТОВ
ИНОГОРОДНИЙ ОТДЕЛ
ПЕТРОГРАД**

22 января 1917 года
№ 140

УДОСТОВЕРЕНИЕ

Настоящее удостоверение выдано тов. Луке САВИЦКОМУ-ФЕДОРЕНКО в том, что он командирован в Херсонскую губернию для разъяснения последних событий и укрепления Советской власти на местах.

Просим всех оказывать всяческое содействие вышеозначенному товарищу.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ Я. СВЕРДЛОВ.

СЕКРЕТАРЬ В. БОНЧ-БРУЕВИЧ.

м. п.

(круглая печать)

Часто збиралися селяни в кузні, де я влаштувався на роботу, їм розказував правду про більшовиків, про їх справжніх друзів — міських робітників, про великого Леніна та боротьбу за Радянську владу в Петрограді.

Особливо сподобались селянам розповіді про те, яка міцна Радянська влада в російських селах, де за порадою Леніна комітети взяли поміщицькі маєтки і охороняли їх від розгрому як народне добро.

Майже одночасно зі мною в Щасливку приїхали з Петрограда рядовий 101-го запасного полку Іван Павлович Ткаченко і солдат-фронтовик Герасим Гаврилович Федоров. Вони часто виступали на багатолюдних селянських сходках, розка-

зували про аграрну програму більшовиків. В запеклих суперечках з есерами і націоналістами, які намагались умовити селян ждати Установчих зборів і не брати поміщицької землі, фронтовиків підтримували робітники, що приїжджали з Одеси. Пам'ятаю, як вони викрили есера-фельдфебеля Тищенка, який прибув у село з Петербурга.

Якось на селянській сходці есер почав зводити на більшовиків наклеп, навіть обвинувачуючи їх у шпигунстві на користь німців. Свій виступ він закінчив з великим пафосом, пообіцявши золоті гори після Установчих зборів. В глибокій тиші виразно пролунало запитання солдата-більшовика: «Чому ваша партія зараз не дає землі селянам і не скасовує орендної плати?» Селяни обступили есерівського оратора, почали його шарпати й вигукувати: «Ану скажи! Правду скажи!»

Спочатку Тищенко відмовлявся, а потім заявив:

— Коли есери візьмуть владу, селянам дадуть землю і не буде ніяких податків, все, що одержите з землі, буде ваше.

Але брехуна-есера і тут спіткала невдача. Більшовики пояснили селянам: «Вам сказали, що не буде ніяких податків, а на які ж кошти будувати школи, лікарні...», і вони розгорнули перед присутніми основи ленінської аграрної програми. Заздалегідь підготовлена есером резолюція була провалена. Так наполегливо боролися більшовики за відвоювання селянських мас з-під впливу угодовців.

В своєму селі ми прогнали старосту і куркулів із земської управи, розподілили поміщицьку власність, землі, інвентар і насіння в міру потреби селян. Сім'ям демобілізованих та батраків давали для обробітку землі поміщицьких волів і коней.

Так сталася революція не тільки в Щасливці. Поруч, в селі Катеринівці, відбувалося те саме. Тут організаторами боротьби за Радянську владу стали демобілізовані матроси і солдати — брати Микола, Мусій і Нестор Мальковці, Іван і Леонід Доценки, Юстим Туз та інші. Створений ними солдатський комітет здійснював усі перетворення на селі. Головою волревкому був обраний бідняк Іван Васильович Бойченко. В маєтки поміщиків були призначені комісари.

В січні 1918 року в Одесі перемогла Радянська влада. Це був результат спільних напружених зусиль робітників і селян.

ПОЛЄВИКОВ Іван Іванович.

НА ПЕРЕДОВІЙ ЛІНІЇ

Особовий склад першого авіаційного парку справедливо вважався одною з найбільш революційних військових частин Одеського гарнізону в 1917 році. Наприкінці 1916 року наш перший авіаційний парк перемістили з Петрограда до Одеси для обслуговування Румунського фронту і розмістили в нових приміщеннях на аеродромі недалеко від Одеси, поблизу села Дмитрівки. За званням я був тоді унтер-офіцером, а за посадою — авіамотористом. У складі військових спеціалістів авіапарку були здебільшого робітники Петрограда, Москви та інших міст Росії. Багато солдатів та унтер-офіцерів були робітниками Путиловського заводу в Петрограді. Це й визначило їх революційний більшовицький настрій. Одразу ж після Лютневої буржуазно-демократичної революції 80 процентів усього особливого складу парку стали надійними прихильниками більшовиків.

Уже в березні 1917 року в авіапарку був організований партійний осередок більшовиків. Головою його обрали Н. І. Іванова, а секретарем — мене. Водночас був організований солдатський парковий і технічний комітет, до якого ввійшли колишні підпільники тт. Миронов, Пахомов та інші.

Командування авіапарком перейшло до рук солдатського паркового комітету, який складався переважно з більшовиків.

Після Лютневої революції був налагоджений зв'язок з Одеською військовою організацією більшовиків. Трохи пізніше мене обрали членом партійного бюро комітету РСДРП(б) військової організації Одеського гарнізону та Румунського фронту, яка з липня 1917 року працювала в

контакти та під керівництвом Одеського міського комітету РСДРП(б).

Особовому складові авіапарку доручили охороняти міський та військовий комітети РСДРП(б). Разом з іншими революційними частинами (49, кулеметним полками та ін.), матросами, робітниками заводів наші солдати охороняли також Одеські Ради робітничих, солдатських і матроських депутатів, які містилися в будинку колишнього Воронцовського палацу. Солдати й унтер-офіцери авіапарку були рішуче настроєні проти війни, проти зрадницької політики буржуазного Тимчасового уряду. Особливо вражали солдатів контрасти життя тодішньої Одеси.

Повертаючись з міста, солдати часто з обуренням розповідали, що в той час, коли на фронтах імперіалістичної війни ллється кров, коли запеклі битви калічать людей і смерть забирає життя багатьох молодих людей,— на Дерibasівській вулиці багато вифранченої публіки, на вулицях жваво торгують спекулянти та інші паразити. Обурення скипало в серцях солдатів, коли вони одержували листи про бідування їх сімей в містах і селах.

Агітація більшовиків проти імперіалістичної війни, проти політики Тимчасового уряду, який не хотів розв'язати питання про війну, мир і хліб, потрапляла на благодатний ґрунт.

Солдатські маси все тісніше згуртовались навколо солдатського комітету й більшовицького партійного осередку.

Більшовики-агітатори авіапарку проводили велику агітаційно-пропагандистську роботу не тільки в авіапарку, але й серед солдатів інших частин гарнізону Одеси. Вони виступали серед матросів військових кораблів, що стояли в Одеському порту, серед робітників на заводах і фабриках, розвозили по військових частинах і на Румунський фронт газету «Правду», революційну літературу.

Агітаційну роботу доводилося здійснювати в надзвичайно складних умовах. В перший час після Лютневої революції значна частина солдатів Одеського гарнізону ще перебувала під впливом угодовських партій меншовиків і есерів. Та незважаючи на перешкоди, більшовики-агітатори проникали в казарми, склади, військові частини й організували мітинги та збори.

На кінець 1917 року 90 процентів особового складу авіапарку стали членами РСДРП(б). З травня по грудень 1917 року наш партійний осередок подавав грошову допомогу Одеському комітетові РСДРП(б) для потреб більшовицької преси, друкарні тощо. У великому наметі, що являв собою літній театр авіапарку, ми влаштовували спектаклі й кон-

цери. Відрахування від зборів виділяли на потреби пропаганди.

Липневі дні 1917 року були переламним моментом у розвитку революції. В загальному поході контрреволюції проти робітників, революційних солдатів і більшовицької партії брали активну участь меншовики й есери, які ще переважали в Одеській Раді робітничих депутатів. Разом з представниками буржуазного Тимчасового уряду вони шалено агітували за продовження імперіалістичної війни до переможного кінця.

В липневі й серпневі дні 1917 року в Одесі й на Румунському фронті склалася вкрай напружена обстановка. Посилювались терор і переслідування більшовиків. З метою продовження кривавої імперіалістичної війни Тимчасовий уряд випустив «Позику свободи». Завдяки більшовицькій агітації проти війни збирання грошей по цій позиції не мало успіху. На Румунському, як і на інших фронтах, у солдатів була одна думка — якнайшвидше повернутись додому і поділити поміщицьку землю, а про новий наступ, за який агітувало реакційне командування, солдати і слухати не бажали.

Після провалу корніловського заколоту в Одесі невпинно зростали ряди більшовиків. Краща частина робітничого класу вступала до партії більшовиків. Більшовицька організація Одеси була тісно зв'язана з робітниками і солдатами і посилювала свій вплив на маси. Революційний рух набував дедалі більшого розмаху. Особливе враження справила на солдатів могутня демонстрація в Одесі проти корніловщини, яка відбулася на початку вересня 1917 року і пройшла під більшовицькими лозунгами — «Геть війну!», «Геть корніловців!»

У цій демонстрації разом з робітниками заводів і фабрик Одеси взяли активну участь солдати Одеського гарнізону, в тому числі нашого авіапарку.

В переджовтневі дні партійний осередок авіапарку активізував політичну роботу серед особового складу авіапарку. В цей час в Одесі посилили свою діяльність і стали підводити голову українські буржуазні націоналісти, які під шумок і при підтримці Тимчасового уряду почали формувати свої частини.

Більшовики авіапарку викривали націоналістів, виховуючи солдатів у дусі інтернаціоналізму і дружби народів. Дізнавшись про перемогу Жовтневої революції в Петрограді та про декрети, прийняті II Всеросійським з'їздом Рад, солдати палко вітали Радянську владу, виявляючи готовність стати на захист її завоювань.

В Одесі і прилеглих до неї районах проти революції об'єдналися царські генерали, націоналістична Центральна рада

і румунська вояччина. Центральна рада стягувала до Одеси великі військові підрозділи.

Робітники й солдати, очолювані більшовиками, готувались до повстання проти військ контрреволюційної Ради. Для керівництва боротьбою був створений революційний штаб, до якого ввійшли представники від Рад робітничих, солдатських депутатів, від Червоної гвардії і військових моряків. На початку грудня 1917 року гайдамаки почали нападати на червоногвардійців, матросів і мирних жителів. Вони захопили пошту, телеграф, міський театр, банки та інші установи. 1 грудня 1917 року почалися збройні сутички гайдамаків з Червоною гвардією. В цих сутичках і в боях на боці Червоної гвардії билися солдати нашого авіапарку.

З метою дезорганізації вірних Радянській владі військ Центральна рада дала розпорядження (наказ) про розформування 40 і 49 запасних полків, 5 артилерійського запасного дивізіону, кулеметних батальйонів, у тому числі нашого авіапарку. Але здійснити ці заходи Центральній раді не вдалося. Щоб не дати гайдамакам можливості захопити зброю, яка була в авіапарку, солдатський парковий комітет вирішив перевести особовий склад парку разом з його озброєнням з Одеси до Москви. В зв'язку з тим, що ми були добре озброєні, гайдамаки не наважилися нас роззброїти і ми благополучно прибули на територію РРФСР.

*КЛИМЕНКО Олексій Олексійович,
член КПРС з 1926 року*

НА КРЕЙСЕРІ „АЛМАЗ“

Після практики на броненосці «Ростислав» мене направили в 1914 році на крейсер «Алмаз». Це красиве, з розкішно оздобленими каютами швидкохідне судно назвали крейсером в роки війни. Взагалі «Алмаз» мало був придатний для ролі бойового корабля. В першому десятиріччі ХХ століття «Алмаз» був яхтою міністра морського флоту. Вже в наші роки я зустрів у книжці «Цусіма» Новикова-Прибоя рядки про те, що, діставши в бою пробоїни, «Алмаз», завдяки своєму швидкому ходові, втік від японської ескадри. Про це нагадувала і невелика мідна пам'ятна дошка, прибита до місця пробоїни.

На початку 1911 року «Алмаз» був переданий з Балтійського на Чорноморський флот і використовувався як сильне штабне судно. Коли почалась війна, було посилено озброєння корабля, і він став крейсером.

З «Алмазом» зв'язані славні сторінки боротьби одеських робітників за встановлення і зміцнення Радянської влади. На крейсері містився в кінці 1917 року Революційний комітет, який керував підготовкою січневого повстання. В січні—березні 1918 року крейсер був плавучим штабом боротьби з контрреволюцією.

Як боялися, як ненавиділи «Алмаз» вороги Радянської влади! Бувало, йдеш в Одесі Дерібасівською вулицею, а назустріч — який-небудь буржуй: побачить здалека матроса з стрічкою «Алмаз» на безкозирці і швиденько перебігає на другий бік. Контрреволюціонери створили навіть спеціальну групу, щоб висадити в повітря крейсер. Матроси дізнались про задум контрреволюціонерів за допомогою дівчини — до-

машинної робітниці. Було захоплено 18 диверсантів. Їх доставили на «Алмаз», і верховоди зграї дістали по заслугах.

Роки служби на «Алмазе» гальванером дали мені можливість близько познайомитись з багатьма матросами. Про них і хочеться розповісти в першу чергу. В екіпажі було 300 чоловік. Трудно було провадити революційну роботу на невеликому кораблі, де встановлений суворий нагляд за командою. Але у нас знайшлися ватажки, які зуміли донести до матросів ідеї більшовиків про перетворення війни імперіалістичної на громадянську. Особливо вирізнявся машиніст Степан Панасович Кривоконь. Худорлявий, середній на зріст, чорноволосий матрос уникав розмовляти на заборонені теми з матросами, яких він досконально не вивчив. А вивчав Кривоконь людей досить оригінальним способом.

Була на кораблі бібліотека. Видавав у ній книжки судновий фельдшер Белов — страшенний грубіян. Прийдеш до нього за книжкою, а він тиче тобі «Сорок святих» або «Казку про те, як солдат врятував Петра». Кривоконеві якось вдалося здобути довір'я Белова. Він брав у нього книжки прогресивних письменників — Короленка, Чехова та інших. Передаючи книжки окремим матросам, Степан Панасович потім починав з ними говорити про читане, роз'яснював незрозуміле, обережно переходив до більш «гострої» розмови.

Кривоконь, Косов (майбутній комендант Румчероду), Бас (майбутній помічник коменданта Одеси Мізікевича в 1919 році), Полтавський, Євдокимов, Баранов... Ці та інші передові матроси ще напередодні Лютневої революції згуртували революційний кістяк команди.

Першим головою Революційного суднового комітету був Кривоконь. До комітету входили також матрос Опришкін, машиніст Євдокимов та офіцер, інженер-механік В. Іванов, який користувався пошаною команди.

Як відомо, адміралові Колчакові при підтримці угодвського Всефлотського центрального виконавчого комітету вдавалось деякий час стримувати революційні виступи чорноморців. На «Алмазе», що стояв у Новоросійську, створилось трохи інше становище. Команда зв'язалася з робітниками залізничних майстерень, портовиками. Щоденно до міста наряджались патрулі. Загін жандармів, що прибув з Катеринодара (тепер Краснодар), був нами роззброшений. Коли стало відомо, що в Ново-Афонському монастирі зібралось багато контрреволюціонерів, туди за розпорядженням суднового комітету був направлений «Алмаз». Ми стали на рейді, висадили десант і пильно обшукали всі келії, але не тільки контрреволюціонери, а й монахи поховалися в горах, боячись матросів.

Незабаром «Алмаз» відкликали в Севастополь. Крейсер нібито мали поставити на ремонт, і через те з нього почали списувати найбільш активних матросів. Мене залишили на деякий час. Допоміг у цій справі... Шаляпін.

Річ у тім, що природа обдарувала мене досить сильним тенором. Яюсь на початку літа 1917 року вахтовий наказав мені одягти парадну форму і з'явитися в кают-компанію. Там сидів Федір Іванович Шаляпін. Він почав награвати на роялі різні мелодії, а я повинен був співати. Почув Шаляпін мій голос і заявив:

— Ти будеш у мене солістом.

Виявилось, що готується концерт зведеного матроського хору під керівництвом Шаляпіна. Гроші мали піти на користь сімей жертв революції. Підготовка тривала два тижні. В сонячний день на Приморському бульварі зібралися десятки тисяч слухачів. Шаляпін у матроській формі диригував хором і оркестром. Ми співали «Дубинушку», «Есть на Волге утес», «Замучен тяжелой неволей» та інші пісні.

Після концерту мене тимчасово направили в Одесу для обслуговування переправи Румунського фронту в Аккермані.

Літо довелося провести не на «Алмазе». Але як тільки я узнав, що крейсер прийшов в Одесу, одразу ж зв'язався з товаришами.

Над крейсером майорів червоний прапор.

Хоч команда перед приходом в Одесу була ґрунтовно обновлена, але бойовий революційний дух не залишав екіпажа. Разом з Косовим, Євдокимовим, Барановим, Івановим на судні діяли активні більшовики і серед них — новий голова суднового комітету, опісля комісар «Алмаза» Кондренко.

Запальний оратор, досвідчений пропагандист, унтер-офіцер Кондренко в звичайній обстановці був небалакучий. Невважаючи на небезпеку, Кондренко йшов на будь-яку ризиковану справу — агітувати гайдамаків у курнях, захоплювати зброю, роззброювати юнкерські та гайдамацькі частини.

Бездоганно чесний, витриманий чоловік, Кондренко не дозволяв собі та іншим грубих вчинків по відношенню до інших. Він загинув в 1919 році під Новоросійськом в бою з денікінцями.

Коли була одержана звістка про Жовтневу соціалістичну революцію, команда «Алмаза» одностайно прийняла резолюцію з привітанням Радянському урядові. На делегатських зборах в порту, на загальних зборах моряків алмазівці разом з синопівцями викривали націоналістичну брехню Центральної ради, вміло перетягали на свій бік нестійких представників окремих міноносців і транспортів.

Одеса була другою після Севастополя великою базою Чорноморського флоту, і одеські більшовики в міру розгортання революційних подій в країні посилили роботу на військових кораблях. Старостін, Юдовський, Матяш та інші більшовики допомогли стати команді згуртованим загonom революції. Всі триста матросів були одноставні в своїх діях. На кораблі панувала атмосфера товариськості, суворої революційної дисципліни.

Не дивно, що з міста в порт, під захист «Алмаза» надсилалось багато захопленої зброї. В той час на деяких кораблях підупала дисципліна, були випадки халатного несення вахт, іноді на транспорті проникали сторонні люди. На «Алмазе» таких випадків не було, матроси ретельно виконували службу.

Коли з Севастополя повідомили, що формуються загони для відправки на Дон, група матросів «Алмаза» вирушила в Севастополь і вступила в загін більшовика Драчука. Деякі матроси потрапили в загін Мокроусова, билися в грудні 1917 року з корніловцями під Харковом, з військами Центральної ради під Олександрівськом (тепер Запоріжжя).

В дні січневих боїв в Одесі нашим загонам припала одна з найтрудніших дільниць — північна частина вокзалу, біля дров'яних складів. Серед ворогів було кілька влучних стрільців. Вони буквально не давали підвести голови. Було поранено і вбито кількох матросів. Ті, що лежали в секреті, ближче до вокзалу, розказували, що коли одного з матросів було тяжко поранено в живіт, він, аби не видавати товаришів, покусав до крові губи, щоб не стогнати. Коли почався штурм вокзалу, алмазівці одні з перших вдерлися в його зали.

Після встановлення Радянської влади «Алмаз» став центром боротьби з контрреволюцією. На крейсер приводили заарештованих офіцерів, нальотчиків, зложників з буржуазії. Матроси «Алмаза» стали опорою Ради Народних Комісарів Одещини в боротьбі за зміцнення влади. Коли контрреволюціонери готували в місті п'яні погроми, згуртовували декласовані елементи для розгрому винних складів та магазинів, Раднарком мобілізував команду «Алмаза». Було створено кілька загонів для знищення запасів спирту і вина. Матроси з'явилися на завод Шустова і «розстріляли» всі бочки із спиртом і коньяком. Така ж доля спіткала запаси вин у магазині Британова на Дерібасівській.

Раднарком вирішив забрати зброю у буржуазії, яка готувала удар в спину революції. Обшуки треба було провести у всіх непролетарських елементів. Потрібний був великий такт, чемність і в той же час твердість, щоб не створювати

непотрібних ексцесів. Обшуки проводили матроси «Алмаза». Вони методично, будинок за будинком, квартал за кварталом обійшли місто і відібрали чимало зброї.

В лютому частина алмазівців влилася в команду бронепоезда «Свобода або смерть», що прийшов з Києва, під команду матроса Полупанова. Мені довелося воювати в районі Овідіополя — Аккермана. Моряки підтримували вогнем гармат, встановлених на самохідних баржах, партизанів півдня Одещини, якими командували Крадожон і Орловський.

Румчерод видав наказ про евакуацію майна Румунського фронту з Аккермана. Ми мобілізували населення, навантажили кілька барж і виводили їх з допомогою катера через Царгородське гирло в море. Там з наказу Старостіна баржі брали на буксир пароплави, що виходили з Одеси.

Коли війська інтервентів підійшли до Аккермана, залишались дві невведені баржі. На щастя, повіяв вітер з берега. Ми пустили ці баржі за вітром в бік Овідіополя. Овідіопольці й досі пам'ятають цей пригнаний вітром подарунок...

З останньою баржею наша група на буксирі пароплава дісталася до Севастополя. Алмазівець Петро Раковський, що чергував у Центрофлоті, дав нам напрямок на Феодосію. Але незабаром довелося повернутись в Овідіополь для боротьби з інтервентами.

КРАВЦЕНЮК Трохим Трохимович

РАЗОМ З НАРОДОМ

На лінкорі «Ростислав»

У Чорноморському флоті я прослужив сорок два роки. Яскравими сторінками в житті флоту був період боротьби за встановлення Радянської влади на півдні країни. Я був тоді боцманматом на лінійному кораблі «Ростислав». З перших же днів після Лютневської революції матроси «Ростислава» обрали мене головою суднового комітету.

Лінкор «Ростислав» був одним з найбільших кораблів Чорноморського флоту. На ньому була баштова установка, десяти-і шестидюймові гармати. Команда складалася більш як з 900 матросів. Весь екіпаж з кінця літа 1917 року перебував під впливом більшовицької партії і був готовий виконувати будь-який наказ Військово-революційного комітету.

Часто відвідували наш корабель більшовики Севастополя. Вони розказували нам про В. І. Леніна, про рішення VI з'їзду партії. Великим авторитетом серед матросів «Ростислава» користувався член партії з 1905 року, токар Морського заводу Олексій Горячко. Шістдесятилітній токар часто приходив до нас в судновий комітет, допомагав у роботі, виступав перед матросами.

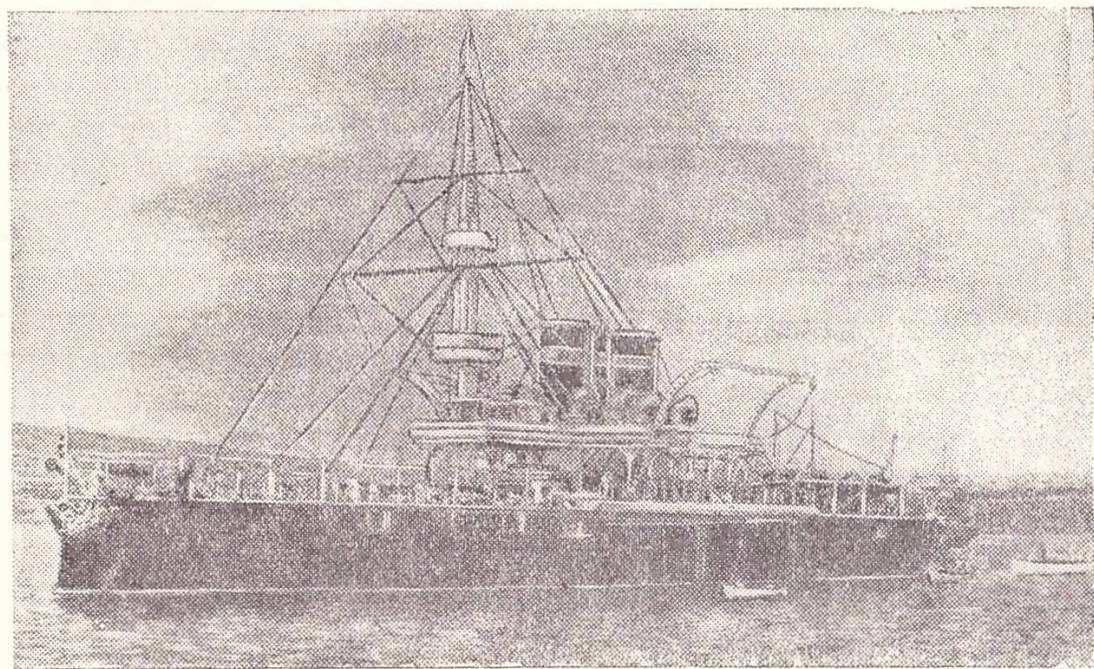
Ми дуже поважали Ніну Островську — працівника Севастопольського міського комітету партії. Невисока, худенька дівчина невтомно працювала на кораблях, багато чого зробила, щоб викрити зрадницьку роль есерів та українських буржуазних націоналістів, що прагнули підпорядкувати матросів своєму впливові.

Восени 1917 року на лінкорі побував голова Севастопольського партійного комітету і Військово-революційного комі-

тету Микола Пожаров. Балтійський матрос Пожаров був присланий у Севастополь Центральним Комітетом партії. Він від імені більшовиків запропонував екіпажу вирушити в Одесу на допомогу робітникам у боротьбі за Радянську владу.

Незабаром «Ростислав» підійшов до Одеси з червоним прапором.

В Одеському порту тоді зосередилась значна кількість бойових і допоміжних кораблів Чорноморського флоту. Крім «Ростислава», «Синопа», «Алмаза» і крейсера «Пам'ять Меркурия», що прийшов пізніше, в порту перебували міноносці «Зоркий», «Звонкий», «Заветный», мінні загороджувачі «Дунай», «Алексей», тральщики № 107, «Яссы», «Сочи», № 109, «Дочь», № 95, № 30, № 117, «Посадник», партія тралення, партія бонового загородження, морський батальйон. Особливо багато назбиралося в порту транспортів — вантажних пароплавів з воєнізованими командами. Серед них були транспорти «Добыча», «Анатолий Молчанов», «Румянцев», «Ай-Петри», «Кавказ», «Иерусалим», «Превеза», «Маргарита», «Афон», «Черномор», «Александр», «Хаджибей», «Карпаты», «Николай», «Принцесса», «Жар-птица», «Виолетта», «Левансо». В порту також була

Лінкор «Синоп».

дислокована школа мотористів, рота гребних катерів, загін засобів висадки. Всього в Одеському районі було близько чотирьох тисяч військових моряків. Найбільш революційним

кораблем був «Синоп». Моряки дредноута були тісно зв'язані з більшовиками Одеси. Коли радіостанція «Синопа» прийняла звістку про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції з Балтійської морської станції «Новая Голландия», то синопівці широко розповсюдили це повідомлення. Не дивно, що угодовці, які тоді мали більшість в Румчероді, телеграфували своїм «колегам» з Севастопольської Ради: «Настрій матросів явно більшовицький. Сьогодні вранці прибуло велике військове судно, очевидно його викликали моряки. «Синоп» поширює малоймовірні радіотелеграми про перемогу більшовиків».

Проти вагань і нерішучості

В першій половині листопада на численних кораблях військово-транспортної флотилії майже безперервно відбувались мітинги і збори в зв'язку з Жовтневою революцією. Делегат від матросів на II Всеросійському з'їзді Рад тов. Попов, повернувшись з Петрограда, розказував екіпажам, делегатським зборам у порту про з'їзд, про героїзм балтійських моряків під час штурму Зимового палацу, про бої з юнкерами та військами Керенського — Краснова.

Бурхливі збори відбулись на «Ростиславе» 4 листопада 1917 року. Представники «Синопа» з обуренням говорили, що так званий революційний комітет і виконком Одеської міської Ради полохливо промовчали, коли команда поставила вимогу, щоб Рада взяла в руки всю владу.

На пропозицію більшовиків делегати зборів (понад 200 чоловік) заявили в резолюції, що становище, яке створилося в Одесі, «є непевним і нерішучим, а тому шкідливим для успішного ходу і дальшого розвитку революції». Моряки твердо постановили — «всією збройною силою будемо запроваджувати лозунг «Вся влада Радам!»

Матроси і Румчерод

Уже з початку осені 1917 року військові моряки перестали визнавати Румчерод, який зайняв явно ворожу позицію по відношенню до підготовки пролетарської революції, вказували, що Румчерод зовсім не представляє Чорноморського флоту, і наполягали на тому, щоб він був розпущений.

Інакше ставились моряки до Румчероду нового, більшовицького скликання, що був обраний 22 грудня 1917 року. До нас часто приїжджали товариші Юдовський, Старостін та інші керівники Румчероду. За порадою Старостіна ми,

Йдучи за прикладом кронштадтців, стали щоденно наряджати в місто патрулів для охорони порядку. Кожен патруль складався з 16 матросів при повній зброї. Наші патрулі значною мірою стримували «запал» гайдамаків, що особливо розперезалися в грудні.

«На Каледіна!»

Заклик Радянського уряду про відправку загонів на Дон для розгрому Каледіна був підхоплений чорноморськими моряками. З Чорного моря на Дон вийшла флотилія в складі двох плоскодонних тральщиків, двох міноносців та кількох дрібних суден. За постановою виконкому Севастопольської Ради всі судові комітети почали добирати добровольців для відправки сухопутних загонів.

У розпалі боротьби з Каледіним контрреволюційна Центральна рада видала наказ, який забороняв матросам-українцям вступати до загонів, що їх посилали на Дон. Одночасно стало відомо про те, що Петлюра роззброїв у Києві і наказав посадити в холодні вагони велику групу російських солдатів. Надійшов також наказ Ради про демобілізацію з флоту всіх матросів неукраїнців.

Ці злочинні дії Центральної ради викликали рішучу відсіч матросів українців. Більшість матросів голосувала за резолюцію, прийняту зборами представників команд кораблів, які стояли в Одеському порту. В резолюції говорилося про те, що на Україні повинен бути створений «уряд робітників і селян, які працюють в контакт з Радою Народних Комісарів і Центральним Виконавчим Комітетом м. Петрограда». Моряки рішуче протестували «проти роззброєння червоногвардійців, тобто того революційного пролетаріату, який віками боровся з кривавим тронем Миколи».

Наполеглива і повсякденна агітація більшовиків допомогла багатьом обманути морякам переконатися в контрреволюційному, антинародному характері політики Центральної ради. Так, на міноносцях «Звонкий» і «Заветный» довгий час тримався прапор Центральної ради. В кінці грудня команди міноносців заявили про свій розрив із зрадниками і піднесли червоні прапори.

В перших числах січня до нас приїхав з Севастополя більшовик українець (на жаль, не пам'ятаю його прізвища). Він повідомив про мітинг матросів українців, що відбувся в Севастополі, і зачитав резолюцію севастопольців: «Тавруємо ганьбою Київську раду з її генеральними секретарями—угодовцями буржуазії і каледінцями, які накидають зашморг

на шиї робітників і селян. Геть, зрадники, вам там не місце, ви поплямили кривавими плямами ясне сонце серця України — Києва, вкрили його збіговиськом чорної сотні. Не брешіть же нашим батькам, братам і синам, не затуманюйте їм очей, бо незабаром вони побачать вашу діяльність... Не сподівайтесь ж на Чорноморський флот, бо ми перші наведемо на вас свої 12-дюймові гармати...»

Сотні матросів українців з міноносців «Жаркий» і «Зоркий» прийняли резолюцію про те, що вони не визнають Центральної ради, а визнають лише «владу Ради Народних Комісарів і підлягають їхній волі, бо бачать в їх особі некорисливих захисників мас, незалежно від національностей».

Січень — березень

Багато чорноморців приєдналося до червоногвардійців, що виступили в січні на боротьбу з юнкерами та куренями Центральної ради. Чимало суперечок було на нашому лінкорі 15 і 16 січня з приводу відкриття вогню. Більшість моряків висловились проти непідготовленого обстрілу міста. Ми вважали, що без чіткого корегування вогню снаряди будуть вражати мирних жителів. Незабаром залізничники встановили спостережний пункт по керуванню вогнем і передали на корабель дані. Загриміли гармати «Ростислава» й «Синопа». Сильний вогонь морських гармат подавляв тридюймовки контрреволюціонерів.

Разом з своїми братами-робітниками, солдатами, червоногвардійцями ми примусили капітулювати гайдамацькі частини.

Після залишення Одеси «Ростислав» прийшов у Севастополь. Почалась боротьба за те, щоб не дати німецьким окупантам захопити флот.

*ЖУКОВ-КИВКО Афанасій Денисович,
член КПРС з 1917 року*

ІЗ ЗБРОЄЮ В РУКАХ

Якось у вересні 1917 року мені було доручено приставити з Токмака в Одесу кілька легкових автомобілів. Здавши машини, я залишився в армійській автомобільній майстерні. Вона містилася на території колишнього заводу Вікандера і Ларсона (тепер — «Більшовик»).

Було нас у майстернях 250 солдатів. На загальних зборах солдати обрали ротний комітет і ухвалили резолюцію, яка підтримувала всі дії Радянського уряду. В резолюції було сказано:

«Уряд Народних Комісарів — єдиний уряд, який дійсно всіма силами піклується про благополуччя солдатів і робітників; ми визнаємо, що не може бути іншої влади, крім радянської, і висунутих нею комісарів, справжніх представників, наділених повним довір'ям трудового народу. Ми, солдати названої частини, з ентузіазмом і захопленням схилиємось перед волею петроградського гарнізону і пролетаріату, що повалив уряд ганебних угодовців, які цілих вісім місяців революції продовжували загарбницьку війну світових хижаків-імперіалістів.

Слава урядові Народних Комісарів, який несе прапор революції назустріч прекрасному майбутньому!

Товариші, ми вітаємо вас від усієї душі, що знудьгувала за миром, землею і волею. Слава вам! Ми підтримуємо владу Рад усіма, які в нас є, засобами.

Уряд Народних Комісарів, творить вашу велику справу, ми за вами!

Хай живе перемога Великої соціалістичної революції в Росії!»

Одного разу до мене, голови ротного комітету, звернулося два робітники. Від імені штабу Червоної гвардії вони просили видати зброю для робітників. Я пішов з ними в штаб Червоної Гвардії. Незабаром ми, солдати, навантажили на машину і приставили туди два кулемети, 30 гвинтівок і боеприпаси. Мені сподобались вольові, сміливі червоногвардійці, і я залишився з ними.

Зброя зберігалася в будинку, де містився штаб Червоної гвардії. Там же жив Чижигов—начальник Червоної гвардії. Я звернувся якимось до нього з проською допомогти відремонтувати два кулемети. Чижигов послав мене на завод РОПіТ, до Володіна. Там мені одразу дали виготовлені робітниками запасні частини до кулеметів.

В дні січневого повстання мені доручили видавати загонам Червоної гвардії зброю. За один день 14 січня видав щось 1500 гвинтівок, бо в нас уже на той час був свій «арсенал». Його створили робітники, що захопили зброю з військових складів на Миколаївському шляху. Зброя була нова, французького зразка. Привезли також чимало американських кулеметів системи Кольт.

Бій червоногвардійців з гайдамаками. Взяття вокзалу (січень 1918 року.) (З картини художника Б. Муцельмахера).

На другий день боїв коло дверей штабу Червоної гвардії з'явився броневий автомобіль. Чижигов сказав, що його нам передали робітники-залізничники.

Мені і шоферові Мишину було поставлено завдання: допомогти військовим морякам, що вели бій з боку вулиць Белінського й Успенської. Ми швидко випробували автомобіль і незабаром наші кулемети змусили замовкнути ворожі вогневі точки. Моряки змогли підійти до юнкерського училища.

Коли ми підтримали кулеметним вогнем червоногвардійців, які билися на Пушкінській вулиці й коло вокзалу, нам було наказано терміново доставити зброю з броненосця «Ростислав». Разом з кочегаром броненосця Шурчиним ми приставили чотири ящики гвинтівок, чотири кулемети і шість ящиків гранат.

Залишивши в березні Одесу, я потрапив під Херсон, де мене зарахували в оперативний штаб Одеського червоногвардійського полку. Там ми билися з німецькими окупантами.

*ЗМОЖНИЙ Григорій Тимофійович,
член КПРС з 1917 року*

В РУМЧЕРОДІ ПЕРШОГО СКЛИКАННЯ

Мене обрали членом Виконавчого Комітету Румчероду в травні 1917 року. Із ста двадцяти членів Виконкому щось з дев'яносто чоловік були меншовики й есери. Вони захопили в свої руки робочий орган — президію. Крім президії, Румчерод виділив «підкомітет» при командуючого фронтом у Яссах, представників-комісарів при командуючих арміями, командуючому Одеським військовим округом, при начальнику постачання фронту. Я був призначений комісаром інтендантства Румфронту.

В зв'язку з своєю роботою мені часто доводилось бувати на одеських підприємствах, які виконували замовлення для фронту. Там мені вдалося зв'язатись з кількома більшовицькими організаціями.

Підготовку до липневої демонстрації протесту проти імперіалістичної політики Тимчасового уряду ми провадили в складних умовах — посилюлись репресії проти більшовиків, нещадно орудувала фронтова контррозвідка. На завдання більшовицької фракції Румчероду я разом з більшовиками деяких підприємств, що працювали для інтендантства, організував кілька груп робітників для участі в антивоєнній демонстрації. Ми заздалегідь підготували лозунги: «Геть війну!», «Вся влада Радам!» І 18 липня, коли почався наступ на фронті, в місті відбулася організована більшовиками демонстрація, в якій взяло участь кілька тисяч чоловік.

Наприкінці липня президія Румчероду доручила старому більшовикові Христеву і мені провести з'їзд воєнізованих робітників шосейних шляхів фронту («Содоробес»). Делегатами з'їзду були робітники, одягнені в солдатські шинелі. За даними мандатної комісії, делегати в основному були безпартійні.

Більшість делегатів з'їзду пішла за більшовиками і прийняла резолюцію, яка засуджувала політику Тимчасового уряду й угодовців. До комітету було обрано два більшовики і безпартійні, що співчували більшовикам. ,

Маси бачили, що більшовики нещадні в боротьбі з контрреволюцією, відстоюють інтереси трудящих. Авторитет нашої партії зростав щодня і щогодини. Стався різкий злам у настрої більшості солдатів. І хоч у Румчероді, як і раніш, верховодили угодовці, ми, більшовики, часто здобували перемогу при розв'язанні найважливіших, принципових питань.

Так було, наприклад, в кінці жовтня. Коли Керенський утік в район Північного фронту для організації наступу на Петроград, він звідти дав розпорядження генералові Щербачову і президії Румчероду зняти з фронту козачі частини й терміново направити їх у Петроград.

Виконати це розпорядження ні Щербачов, ні президія без постанови пленуму Комітету не могли.

На терміново скликаному пленумі комітету суперечки тривали два дні. Меншовики, праві есери та їхні прибічники вимагали, щоб негайно були послані війська «для захисту демократії». Але більшовики, підтримані лівими есерами, меншовиками-інтернаціоналістами, а головне — безпартійними членами пленуму, добилися постанови про те, щоб не посилати в Петроград війська. Угодовці не здавались, вони зажадали поймаєного голосування, але й тут нічого не добилися — більшість членів пленуму голосували за резолюцію більшовиків.

Ця постанова була прямим проводом передана в ставку командуючого фронтом, командуючим арміями, військовими округами і представникам Румчероду при командуючих. Ми телеграфом повідомили в Петроград Володимиру Іллічу Леніну про те, що Румунський фронт не пошле проти революції жодного солдата.

На станціях Бендери, Роздільна, Одеса встановлено було цілодобове чергування більшовиків і взяті під нагляд телеграф та штабні проводи.

Всі ці заходи здійснювались під керівництвом трійки в складі більшовиків Христева й Курського та співчуваючого більшовикам Лисовського. Трійка також керувала створенням червоногвардійських загонів. Зокрема я виконував завдання трійки по організації загону з 400 бійців. Зброя була нелегально одержана в військово-морському складі в порту.

ЛЕВИЦЬКИЙ-ЛОЗНЕЦЬКИЙ *Микола Миколайович,*
член КПРС з 1917 року

ДВА ЕПІЗОДИ

Поїзд пішов повільніше і спинився недалеко від Головних залізничних майстерень. З теплушок висипали сотні гайдамаків — розім'ятися, подихати свіжим повітрям.

До солдатів підходили більшовики-агітатори. Вони починали розмову з далеких запитань, а потім переходили до діла і роз'яснювали цілі й завдання Жовтневої соціалістичної революції. Виявилось, що гайдамаки уявляли собі більшовиків якимись страхолюдами. Видно, довго і старанно контрреволюціонери втовкмачували їм в голови всілякі небилиці.

— Хочете подивитись на більшовиків? — питали агітатори коло вагонів.

Зібрався великий гурт гайдамаків. Ми привели їх у майстерні й повели по цехах.

Ковальський цех. Напівголі люди працюють коло горнів, орудують важким молотом.

Ливарний цех. Відливання в розпалі. Обливаючись потом, ливарники вовтузяться з важкими ковшами.

Котельний цех з його страшенним гуркотом...

«Екскурсанти» здивовані:

— Ви ж обіцяли нам показати більшовиків. Де вони?

— Та ви ж їх бачили. Всі оці робітники — і є більшовики, — відповідали агітатори.

Гайдамаки зрозуміли, що офіцери обдурили їх, і одностайно зажадали, щоб їх негайно везли назад з Одеси. Одразу був поданий паровоз. Розвиваючи хід, він повіз гайдамаків на Сортувальну, а потім далі на північ. Солдати відмовились воювати з робітниками...

...Службовці контори були страшенно заклопотані. Полков.

ник Поплавко — комісар Центральної ради в Одесі, не давав спокою начальникові Одеського залізничного району. Кілька разів дзвонив «сам» пан Єщенко — «генеральний секретар шляхів сполучення».

Сталася незвичайна подія: з-під самого носа у станційного начальства зникло два вагони із зброєю, що прибули в адресу командування куренями. В технічній конторі лежать накладні, а вагонів нема.

Власне, вагони спокійнісінько стояли собі на станції, але номери на них були не ті. На завдання більшовицької організації їх «переписав» більшовик Захаров.

Так ці вагони з «захаровськими» номерами і простояли до початку грудня. В них були тисячі новеньких гвинтівок, кулемети, патрони.

Одержавши наказ 1 грудня евакуювати озброєння Червоної гвардії в порт, ми причепили вагони до спеціального поїзда й почали витягати його на «Поїздну». В цей час на Товарній, проти технічного училища, стояв вагон першого класу, в якому перебували старші й вищі офіцери Центральної ради, що прибули з Києва. Вирішено було і їх забрати з собою і здати в порту на «Алмаз».

Обережно, заднім ходом, подавав машиніст невеликий состав до вагона першого класу. Більшовикові Ворбанцю, що працював в технічному училищі, було доручено причепити вагон. Ворбанець підійшов до дверей, викликав чергового офіцера.

— Зараз будемо чіпляти вагон, — сказав Ворбанець.

— Куди чіпляти? — спитав черговий.

— Вагон стоїть на відкритому місці. В місті стрільба, небезпечно, — відповів Ворбанець.

— Правильно. Тільки далеко не везіть, — погодився офіцер.

Состав підійшов до вагона, Ворбанець причепив його, а хвилини через п'ятнадцять ми вже під'їхали до причалу.

Офіцерам довелося з м'якого, комфортабельного вагона перейти на революційний крейсер «Алмаз»...

З М І С Т

	Стор.
Передмова	3
<i>Ачканов Ф. П.</i> За владу Рад	10
<i>Сазонов І. Ф.</i> «Імені Січневого повстання»	22
<i>Александрович М. Л.</i> «Своею собственной рукой»	38
<i>Скурський Х. Ф.</i> У боротьбі з капіталістами	53
<i>Горшков І. М.</i> Він вийшов з народу	68
<i>Білоусова М. Т.</i> На Червоній Слобідці	75
<i>Павлов-Барятинський М. П.</i> У вирішальні дні	82
<i>Стрижак І. Д.</i> Ім'ям революції	91
<i>Савицький Л. Ю.</i> Нерушимий союз	98
<i>Полевиков І. І.</i> На передовій лінії	102
<i>Клименко О. О.</i> На крейсері «Алмаз»	106
<i>Кравценюк Т. Т.</i> Разом з народом	111
<i>Жуков-Кивко А. Д.</i> Із зброєю в руках	116
<i>Зможний Г. Т.</i> В Румчероді першого скликання	119
<i>Левицький-Лознецький М. М.</i> Два епізоди	121

Редактор *М. Рубін*
Художник *І. Білоус*
Технічний редактор *Б. Могилецький*
Коректори *О. Сидоренко, С. Цвілюк*

СБОРНИК
«НЕЗАБЫВАЕМЫЕ ДНИ»
(на українском языке)

БР 07329. Підписано до друку 14/Х.
1957 р. Формат $60 \times 92 \frac{1}{16} = 3,875$
пап. арк. — 7,75 друк. арк. Авт.
арк.— 6,309. Обл.— вид. арк.— 6,665.
Ціна 3 крб. 20 коп. Тираж 7500
Зам. 4115.

Книжкова фабрика Головидаву
Міністерства культури УРСР, Одеса,
Купальний зав., 5.